

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Тексти лекцій

для здобувачів вищої освіти освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр»
галузі знань 05 “Соціальні та поведінкові науки”
спеціальності 051 “Економіка” освітньої програми “Економіка”, галузі знань
07 «Управління та адміністрування» спеціальності 071 «Облік і оподаткування»
освітніх програм «Облік і оподаткування» та «Фіскальне адміністрування та
митна справа»
всіх форм навчання всіх форм навчання

Розглянуто і схвалено
на засіданні кафедри теоретичної
та прикладної економіки
Протокол № 7
від 04.01.2021 р.

Міжнародні економічні відносини. Тексти лекцій для здобувачів вищої освіти освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» галузі знань 05 “Соціальні та поведінкові науки” спеціальності 051 “Економіка” освітньої програми “Економіка”, галузі знань 07 «Управління та адміністрування» спеціальності 071 «Облік і оподаткування» освітніх програм «Облік і оподаткування» та «Фіскальне адміністрування та митна справа» всіх форм навчання / Хоменко І.О. – Чернігів: НУЧП, 2021. – 102 с.

Укладачі: Хоменко Інна Олександрівна, доктор економічних наук, професор

Відповідальний за випуск: Дерій Жанна Володимирівна, завідувач кафедри теоретичної та прикладної економіки, доктор економічних наук, професор

Рецензент: Бабаченко Лариса Валентинівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, PR-технологій та логістики Національного університету «Чернігівська політехніка»

ЗМІСТ

ВСТУП	4
1 НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ	5
2 ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ	9
Тема 1. Міжнародна економічна система	9
Тема 2. Моделі розвитку міжнародних економічних відносин	18
Тема 3. Міжнародна торгівля: теоретичні основи та сутність	28
Тема 4. Регулювання торгівельно-економічних відносин	34
Тема 5. Світова валютна система	49
Тема 6. Міжнародні розрахунки	62
Тема 7. Платіжний баланс та макроекономічна рівновага	67
Тема 8. Міжнародний кредит	71
Тема 9. Світовий ринок праці та міжнародна трудова міграція	79
Тема 10. Міжнародні інвестиції	87
Тема 11. Міжнародна економічна інтеграція	95
Тема 12. Глобалізаційні процеси у світовому економічному просторі	98
3 КОНТРОЛЬ ТА ОЦІНКА ПОТОЧНИХ ЗНАНЬ	100
4 РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	101

ВСТУП

Мета вивчення курсу – формування системи знань з міжнародної економіки, умов, форм, методів та інструментарію міжнародної економічної діяльності.

Предмет дисципліни – сучасна система міжнародних економічних відносин, взаємодія суб'єктів світового економічного простору на етапі його трансформації та глобалізації

Під час вивчення дисципліни здобувач вищої освіти (ЗВО) має набути або розширити наступні загальні (ЗКх) та фахові (спеціальні) (СКх) компетентності, передбачені освітньою програмою:

ЗК1. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК2. Здатність зберігати моральні, культурні, наукові цінності та примножувати досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

ЗК3. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК4. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК5. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

ЗК8. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК9. Здатність до адаптації та дій в новій ситуації.

ЗК11. Здатність приймати обґрунтовані рішення.

ЗК12. Навички міжособистісної взаємодії.

ЗК13. Здатність діяти соціально відповідально та свідомо.

СК1. Здатність виявляти знання та розуміння проблем предметної області, основ функціонування сучасної економіки на мікро-, мезо-, макро- та міжнародному рівнях.

СК2. Здатність здійснювати професійну діяльність у відповідності з чинними нормативними та правовими актами.

СК5. Розуміння особливостей сучасної світової та національної економіки, їх інституційної структури, обґрунтування напрямів соціальної, економічної та зовнішньоекономічної політики держави.

СК7. Здатність застосовувати комп'ютерні технології та програмне забезпечення з обробки даних для вирішення економічних завдань, аналізу інформації та підготовки аналітичних звітів.

СК9. Здатність прогнозувати на основі стандартних теоретичних та економетричних моделей соціально-економічні процеси.

СК12. Здатність самостійно виявляти проблеми економічного характеру при аналізі конкретних ситуацій, пропонувати способи їх вирішення.

СК18. Здатність здійснювати аналіз міжнародної економіки як системного комплексу взаємовідносин суб'єктів та процесів регіоналізації світогосподарських зв'язків із використанням сучасних інформаційних технологій.

СК19. Здатність приймати обгрунтовані управлінські рішення щодо визначення пріоритетних напрямів розвитку та організації міжнародної економічної діяльності на макро- мезо- та мікрорівнях.

1 НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1

Особливості і моделі сучасних міжнародних економічних відносин та міжнародна торгівля товарами і послугами

Тема 1. Міжнародна економічна система

Міжнародна економіка як категорія економічної науки. Сутність міжнародних економічних відносин (МЕВ). Історія формування МЕВ. Особливості розвитку сучасних МЕВ. Характерні ознаки світового господарства. Форми сучасних МЕВ. Матеріальний зміст, структура та суб'єкти міжнародної економіки. Структура міжнародних економічних відносин. Основні закони розвитку міжнародної економіки: закони інтернаціональної вартості, міжнародної конкуренції, нерівномірності економічного розвитку, попиту і пропозиції, накопичення і відповідності продуктивних сил характерові МЕВ. Економічні закономірності розвитку міжнародної економіки: підвищення, рівня усупільнення виробництва, залучення національних економік у світогосподарські зв'язки, зближення національних господарств, гармонізація рівнів і динамізм економічного розвитку національних господарств. Роль міжнародних економічних відносин у вирішенні економічних проблем світового господарства. Позичування країн в системі світової економіки. Класифікація країн світу за різними критеріями. Характеристика основних груп країн, що входять до світового господарства. Показники економічного потенціалу та рівня розвитку країн. Показники відкритості національної економіки. Теорія "золотого мільярду".

Тема 2. Моделі розвитку міжнародних економічних відносин

Суть, фактори розвитку і основні тенденції міжнародного поділу праці. Проблеми участі України у міжнародному поділі праці. Теорії міжнародної торгівлі: меркантилістська та неомеркантилістська теорії. Еволюція теорій міжнародної торгівлі. Здійснення та регулювання міжнародної торгівлі в поглядах меркантилістів. Критика меркантилізму в працях представників класичної школи. Теорія абсолютних переваг А. Сміта. Умови моделі абсолютних переваг, визначення ефекту вільної торгівлі в моделі А. Сміта. Теорія порівняльних переваг Д. Рікардо. Неоокласична теорія. Модель Хекшера-Оліна. Відносні переваги міжнародної торгівлі. Співвідношення дефіцитних та надлишкових чинників виробництва. Модель Хекшера - Оліна - Самуельсона. Парадокс Леонтьєва. Альтернативні теорії міжнародної торгівлі. Теорія технологічного розриву. Теорія внутрішньогалузевої торгівлі. Теорія життєвого

циклу продукції Р. Вернена, теорія економії намасштабах виробництва. Теорія представницького попиту С. Ліндера. Теорія конкурентних переваг М. Портера.

Тема 3. Міжнародна торгівля: теоретичні основи та сутність

Суть і значення міжнародної торгівлі та її основні показники. Динаміка і тенденції міжнародної торгівлі та її територіальний аспект структури. Специфічні риси міжнародної торгівлі та основні види зовнішньоторгівельних операцій. Структура міжнародної торгівлі за групами мита за видами продукції. Структура міжнародної торгівлі за товарними формами мита за рівнем торгівельних потоків. Розвиток конкурентоспроможності експорту у світовій системі торгівлі. Міжнародна торгівля і світова економічна криза. Україна на світовому ринку товарів і послуг. Зовнішньоторгівельні зв'язки України в період світової економічної кризи. Види та форми міжнародної торгівлі. Ціноутворення в міжнародній торгівлі. Основні показники міжнародної торгівлі.

Тема 4. Регулювання торгівельно-економічних відносин

Цілі та основні напрями зовнішньоторгівельної політики. Методи регулювання торгово-економічних відносин. Регулювання міжнародної торгівлі на міжнародному рівні. Типи міжнародної торгівельної політики: політика вільної торгівлі і політика протекціонізму. Тенденції розвитку міжнародної торгівельної політики. Проблеми орієнтації торгівельної політики країн, що розвиваються. Торгівельна політика країн з перехідною економікою. Особливості неопротекціоністської політики. Державне регулювання міжнародної торгівлі. Митно-тарифні методи регулювання міжнародної торгівлі. Протекціоністські елементи торгівельної політики. Економічні наслідки протекціоністської політики. Економічні інститути, що регулюють міжнародну торгівельну політику.

Змістовий модуль 2

Світова фінансова система і міжнародні розрахунки.

Тема 5. Світова валютна система

Сутність понять "валютні відносини" та "світова валютна система". Валюта, валютний курс та види валютних курсів. Валютний паритет і конвертованість валюти. Теорія паритету купівельної спроможності та її значення. Фактори, що впливають на валютний курс та прогнозування валютного курсу. Національна валютна система. Еволюція світової валютної системи. Система золотого стандарту та система золотовалютного стандарту. Бреттон-Вудська та Ямайська валютні системи. Європейська валютна система. Оптимізація валютно-курсової політики в Україні. Цілі міжнародної валютної системи. Класифікація національних валютних систем за ступенем гнучкості обмінних курсів валют. Основні види проміжних валютних курсів. Взаємозв'язок типу національної валютної системи і ступеня відкритості економіки. Утворення європейської валютної системи. Ринок євровалют.

Тема 6. Міжнародні розрахунки

Поняття міжнародних розрахунків. Торгові і неторгові розрахунки. Форми та особливості міжнародних розрахунків. Документарний характер міжнародних розрахунків. Уніфікація міжнародних розрахунків за звичаями та

правилами Міжнародної торговельної палати. Авансові розрахунки в формі звичайного банківського переказу коштів. Інкассо. Розрахунки за відкритим рахунком. Розрахунки за допомогою векселів та чеків. Електронно-магнітні засоби здійснення платежів. Акредитив. Види акредитивів: відзивний та безвідзивний, підтверджений та непідтверджений, покритий та непокритий. Револьверний акредитив. Механізм міжнародних розрахунків. Ризики при здійсненні міжнародних розрахунків та їх причини.

Тема 7. Платіжний баланс та макроекономічна рівновага

Визначення і принципи формування платіжного балансу. Платіжний баланс, його структура та методологія складання. Макроекономічний аналіз платіжного балансу. Основні методи регулювання платіжного балансу. Платіжний баланс і реальний обмінний курс. Адаптація платіжного балансу в умовах фіксованого і гнучкого номінальних курсів валют. Економічна політика і динаміка платіжного балансу країни. Фактори, що впливають на стан платіжного балансу, та регулювання балансу. • Конвертованість національної валюти. Платіжний баланс України: характеристика сучасного стану.

Тема 8. Міжнародний кредит

Міжнародний кредит і його види. Міжнародний рух позикового капіталу. Інструменти міжнародного кредитування: торгові кредити, позики, валюта, депозити, інші активи і пасиви. Види і форми міжнародних кредитів. Принципи міжнародного кредиту. Функції міжнародного кредиту. Класифікація міжнародних кредитів. Забезпечення міжнародного кредиту. Принципи встановлення ставки по кредиту. Процентні та кредитні ризики. Використання ставок LIBOR- при встановленні відсотку за користування кредитом.

Структура світового ринку позикового капіталу. Оцінка обсягів міжнародного кредитування. Міжнародні кредитні установи. Міжнародний валютний фонд. Світовий банк та його підрозділи: Міжнародний банк реконструкції і розвитку, Міжнародна агенція гарантування інвестицій, Міжнародна фінансова корпорація. Банк міжнародних розрахунків. Європейський банк реконструкції і розвитку.

Змістовий модуль 3

Інтенсифікація і глобалізація світогосподарських відносин

Тема 9. Світовий ринок праці та міжнародна трудова міграція

Світовий ринок трудових ресурсів. Міжнародна міграція робочої сили як засіб перерозподілу людського ресурсу в світовому господарстві. Структура сучасних міграцій. Класифікація форм міжнародної трудової міграції. Періодизація процесу руху робочої сили в світі. Сутність та чинники міжнародної міграції робочої сили. Види міжнародної міграції робочої сили. Географічна структура трудової міграції. Центри залучення міжнародних мігрантів. Економічний ефект від трудової міграції. Систематизація позитивних та негативних ефектів для країн-донорів та країн-реципієнтів. Регулювання міжнародних міграційних процесів. Позиції окремих країн щодо міграційної політики. Адміністративні та економічні методи обмеження імміграції. Двосторонні угоди про оподаткування, соціальне страхування та пенсійне

забезпечення трудових мігрантів. Шляхи запобігання утворенню каналів нелегальної міграції. Україна у світових міграційних процесах.

Тема 10. Міжнародні інвестиції

Сутність, причини та чинники міжнародного руху капіталу. Форми міжнародного руху капіталу: інвестиції, кредит, допомога.

Сутність та значення міжнародних інвестицій. Форми та види міжнародних інвестицій. Поняття прямих іноземних інвестицій (ПІІ). Характеристика ринку міжнародних інвестицій. Інвестиційна позиція країни. Види компаній з участю іноземного капіталу. Чинники ПІІ. Регулювання обсягів експорту та імпорту ПІІ. Сучасний стан та динаміка ринку інвестицій. Регіональна структура світового ринку інвестицій. Прямі іноземні інвестиції в економіку України.

Формування міжнародного виробництва та транс націоналізація світової економіки. Понятійний апарат визначення транснаціональних корпорацій (ТНК). Критерії визначення ТНК. Модель ТНК, ступінь акціонерного контролю головної холдінг-компанії в різних підконтрольних підприємствах. Розвиток теорії ТНК. ТНК як суб'єкт світової економіки. Масштаби діяльності ТНК. Транскордонні злиття і поглинання. Стан та проблеми іноземного інвестування в Україні. Вільні економічні зони.

Тема 11. Міжнародна економічна інтеграція

Міжнародна економічна інтеграція. Її сутність, фактори та передумови. Інтеграція на мікрорівні. Структура інтеграційного процесу. Рівень, форми та типи.

Економічна інтеграція і характеристика її основних факторів. Теоретичні концепції міжнародної економічної інтеграції. Форми міжнародної економічної інтеграції, особливості та характерні риси. Вплив факторів світового розвитку на міжнародну економічну інтеграцію. Мікро- і макроінтеграція. Горизонтальна і вертикальна мікроінтеграція. Економічний регіоналізм. Економічні наслідки міжнародної інтеграції країн. Стратегії розвитку національних економік за поглиблення міжнародних інтеграційних процесів. Інтеграційні об'єднання. Інтеграція України у світову економіку. Відносини Україна-ЄС. Україна та НАТО

Тема 12. Глобалізаційні процеси у світовому економічному просторі

Поняття глобалізації. Глобалізація як закономірність розвитку світової економіки. Основні етапи економічної глобалізації. Суперечливості впливу глобалізації на національні економіки і на весь хід розвитку світового господарства. Ознаки глобалізації. Індикатори економічної глобалізації. Показники, що характеризують масштаби глобалізації на різних рівнях. Причини глобалізації. Наслідки глобалізації. Позитивні аспекти глобалізації. Негативні аспекти глобалізації. Глобалізація як багаторівнева система. Ключові суб'єкти економічної глобалізації. Особливості сучасної економічної глобалізації. Матеріальні форми економічної глобалізації. Зародження нових механізмів регулювання складових світового господарства. Глобалізація та Україна.

2 ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

ТЕМА 1. МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА

Ключові терміни:

Міжнародна економіка – це галузь фундаментальної економічної науки, що вивчає економічні відносини між країнами в системі світового господарства, закономірності та тенденції їх розвитку, а також, міжнародні економічні процеси та явища.

Міжнародна економіка – це багаторівневий комплекс економічних відносин між країнами, їх угрупованнями.

Міжнародні економічні відносини – це відносини, які виникають та існують між людьми з різних країн із приводу виробництва, обміну і споживання товарів, послуг та ідей на основі міжнародного поділу праці, в умовах безмежності людських потреб і обмеженості ресурсів.

Міжнародний поділ праці – це вищий ступінь розвитку суспільного територіального поділу праці між країнами, який спирається на стійку, економічно вигідну спеціалізацію виробництва окремих країн на тих чи інших видах продукції і веде до взаємного обміну результатами виробництва між ними в певних кількісних і якісних співвідношеннях (формується під впливом природно-кліматичних умов).

Міжнародна спеціалізація виробництва – це спеціалізація країн на виробництві певних видів продукції або послуг і міжнародний обмін ними (формується під впливом науково-технічного прогресу).

Світове господарство – це система взаємодіючих господарств різних рівнів різних країн світу, що пов'язані між собою системою міжнародних економічних відносин, які базуються на міжнародному поділі праці.

Світовий ринок – це сфера обмінних відносин між країнами та між іншими суб'єктами світового господарства товарами, послугами, які пов'язані між собою участю у міжнародному поділі праці.

Міжнародна торгівля – це сфера міжнародних товарногрошових відносин у формі обміну товарами і послугами між покупцями і продавцями різних країн, являє собою сукупність зовнішньої торгівлі всіх країн світу. При міжнародній торгівлі відбувається переміщення товарів та послуг через митні кордони різних держав. Результатом міжнародної торгівлі є виникнення світового ринку та міжнародного поділу праці.

Транснаціональна корпорація (ТНК) – це корпорація, що здійснює міжнародне виробництво промислових продуктів на основі прямих іноземних інвестицій та має прямий контроль над своїми закордонними філіями.

Міжнародна економічна інтеграція – вищий рівень розвитку міжнародних економічних відносин, який характеризується взаємним сплетінням економік різних країн, проведенням узгодженої державної політики як у взаємних економічних відносинах, так і у відносинах із третіми країнами.

Міжнародна організація – об'єднання трьох або більше незалежних держав, їхніх урядів, інших міжурядових організацій, спрямоване на вирішення певних спільних питань чи організації проектів.

Світова економіка – специфічна сфера економічних відносин, що складаються в процесі взаємодії господарюючих суб'єктів різної національної приналежності з приводу виробництва, обміну і споживання товарів, послуг та факторів виробництва на інтернаціональному рівні.

Організація Об'єднаних Націй (ООН) – глобальна міжнародна організація, заснована 24 жовтня 1945 на конференції у Сан-Франциско на підставі Хартії Об'єднаних Націй. Декларованою метою діяльності організації є підтримання та зміцнення миру й міжнародної безпеки, розвиток співробітництва між державами світу.

Міжнародний валютний фонд, МВФ (англ. International Monetary Fund, IMF) – спеціальне агентство Організації Об'єднаних Націй (ООН), засноване 29-ма державами, з метою регулювання валютно-кредитних відносин країн-членів і надання їм допомоги при дефіциті платіжного балансу шляхом надання коротко- і середньострокових кредитів в іноземній валюті.

Світовий банк – міжнародна фінансова організація, створена з метою організації фінансової та технічної допомоги країнам, що розвиваються.

Промислово розвинені країни – це країни, що забезпечують розвиток економіки на основі накопиченого великого обсягу технічно передового основного капіталу і наявності висококваліфікованої робочої сили. Промислово розвинені країни - країни з високим рівнем доходу на душу населення, в яких велика частина населення має високий рівень життя. Вони складають "центр" світового господарства.

Перехідна економіка – це економічна система, яка здійснює перехід від централізованої планової до ринкової системи.

Розвинені країни – країни з найбільшим розвитком економіки, в яких домінує третинний і четвертинний сектори. Цей рівень економічного розвитку зазвичай характеризується високим прибутком на душу населення і максимальним індексом розвитку людського потенціалу.

Міжнародна міжурядова організація (англ. International Intergovernmental Organization (IGO's)), найчастіше асоціюється із терміном Міжнародна організація) – об'єднання трьох або більше незалежних держав, їхніх урядів, інших міжурядових організацій, спрямоване на вирішення певних спільних питань чи організації проектів. Уряди діють від імені своєї держави і представляють її інтереси, дотримуючись поваги її суверенітету.

Міжнародна економіка вивчає відносини між окремими економічними суб'єктами, що знаходяться в різних країнах: окремими людьми, домогосподарствами, підприємствами, державними і громадськими установами.

Предмет міжнародної економіки є всеосяжним, в загальному вигляді він охоплює економічні зв'язки між різними країнами світу та іншими суб'єктами міжнародної економіки, що виникають в ході міжнародних інтеграційних процесів.

Об'єктом дисципліни «міжнародна економіка» є сукупність економік

країн світу та взаємозв'язків між ним.

Суб'єктами міжнародної економіки, в свою чергу, національні господарства, регіональні інтеграційні угруповування країн, міжнародні організації, транснаціональні корпорації, та держави. Зазначимо, що найголовнішим суб'єктом міжнародної економіки є держава оскільки лише вона має законні повноваження провадити політику на міжнародній арені.

Функціями міжнародної економіки є пізнавальна, методологічна, ідеологічна та практична. Пізнавальна функція полягає в здатності міжнародної економіки як науки сформуванню системи знань описового та аналітичного характеру щодо пояснення економічних процесів на міжнародному рівні. Методологічна функція характеризується тим, що міжнародна економіка слугує основою для розвитку інших спеціальних та інформаційно-аналітичних економічних наук. Ідеологічна функція міжнародної економіки сприяє формуванню світорозуміння людини. А практична функція, в свою чергу полягає у розробці ефективних стратегій економічного розвитку та застосуванні їх в контексті світового досвіду.

Сучасні характерні риси світового господарства:

- розвиток і удосконалення міжнародного переміщення факторів виробництва (праця, капітал, технології);
- зростання на цій основі міжнародних форм виробництва (через спільні товариства, ТНК);
- розробка економічної політики підтримки міжнародного руху факторів виробництва;
- тенденція до співпраці (до інтеграції) ;
- вирівнювання рівні економічного розвитку країн;
- формування економіки відкритого типу;
- ліквідація державного монополізму та зовнішньоторговельних операцій;
- розвиток різних форм підприємницької діяльності;
- створення сприятливого інвестиційного клімату;
- інтеграція національного господарського комплексу в світовий ринок.

Міжнародна економіка – це сукупність національних господарств, взаємопов'язаних міжнародними економічними відносинами з відповідними механізмами регулювання і управління.

Національна економіка – це сукупність економічних суб'єктів і зв'язків між ними, що характеризуються господарською цілісністю, спільністю в певних часових і просторових межах.

Ознаки національної економіки:

- тісні економічні зв'язки між суб'єктами господарювання країни на основі поділу праці;
- загальне економічне середовище, в якому діють суб'єкти господарювання;
- загальний економічний центр, що контролює діяльність суб'єктів господарювання;
- система економічного захисту.

Компоненти світового господарства:

- національні економіки;
- транснаціональні корпорації;
- інтеграційні об'єднання;
- міжнародні економічні організації.

Світова економіка – це сукупність національних господарств, пов'язаних одне з одним системою міжнародного поділу праці, економічними і політичними відносинами (широке розуміння)

Світова економіка – це система міжнародних економічних відносин, представлених такими формами, як міжнародна торгівля товарами і послугами, міжнародний рух капіталу, міжнародна передача технологій, міжнародна міграція робочої сили, міжнародні валютно-кредитні відносини (вузьке розуміння).

Історичний розвиток світової економіки:

- остаточне формування кінець 19 – початок 20 століття.
- початком розвитку світової економіки вважають часи Античності.
- Західна Європа і Китай.
- з 1000 до 2000 року населення світу зросло у 22 рази, доход на душу населення збільшився у 13 разів, а світовий ВВП – приблизно у 300 разів.

Збільшення якості життя населення у світовій економіці досягалось за рахунок розвитку таких процесів:

- захват та заселення земель;
- міжнародна торгівля і міжнародний рух капіталу;
- технологічні і інституціональні інновації.

Етапи розвитку світової економіки:

- формування світової економіки (кінець 19 століття – початок 20 століття);
- період з початку 1 світової війни до початку 50-х років;
- період 1950-1970-х років;
- період 1980-2000-х років.

Поняття “міжнародні економічні відносини” ввів у науковий обіг англійський філософ і юрист Дж. Бентам у 1798 р., використавши його у своїй праці “Вступ до принципів моральності і законотворення”.

МЕВ – це відносини, які виникають та існують між людьми з різних країн із приводу виробництва, обміну і споживання товарів, послуг та ідей на основі міжнародного поділу праці, в умовах безмежності людських потреб і обмеженості ресурсів.

Суб'єкти МЕВ:

- національні господарства;
- регіональні інтеграційні угруповання країн;
- транснаціональні корпорації;
- міжнародні організації.

Рівні МЕВ:

- контракти;
- взаємодія;
- співробітництво;
- інтеграція.

Форми МЕВ:

- міжнародна торгівля;
- міжнародна міграція капіталу;
- трудова міграція;
- валютні відносини;
- міжнародні розрахунки;
- міжнародні інтеграційні процеси;
- науково-технічне співробітництво країн.

Об'єкти МЕВ:

- експорт (імпорт) товарів, послуг, капіталу;
- господарська діяльність за кордон;
- міжнародна спеціалізація виробництва;
- фінансові операції;
- науково-технічні зв'язки;
- спільне підприємництво .

Характерні риси МЕВ:

- трансформація двухсторонніх відносин у багатосторонні;
- зростання масштабів та обсягів торгівлі;
- міграція капіталу;
- активний обмін науково-технічною інформацією.

Основні причини та фактори прискореного розвитку інтеграційних процесів на межі хх та ххі ст.:

- посилена конкурентна боротьба, викликана суттєвим зростанням масштабів виробництва, змушує бізнес у пошуках найкращих умов діяльності виходити за межі національних кордонів.
- сприятливі політичні обставини, що склалися у другій половині ХХ ст.: розпад колоніальної системи, що зумовило необхідність встановлення у світі нового світового порядку, завершення «холодної» війни – періода протистояння двох соціально-економічних систем, що дозволило консолідувати світове співтовариство і розглядати світ як цілісну систему.
- останні досягнення науково-технічного прогресу, що дозволили створити якісно нову, надійну світову економічну інфраструктуру, в т.ч. світову транспортну мережу, адекватні вимогам часу засоби зв'язку та розгалужену інформаційну систему.

Середовище МЕВ

Внутрішнє середовище внутрішня факторна будова системи МЕВ з її внутрішніми законами існування, функціонування й розвитку.

Зовнішнє середовище система зовнішніх умов, в яких розвиваються МЕВ, тобто це надсистема, яка ззовні задає параметри, ресурси існування самої системи МЕВ.

Структура МЕВ:

- міжнародна торгівля товарами і послугами;
- міжнародний рух факторів виробництва;
- міжнародні валютно-фінансові і кредитні відносини;
- міжнародна економічна інтеграція;
- міжнародний поділ праці;
- інші похідні від них форми.

МЕВ характерні:

- інтенсифікація міграції капіталу в різних формах;
- зростання масштабів міграції робочої сили;
- прискорення і розширення інтеграції економік країн і регіонів;
- швидкий обмін науково-технічними знаннями;
- розвиток сфери послуг;
- об'єднання зусиль у вирішенні глобальних економічних проблем.

Класифікація країн

Класифікація країн за:

- обсягами ВВП (ВНП);
- доходом на душу населення;
- галузевою структурою;
- рівнем соціально-економічного розвитку;
- індексом розвитку людського потенціалу (ІРЛП);
- рівнем конкурентоспроможності економіки;
- рівнем інвестиційного
- ризику та ін.

Класифікація країн за методикою Світового банку (ВВП на душу населення) (180 країн):

Класифікація країн за методикою ООН (за рівнем соціально-

економічного розвитку) (185 країн):

- розвинуті країни - США, Японія, Німеччина, Великобританія, Франція, Італія, Канада; Австралія, Н. Зеландія; Гонконг, Сінгапур, Тайвань; ПАР.
- країни з перехідною економікою - країни Центральної і Східної Європи.
- країни, що розвиваються - Країни Африки, країни Азіатсько-Тихоокеанського регіону (крім країн, що входять до 1-ї групи); країни Латинської Америки і Карибського басейну.

Класифікація країн за методикою Світового банку (за ступенем відкритості світового ринку) (163 країни):

- з відносно закритою економікою (частка експорту у ВВП менше 10%)
  - Бразилія, Аргентина, Перу, Суринам; Судан, Уганда, Руанда; Бірма, Японія, Гаїті.
- з відносно відкритою економікою (частка експорту у ВВП більше 35%) - близько 70 країн. Серед них: Панама; Гайана; Мавританія, Туніс; країни Європи; США; Мексика; Україна тощо.

Групи країн за рівнем зовнішнього боргу:

- 1 група - держави з високим рівнем зовнішньої заборгованості;
- 2 група - держави із середньою величиною зовнішнього боргу;
- 3 група - держави з найменшою зовнішньою заборгованістю (в т.ч.

Україна).

Згідно класифікації Світового банку високий рівень зовнішнього боргу означає, що в країні перевищені наступні критичні показники:

- відношення поточної вартості обслуговування зовнішнього боргу до ВВП більше 80%;
- відношення поточної вартості обслуговування боргу до обсягу експорту перевищує 220%.

Середній рівень зовнішньої заборгованості властивий країнам, у яких один або обидва показники перевищують 60%, але не досягають критичних величин.

У країн з високим рівнем зовнішнього боргу три з чотирьох наступних основних показників перевищують критичний рівень:

- відношення боргу до ВВП більше 50%;
- відношення боргу до експорту більше 275%;
- відношення величини обслуговування зовнішнього боргу до експорту перевищує 30%;
- відношення відсотків, виплачуваних по зовнішніх боргах, перевищує 20% обсягу експорту.

Для цілей конкретного економічного аналізу країни діляться на:

- країни - чисті кредитори: Бруней, Катар, Кувейт, Лівія, ОАЕ, Оман, Саудівська Аравія;

- країни - чисті боржники: всі інші країни, що розвиваються;
Країни-експортери енергоресурсів: Алжир, Ангола, Бахрейн, Венесуела, В'єтнам, Габон, Єгипет, Індонезія, Ірак, Іран, Камерун, Катар, Колумбія, Конго,

Кувейт, Лівія, Мексика, Нігерія, ОАЕ, Оман, Саудівська Аравія, Сирія, Тринідад і Тобаго, Еквадор;

- країни-імпортери енергоресурсів: всі інші країни, що розвиваються
- найменш розвинені країни: Афганістан, Ангола, Бангладеш, Бур-кіна-Фасо, Бурунді, Бутан, Вануату, Гаїті, Гамбія, Гвінея, Гвінея-Бісау, жібуті, Демократична Республіка Конго (колишній Заїр), Замбія, Ємен, Кабо-Верде, Камбоджа, Кірібаті, Коморські о-ва, Лаос, Лесото, Ліберія, авританія, Мадагаскар, Руанда, Західне Самоа, Сан-Томе і Принсипі, Соломонові о-ва, Сомалі, Судан, Сьєрра-Леоне, Того, Тувалу, Уганда, Центральньоафриканська Республіка, Чад, Екваторіальна Гвінея, Еритрея, Ефіопія.

Типологія країн, що налічує десять груп держав:

- Велика сімка (вісімка)- провідні розвинуті країни, що мають високі соціально-економічні показники ;

- інші розвинуті країни, до яких відносяться країни Західної Європи, країни-«дракони», Ізраїль, Австралія і Нова Зеландія;

- нові індустріальні країни, що включають країни-«тигри» Південно-Східної Азії (Малайзію, Таїланд, Індонезію і Філіппіни) і кілька країн Латинської Америки (Мексика, Бразилію, Аргентину, Чилі).

- країни центральної та східної ЄВРОПИ (ЦСЄ), що представляють групу перехідних економік - колишніх соціалістичних держав даного регіону;

- Росія і колишні республіки СРСР (без Прибалтики);

- Китай;

- Індія і Пакистан .

- відносно благополучні країни, що розвиваються;

- «класичні» держави, що розвиваються з низьким рівнем економічного розвитку, розміром ВВП на душу населення менше 1 тис. доларів США на рік і аграрно-індустріальним типом економіки;

- найменш розвинені країни.

Історія виникнення теорії “золотого мільярду”

- 1990 рік: введений у вжиток російським журналістом і економістом А.К. Цикуновим (псевдонім А. Кузьміч);

- 1999 рік: популяризований публіцистом С. Кара-Мурзой. В західній літературі ця концепція до 1999 р. не згадувалася;

- 2000 рік: за пошуковою системою Google даний вислів почав використовуватися та цитуватися.

- основа теорії “золотого мільярду”.

- уявлення про “Золотий вік” прогресу та благополуччя.

- песимістичне визнання обмеженості ресурсів Землі і неможливість їх розподілу між усім населенням.

Під “золотим мільярдом” розуміють певну цілісну геополітичну, економічну і культурну концепцію: розвинені країни, зберігаючи для свого населення високий рівень споживання, будуть політичними, воєнними і економічними заходами тримати інший світ в промислово нерозвиненому стані в якості сировинного придатка і зони викидів шкідливих відходів, джерела дешевої робочої сили.

А. Кузьмич (А.К. Цикунов).

Країни “золотого мільярду”:

- країни Західної Європи (ЄС) населення 500 млн.;
- Нова Зеландія населення 4,4 млн.;
- Японія населення 127,4 млн.;
- Канада населення 34,3 млн.;
- Ізраїль, населення 7,5 млн.;
- Австралія населення 22,5 млн.;
- США, населення 310,5 млн.;

Країни “золотого мільярду”:

- 20% світового населення;
- споживання 70% виробленої енергії;
- США, Канада, Зх. Європа – 12% населення – 60% світового приватного споживання товарів і послуг;
- 75% викидів відходів.

Організації, які причетні до розвитку концепції “золотого мільярду”:

- Римський клуб (розпочав свою діяльність у 1968 р.)
- Трьохстороння комісія (створена у 1973 р.)

Дослідження Римського клубу:

Дослідження причин і довготермінових наслідків зростання чисельності населення (1970 р.).

При збереженні нинішніх тенденцій до зростання в умовах кінцевої по своїм масштабам планети вже наступні покоління досягнуть меж демографічної і екологічної експансії, що приведе систему в цілому до неконтролюючої кризи і краху.

Висновки: необхідно прийняти заходи. Щоб забезпечити раціоналізацію всієї виробничої системи і передислокацію промисловості в межах планети.

Контрольні запитання:

1. Що вивчає міжнародна економіка?
2. На які дисципліни спирається міжнародна економіка?
3. Чим відрізняється предмет вивчення міжнародної економіки від предметів вивчення макроекономіки та мікроекономіки?
4. Які спеціальні економічні науки є підґрунтям для розвитку міжнародної економіки?
5. Назвіть основні передумови створення міжнародної економіки, як самостійної науки.
6. Дайте визначення поняттю «світова економіка»?
7. На які три групи за економічним станом поділяються країни світу?
8. Перерахуйте країни «великої вісімки».
9. Які особливості економіки країн, що розвиваються та які принципи і проблеми?
10. Які міжнародні організації регулюють міжнародну торгівлю та за допомогою яких механізмів?

11. Які міжнародні організації надають найбільший обсяг інформації про країни світу?
12. Яка кількість країн входить до кожної з найважливіших міжнародних організацій?
13. Назвати основні класифікації країн.
14. Пояснити сутність теорії золотого мільярду.

ТЕМА 2. МОДЕЛІ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

Ключові терміни:

Меркантилізм – це різновид економічної політики, головною формою якої вважалися гроші.

Протекціонізм – економічна політика держави, спрямована на захист вітчизняної економіки від іноземної конкуренції.

Фритредерство – напрям у економічній теорії, політиці та господарській практиці, орієнтований на вільну торгівлю та невтручання держави у приватнопідприємницьку діяльність

Парадокс Леонтьєва – теорія співвідношення факторів виробництва Хекшера-Оліна не підтверджується на практиці: трудонасичені країни експортують капіталомістку продукцію, тоді як капіталонасичені - трудомістку.

Гомогенний капітал – це капітал, який має однакову продуктивність та ризикованість;

Гомогенна праця – це праця з однаковим рівнем підготовки, освіти та продуктивності;

Гомогенна земля – це земля з однаковою родючістю, станом ґрунтів.

Відкрита економіка – це економіка, яка в своєму розвитку спирається не тільки на національні можливості, а й активно використовує переваги міжнародного поділу праці та переваги інших факторів виробництва.

Теорія абсолютних переваг – країни експортують ті товари, у виробництві яких вони мають абсолютні переваги (найменші витрати), а імпортують ті, у виробництві яких інші країни мають абсолютні переваги.

Теорія порівняльних переваг – країни експортують ті товари, альтернативна ціна на які нижча, ніж в іншій країні, а імпортують ті, альтернативна ціна на які вища. Теорія порівняльних переваг базується на тих самих припущеннях, що і теорія абсолютних переваг, використовуючи додатково поняття альтернативних витрат.

Альтернативні витрати – це просте порівняння цін одиниць двох товарів на внутрішньому ринку, виражених через кількість робочого часу, витраченого на їх виробництво.

Альтернативна ціна – це робочий час, потрібний для виробництва одиниці одного товару, виражений через робочий час, необхідний для виробництва одиниці іншого товару.

Виграш від торгівлі – це економічний ефект, який отримує кожна країна що приймає участь у торгівлі за умов її спеціалізації на виробництві того товару за яким вона має відносні переваги.

Меркантилістська теорія

Меркантилізм (mercantilism) – економічна концепція, яка стверджує, що багатство націй визначається кількістю грошей (золота та срібла) на її території, а джерелом багатства є зовнішня торгівля з позитивним зовнішньоторговельним сальдо. З іншої сторони, меркантилізм – економічна філософія торговців і державних діячів у XVI–XVII ст. Вона покладалася на існування сильної держави і широке регулювання економічної діяльності.

Перша теорія міжнародної торгівлі – теорія меркантилізму – розроблена європейськими вченими Томасом Маном (1571-1641рр.), Чарльзом Дейвіантом (1656-1714рр.), Жаном Батістом Колбертом (1619-1683рр.), Вільямом Петті (1623-1687рр.). Теорія обґрунтувала роль товару та необхідність економічного виходу національних держав на зовнішні ринки. Ці функції виконав саме меркантилізм. Основні його припущення та положення приведено на рис. 2.1.

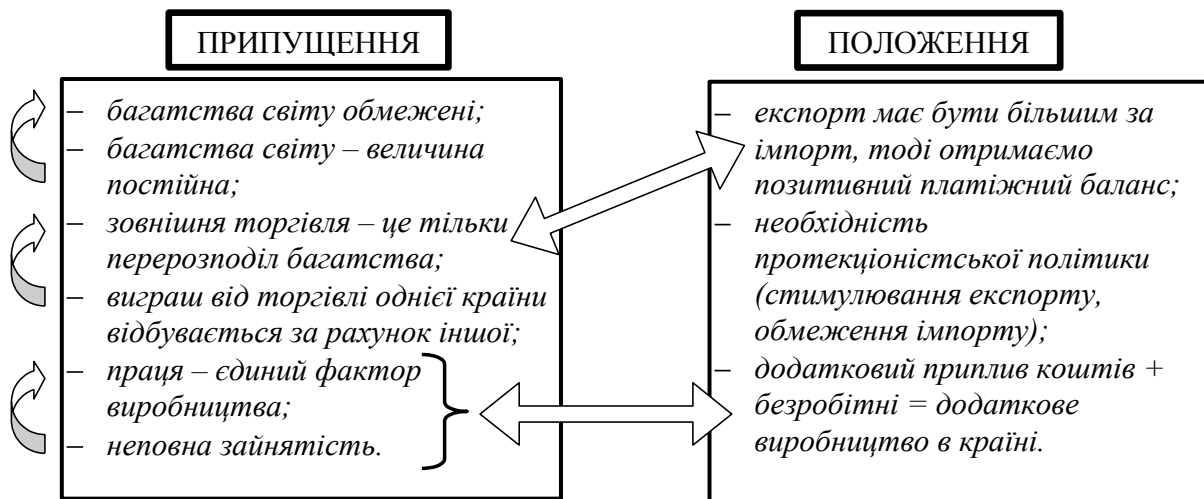

Рис. 2.1. Основні припущення та положення теорії меркантилізму

Результатом ключових положень теорії меркантилізму є надлишковий обсяг обмежень у міжнародній торгівлі, конфліктність національних інтересів різних країн.

Обмеженість теорії меркантилістів полягає у тому, що збагачення країн можливе не тільки внаслідок перерозподілу вже існуючого багатства, але й за рахунок його нарощування.

Теорії абсолютних і порівняльних переваг.

Засновником теорії абсолютних переваг (теорії зовнішньої торгівлі) є Адам Сміт. Її суть полягає в тому, що країни експортують ті товари, які вони виробляють з меншими витратами (у виробництві яких мають більшу перевагу та імпортують ті товари, що продукують іншими країнами з меншими витратами (у виробництві яких абсолютна перевага належить їхнім торговим партнерам). Згодом цю теорію розвинув Давид Рікардо, довівши, що абсолютні переваги є лише частковим випадком загального правила. Науковець показав, що торгівля вигідна кожній з двох країн, навіть якщо одна з них має абсолютні

переваги у виробництві обох товарів (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Припущення теорії абсолютних та порівняльних переваг

Позитивом теорії абсолютних переваг є те, що вона базується на трудовій теорії вартості та підтверджує переваги поділу праці не тільки на національному, але й на міжнародному рівнях.

Недоліком даної теорії для пояснення міжнародної торгівлі є те, що вона не відповідає на запитання, чому країни торгують між собою навіть за умови відсутності абсолютної переваги у виробництві тих чи інших товарів, тобто коли одна з країн має абсолютні переваги у виробництві всіх товарів

Суть теорії порівняльних переваг: якщо країни спеціалізуються на виробництві тих товарів, які вони можуть виробляти з відносно нижчими витратами порівняно з іншими країнами (або, інакше кажучи, з меншими альтернативними витратами), то торгівля буде взаємовигідною для обох країн, незалежно від того, чи є виробництво в одній з них абсолютно ефективнішим, ніж в іншій.

Альтернативні витрати виробництва продукту – це кількість інших продуктів, від якої необхідно відмовитися або яку треба офірувати, щоб отримати певну кількість даного продукту.

Введемо позначення:

a_1, a_2 – кількість людино-годин, які необхідні для виробництва одиниці першого та другого товарів;

P_1, P_2 – ціни першого та другого товарів.

Погодинна заробітна плата робітника у першій галузі становитиме P_1/a_1 , у другій – P_2/a_2 .

У випадку, коли

$$P_1/P_2 > a_1/a_2, \quad (2.1)$$

зарплата у першій галузі буде вищою аніж у другій, і навпаки:

$$P_1/P_2 < a_1/a_2. \quad (2.2)$$

Відповідно, економіка країни спеціалізуватиметься на випуску першого товару за умови правильності нерівності (2.1) або на виробництві другого товару, має силу нерівність (2.2).

Третій випадок: рівність відношення

$$P_1/P_2 = a_{n_1}/a_{n_2}, \quad (2.3)$$

отже обидва товари вироблятимуться.

Розглядаючи теорії міжнародної торгівлі, проаналізуємо деякі особливості національної та іноземної економіки. Для іноземної – показники позначатимемо «*». Так, національне виробництво одного товару може бути ефективнішим за іноземне, але іноземне виробництво другого буде продуктивнішим за умови:

$$a_{n_1}/a_{n_2} < a_{n_1}^*/a_{n_2}^*, \quad (2.4)$$

або

$$a_{n_1}/a_{n_1}^* < a_{n_2}/a_{n_2}^*. \quad (2.5)$$

Тоді відношення кількості необхідних одиниць праці для виробництва першого товару до необхідних одиниць праці для випуску другого товару в національній економіці – менше за іноземне.

Теорія співвідношення факторів виробництва (Хекшера-Оліна).

Підхід Хекшера-Оліна до міжнародної торгівлі (Heckscher-Ohlin approach to international trade) вперше розроблено шведським економістом Хекшером, а потім розвинений його співвітчизником Оліном у праці “міжрегіональна і міжнародна торгівля” (Interregional & International Trade, 1935). Даний підхід визнає, що міжнародна торгівля базується на різниці порівняльних переваг і є спробою пояснення факторів, що створюють таку різницю, розглянуто також й інші фактори виробництва – земля та капітал (рис. 2.3).

Згодом положення теорії Хекшера-Оліна були математично підкріплені Полом Самуельсоном. Він визначив жорсткі передумови, з дотриманням яких твердження Хекшера-Оліна ставало повністю коректним.

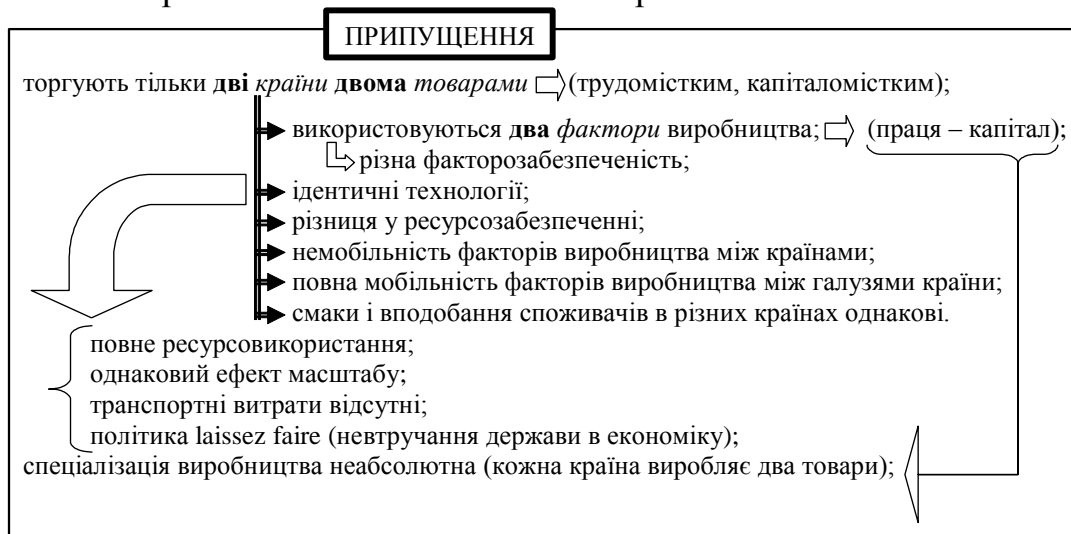

Рис 2.3. Припущення теорії співвідношення факторів виробництва

Зазвичай приймається: ціна капіталу оцінюється відсотковою ставкою; ціна праці – заробітною платою.

У теорії співвідношень факторів виробництва використовуються наступні

показники: фактороінтенсивність і факторонасиченість.

Фактороінтенсивність – показник, що визначає відносні затрати факторів виробництва на створення певного товару.

Факторонасиченість – показник, що визначає відносну забезпеченість факторами виробництва.

У даній теорії розглядаються розбіжності у:

- фактороінтенсивності (один товар – трудомісткий, другий товар – капіталомісткий);
- факторонасиченні (в одній країні капіталу відносно більше, ніж в іншій).

Товар 1 є відносно більш капіталомістким порівняно з товаром 2, якщо за однакової оплати праці й капіталу у виробництві обох товарів виробництво товару 1 потребує більше капіталу на одиницю праці, ніж виробництво товару 2.

Теорема Хекшера-Оліна: країна експортуватиме товар, який більш інтенсивно використовує фактор, на який ця країна відносно багатша.

Отже, кожна країна експортує ті фактороінтенсивні товари, для виробництва яких вона володіє відносно надлишковими факторами виробництва, а імпортує ті товари, для виробництва яких вона відчуває відносну нестачу факторів виробництва.

1. Країна I виробляє і експортує товар 1 (трудомісткий) (надлишок фактора виробництва – праця).

2. Країна II виробляє і експортує товар 2 (капіталомісткий) (надлишок фактора виробництва – капітал).

Доведення:

У результаті спеціалізації (рис. 2.4) країна I – спеціалізується на товарі 1 (трудомісткий), а країна II – спеціалізується на товарі 2 (капіталомісткий):

- країна I спеціалізується на товарі 1 (Т/М) $\Rightarrow$ попит: на працю $\uparrow$, на капітал $\downarrow$;

- країна II спеціалізується на товарі 2 (К/М) $\Rightarrow$ попит: на працю $\downarrow$, на капітал $\uparrow$.

Як наслідок, попит на робочу силу зростає, ціна зростає, попит на капітал падає, процентна ставка падає і навпаки.

Таким чином, різниця на ціну факторів виробництва скорочується.

Теоретично міжнародна торгівля може розвиватися доти, поки є різниця у відносній ціні на фактори виробництва.

Висновки:

- власники відносно надлишкових факторів виробництва виграють від торгівлі, власники відносно недостатніх – програють.
- розвиток торгівлі сприяє виробничій спеціалізації.

Парадокс Леонтьєва.

Теорія співвідношення факторів виробництва Хекшера-Оліна не підтверджується на практиці: трудомістким країнам експортують капіталомісткі продукти, капіталомістким – трудомісткі.

В. Леонтьєв використав модель міжгалузевого балансу «витрати-випуск», яку побудував на основі даних з економіки США за 1947 рік.

Науковець у своїй роботі проаналізував висновок теорії Хекшера-Оліна про те, що країни експортують товари, у виробництві яких інтенсивно використовуються надлишкові й тому дешевші для них фактори виробництва, та імпортують товари, у виробництві яких ці фактори застосовуються менш інтенсивно. *Точніше, він одночасно перевіряв два припущення:*

- теорія Хекшера-Оліна справедлива;
- в економіці США, як вважалось, капітал більшою мірою надлишковий, ніж у їх торгових партнерів. Тому, відповідно до теорії, вони повинні експортувати капіталомісткі товари.

Таким чином, парадокс Леонтьєва полягає у тому, що теорія співвідношення факторів виробництва Хекшера-Оліна не підтверджується на практиці: трудонасичені країни експортують капіталомістку продукцію, тоді як капіталонасичені – трудомістку.

Існують пояснення парадоксу. Той факт, що продукція може вироблятися різними методами, чи, що робоча сила не є однорідним товаром (розподіл працівників за рівнем кваліфікації) підтверджують вищезазначене. Наступним поясненням парадокса Леонтьєва є те, що США імпортують значну кількість сировини, видобування якої вимагає значних затрат капіталу. Якщо американські експортні товари потребують значної кількості такої сировини, це робить експорт США капіталомістким.

Основними поясненнями парадоксу Леонтьєва є:

- неоднорідність факторів виробництва, насамперед, робочої сили, яка суттєво може відрізнитися за рівнем кваліфікації;
- значна роль природних ресурсів, які беруть участь у виробничих процесах як капіталонасичені;
- вплив на міжнародну спеціалізацію зовнішньоекономічної політики, обмеження імпорту, стимулювання внутрішнього виробництва тощо.

Теорія специфічних факторів виробництва

Специфічний фактор виробництва – фактор, який використовується лише в одній галузі та не переміщується в інші.

Мобільний фактор виробництва – фактор, який вільно переміщується між галузями національної економіки. Загалом до мобільних факторів виробництва належать праця, капітал, технологія.

Теорія специфічних факторів виробництва (Самуельсона-Джонса) – фактори, які є специфічними для експортного сектору, розвиваються (їх обсяг збільшується), а фактори, які є специфічними для сектору, що конкурує з імпортом, зменшуються, тобто – доходи власників фактору специфічного для експортних галузей збільшуються, а доходи власників фактору специфічного для галузей, що конкурують з імпортом, зменшуються.

Припущення теорії специфічних факторів виробництва:

- розглядаються три фактори виробництва (праця, земля, капітал);
- один фактор мобільний (праця) всередині країни;
- два фактори – специфічні для виробництва відповідних двох товарів;

- забезпеченість країн факторами виробництва різна;
- обсяг імпорту країни обмежений доходами від експорту.

Різна забезпеченість країн факторами виробництва призводить до різниці у відносній пропозиції та відносних цінах на товари, що, у свою чергу, веде до виникнення міжнародної торгівлі.

Прикладом використання теорії специфічних факторів є виробництво промислових і споживчих товарів у країні.

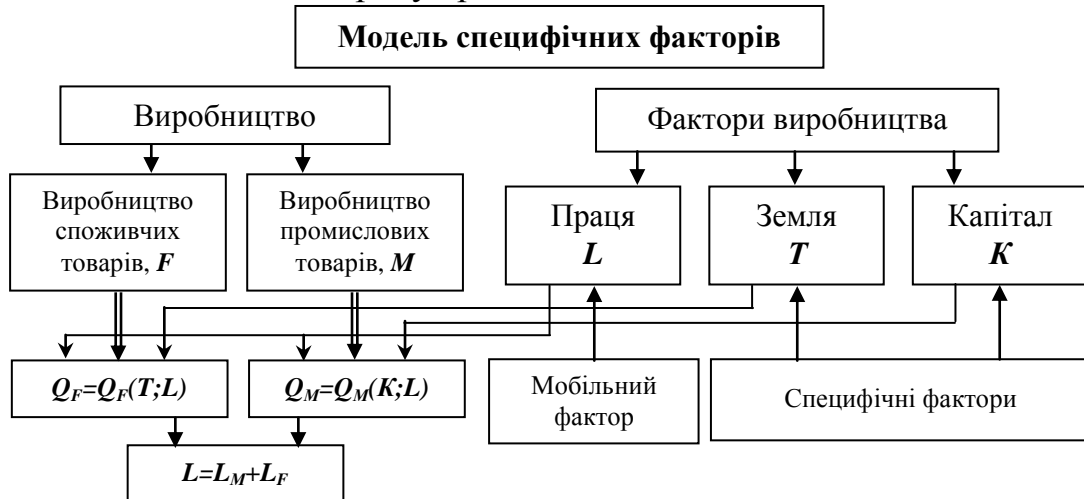

Рис. 2.4. Модель специфічних факторів виробництва на прикладі споживчих та промислових товарів

На практиці для вимірювання ступеня експортної чи імпортної спеціалізації факторів виробництва пропонується використання даних про частку доходів цих факторів в доданій вартості експортних та імпортозаміщуючих виробництв, а також в національному доході в цілому:

$$S_{i, \text{exp/imp}} = \frac{Q_{i, \text{exp}} - Q_{i, \text{imp}}}{Q_{i, y}}$$

де $S_{i, \text{exp/imp}}$ – показник ступеня експортної / імпортної спеціалізації фактора i ;

$Q_{i, \text{exp}}$ – частка доходу фактора i у вартості експорту;

$Q_{i, \text{imp}}$ – частка доходу фактора i у вартості продукції, що конкурує з імпортом;

$Q_{i, y}$ – частка доходу фактора i в національному доході.

Таким чином, показник ступеня експортної (чи імпортної) спеціалізації фактора залежить прямо пропорційно від різниці частки доходу фактора у вартості експорту і у вартості продукції, що конкурує з імпортом та обернено пропорційно від частка доходу оцінюваного фактора у національному доході.

Вплив міжнародної торгівлі на доходи. Теорема Столпера-Самуельсона.

Теорема Рибчинського.

Зменшення обсягу фактору є наслідком зниження відносної ціни товару, у виробництві якого використовується даний фактор, зниження зайнятості та зменшення заробітної плати призводить до того, що ціна фактора зменшується (рис. 2.5). Графічно зображено зазначену залежність як циклічний процес, у

якому діють чотири фактори: відносна ціна товару, обсяг фактора, зайнятість у галузі, заробітна плата.

Теорема Столпера-Самуельсона – збільшення відносної ціни певного товару зумовлює збільшення ціни фактора, що використовується у виробництві даного товару більш інтенсивно, і зменшення ціни фактора, що використовується у виробництві даного товару, – менш інтенсивно.

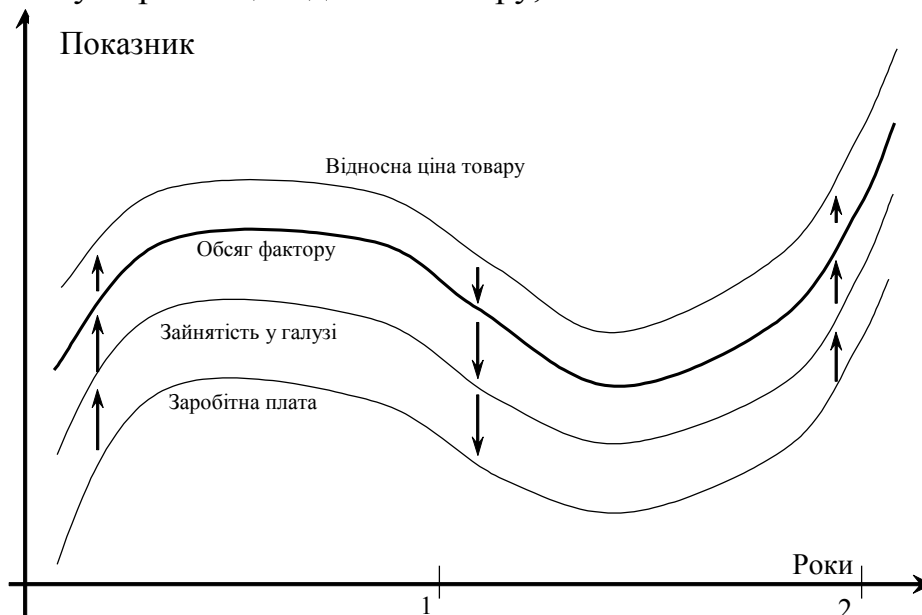

Рис. 2.5 Модель впливу відносної ціни, заробітної плати, зайнятості на розвиток фактора виробництва

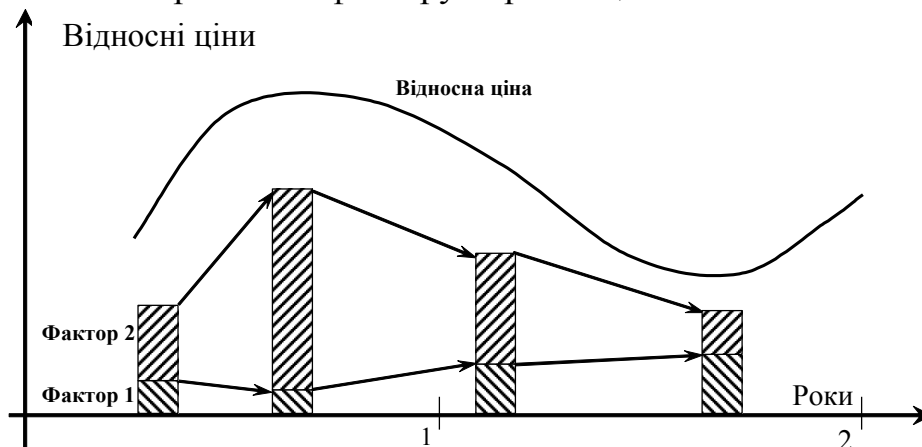

Рис. 2.6. Графічне тлумачення теореми Столпера-Самуельсона

Теорема Рибчинського: якщо відносні товарні ціни залишаються сталими й обидва товари продовжують вироблятися, то збільшення пропозиції певного фактора зумовлює збільшення випуску того товару, який використовує даний фактор більш інтенсивно, і зменшення випуску того товару, який використовує даний фактор менш інтенсивно. Теорема встановлює зв'язок між змінами в забезпеченні країн факторами виробництва і змінами у виробництві двох товарів за умови, що товарні ціни залишаються сталими.

Ефект масштабу та недосконала конкуренція.

Ефект масштабу (economy of scale) – розвиток виробництва, при якому зростання витрат факторів на одиницю призводить до зростання виробництва

більше ніж на одиницю. Ефект масштабу досягається або через підвищення продуктивності праці за рахунок більш детальної спеціалізації, або через можливості застосування більш специфічного та ефективного устаткування. Ефект масштабу спостерігається також при використанні певної технології та організації виробництва, за якої довготривалі середні витрати скорочуються при збільшенні обсягів виробництва продукції, тобто виникає економія, яка зумовлена умовами масового виробництва.

Розрізняють зовнішній та внутрішній ефект масштабу.

Зовнішній ефект масштабу – зниження витрат на одиницю товару в межах підприємства за рахунок збільшення масштабів виробництва у галузі в цілому. При цьому збільшується кількість підприємств, що виробляють один і той же товар. Разом з тим розмір кожного з них залишається незмінним. Тобто експортери мають можливість продавати товари за поточними цінами, на які вони не мають впливу. Виникає досконала конкуренція.

Внутрішній ефект масштабу – зниження витрат на одиницю товару в межах підприємства за рахунок збільшення масштабів його виробництва. При цьому обсяг виробництва товару не змінюється, а кількість підприємств, що виробляють такий товар, зменшилась. У більшості випадків це призводить до виникнення недосконалої конкуренції, за якої виробники мають можливість впливати на ціну товару і, таким чином, забезпечувати збільшення обсягів продаж за рахунок зниження ціни. Виникає недосконала конкуренція (монополія або олігополія).

Міжнародна конкуренція змушує кожне підприємство виробляти не широку гаму продукції, а тільки декілька видів. Обмеження номенклатури є визначальним чинником для підтримання низьких витрат виробництва. Умовно на рис. 2.7 зображено економічний зиск від переходу від виробництва двох видів продукції (варіант 1) до одного (варіант 2) При цьому приймаються до уваги умовно-постійні та умовно-змінні витрати.

Приймається, що обсяги виробництва Продукту 1 та Продукту 2 у першому варіанті дорівнюють обсягам виробництва у другому варіанті.

Модель міжнародної торгівлі на основі розбіжностей у смаках та уподобаннях

За умови повної ідентичності виробничих можливостей країн (відсутність порівняльних переваг) торгівля між ними матиме місце на базі розбіжностей у смаках та уподобаннях споживачів. Тобто стан, коли умови пропозиції товарів в обох країнах однакові, то попит у будь-якому випадку буде різним. На зазначене впливає низка факторів, які умовно можна поділити на внутрішні та зовнішні.

До внутрішніх факторів відносяться: історичні чинники розвитку території, мовні особливості, релігія, рівень освіти, сімейні традиції, ставлення до роботи та дозвілля, рівень соціального розвитку.

До зовнішніх факторів відносяться: ступінь впливу міжнародної торгівлі (частка товарів, які відіграють визначальну культурну роль у країні), імпорт культурних надбань (кіно, музика, мода), інтеграційні процеси (етапи

інтеграції, відкритість економіки), глобалізації (загальна стандартизація культур, стилю життя, цінностей).

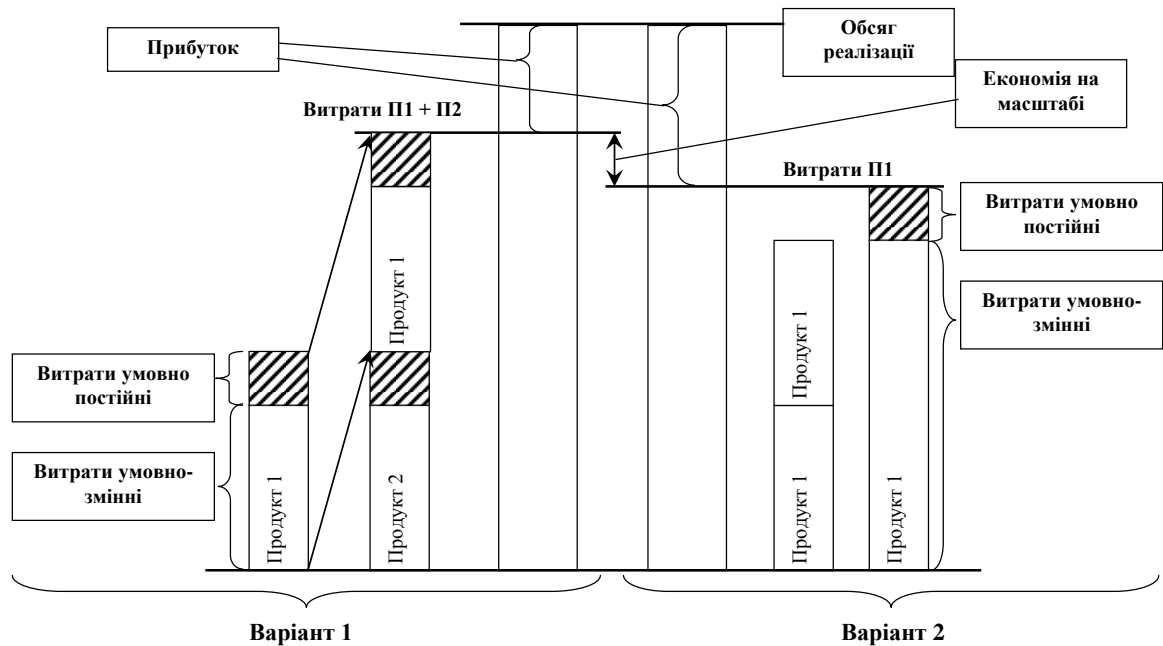

Рис. 2.7 Економія на масштабах виробництва при переході від виготовлення двох до одного виду продукції

Можна також виділити особистісні фактори, котрі впливають на вибір споживачів – це лояльне ставлення до товару (виробника, бренду) та ірраціональна прив’язаність до певного бренду.

Модель міжнародної торгівлі на основі розбіжностей у смаках та уподобаннях наведена на рис. 2.8.

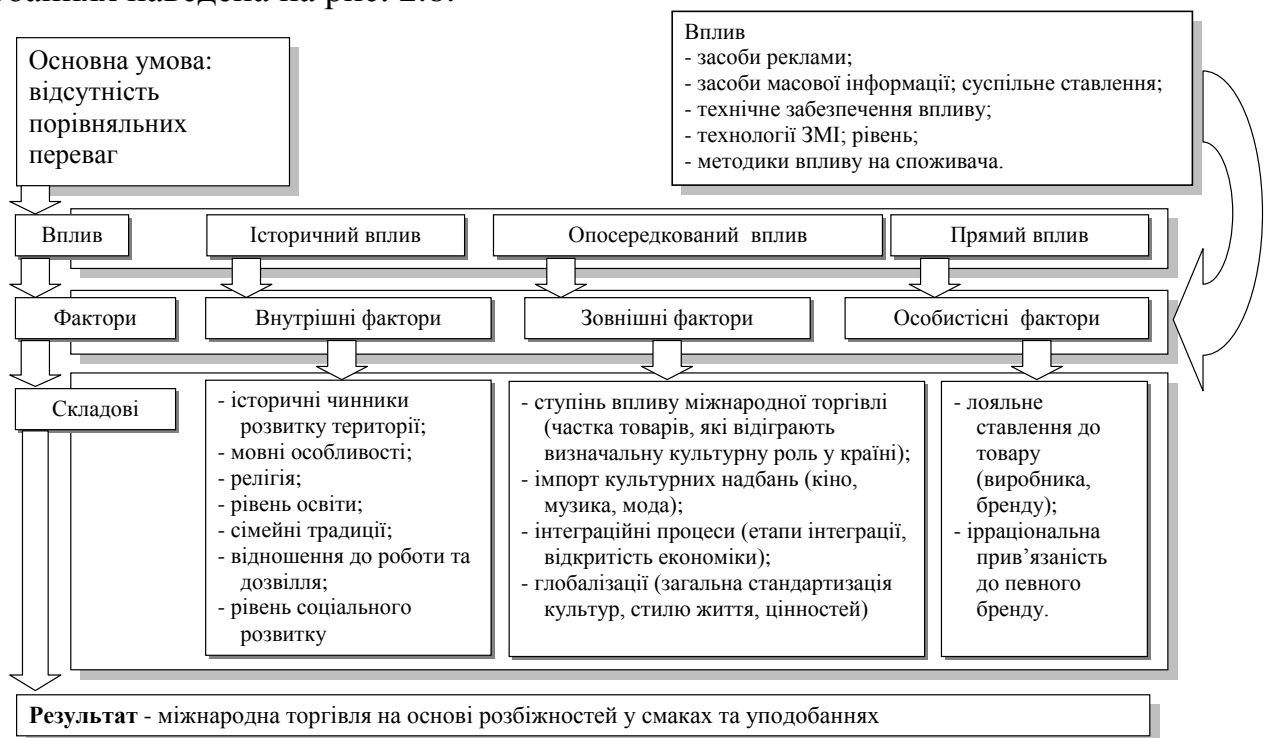

Рис. 2.8 Модель міжнародної торгівлі на основі розбіжностей у смаках та уподобаннях

Контрольні запитання:

1. Дайте порівняльну характеристику класичних та неокласичних теорій міжнародної торгівлі.
2. Які головні параметри визначають конкурентні переваги в теорії М. Портера?
3. Визначте вплив теорій міжнародної торгівлі на економічне зростання.
4. Які теорії міжнародної торгівлі актуалізуються у період глобальної економічної кризи?
5. Яка з новітніх теорій міжнародної торгівлі враховує екологічну детермінанту?

ТЕМА 3. МІЖНАРОДНА ТОРГІВЛЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА СУТНІСТЬ

Ключові терміни:

Міжнародна торгівля (МТ) – це сфера міжнародних товарно-грошових відносин у формі обміну товарами і послугами між покупцями і продавцями різних країн.

Зовнішня торгівля – це оплачуваний експорт та імпорт товарів (послуг) будь-якої держави з іншими країнами.

Обсяги експорту (від lat. exportare – вивозити) – вивезення товарів (робіт, послуг, результатів інтелектуальної діяльності) з митної території країни за кордон без зобов'язання їх зворотного ввезення.

Обсяги імпорту (від лат. importare – ввозити) – ввезення товарів, робіт, послуг, результатів інтелектуальної діяльності, в т. ч. виняткових прав на них, на митну територію країни з-за кордону без зобов'язання про зворотне вивезення.

Зовнішньоторговельний оборот – сума вартості експорту і імпорту країни або груп країн за певний період: рік, квартал, місяць.

Обсяги реекспорту – вивіз з країни товару, раніше ввезеного за-за кордону, але який не зазнав переробки в даній країні.

Обсяги реімпорту – зворотній ввіз раніше вивезеного за кордон вітчизняного товару, але який не зазнав там переробки.

Генеральна (загальна) торгівля – прийняте у міжнародній статистиці позначення зовнішньоторговельного обігу з урахуванням вартості транзитних товарів

Індекс диверсифікації експорту – це індекс відхилення товарної структури експорту країни від структури світового експорту.

Індекс концентрації експорту (індекс Хірімана) – застосовується у світових зіставленнях і показує, наскільки широкий спектр товарів експортує країна.

Коефіцієнт імпортової залежності країни – відношення обсягу імпорту певного товару до обсягу його споживання в країні.

Темп росту – це показник ряду динаміки, який показує у скільки разів змінився поточний рівень показника, що аналізується порівняно з рівнем попереднього, або базового періоду.

Темп приросту – це показник ряду динаміки, який показує на скільки відсотків змінився поточний рівень показника, порівняно з попереднім або базовим періодом.

Генеральна (загальна) торгівля – це прийняте в статистиці зовнішньої торгівлі визначення зовнішньоторговельного обігу з включенням транзитних товарів.

Географічна структура міжнародної торгівлі – розподіл товарного потоку між окремими країнами та їх групами, створеними за територіальною або організаційною ознакою.

Спеціальна торгівля – це чистий зовнішньоторговельний обіг, тобто продукція, яку вивезли або ввезли в країну.

Фізичний обсяг торгівлі – це оцінка експорту або імпорту товарів та послуг в незмінних цінах одного періоду.

Експортна квота – це виражене у відсотках відношення обсягу експорту країни до її ВВП, яке характеризує роль країни як продавця на світовому ринку товарів і послуг.

Імпортна квота – це виражене у відсотках відношення обсягу імпорту до ВВП, що характеризує залежність країни від світових ринків товарів і послуг.

Світові ціни – це ціни за якими проводяться великі експортно-імпортні операції.

Трансфертна ціна – це ціна за якою здійснюються внутрішньокорпоративні операції.

Ціна, яка публікується – така ціна повідомляється в спеціальних і фірмових джерелах інформації.

Множинність цін – це наявність ряду цін на той самий товар або товари однакової якості в одній і тій самій сфері.

Змінна ціна – ціна, що встановлюється в момент виконання контракту шляхом перегляду договірної ціни, в період виконання контракту.

Тверда ціна – встановлюється в момент підписання контракту та не підлягає ніякому коригуванню впродовж його дії.

Рухома ціна – фіксується у момент укладання контракту і може бути переглянута в подальшому у разі зміни ринкової ціни до моменту поставки.

Експортна ціна – ціна за якою товар реалізується зарубіжному контрагенту.

Імпортна ціна – ціна за якої товар купується у зарубіжного контрагента.

Контрактна ціна – це конкретна ціна, що погодили між собою продавець і покупець у ході переговорів, що, як правило, нижче ціни пропозиції постачальника, дійсна на весь період дії контракту, якщо її не піддали перегляду в ході виконання постачань.

Суб'єкти МТ: країни світу, ТНК, регіональні інтеграційні угруповання;

Об'єкти МТ: продукти праці людини – товари і послуги.

Залежно від об'єкта мт виділяють дві форми МТ:

- міжнародна торгівля товарами (МТТ) – це форма зв'язку між товаровиробниками різних країн, що виникає на основі мпп і виражає їх взаємну економічну залежність.
- міжнародна торгівля послугами (МТП) – це специфічна форма світогосподарських зв'язків з обміну послугами між продавцями і покупцями різних країн.

Дві форми мт за критерієм об'єкта:

- торгівля товарами (сировиною, паливом, продовольством, напівфабрикатами, готовими виробами (виробничого призначення, невиробничого призначення);
- торгівля послугами (виробничими, транспортними, експедиторськими, консультаційними, консигнаційними, посередницькими, туристичними, маркетинговими, обліковими й ін.).

Міжнародна торгівля товарами є першою і найбільш розвинутою формою мев. На її стабільне і стійке зростання вплинули наступні фактори:

- розвиток мпп і інтернаціоналізація виробництва;
- НТР, яка сприяє відновленню основного капіталу, створенню нових галузей економіки, що прискорює реконструкцію старих;
- активна діяльність тнк на світовому ринку;
- лібералізація МТ за допомогою заходів, проведених гатт/сот;
- розвиток процесів торгово-економічної інтеграції: усунення регіональних бар'єрів, формування загальних ринків, зон вільної торгівлі.

Етапи розвитку МТ:

I — початковий (з хviii ст. До першої половини хіх ст.)

II — друга половина хіх ст. — початок першої світової війни (1914р.)

III — період між двома світовими війнами (1914—1939рр.)

IV — повоєнний (50—60-ті роки)

V — сучасний (з початку 70-х років).

Закономірності розвитку світової торгівлі

Зростає доля готової продукції, особливо високотехнологічної, наукоємкої. Швидко зростають ціни машин і устаткування, що випускаються провідними країнами світу.

Зниження попиту розвинених країн на сировину і продовольство, вироблювані країнами, що розвиваються. Їх положення в світовій торгівлі погіршується. Вигідність зовнішньої торгівлі для розвинених країн зростає. Збільшення світового ринку послуг, особливо туристичних, транспортних, фінансових, у сфері передачі технології.

Тенденції розвитку МТ

З одного боку – явне посилення міжнародної інтеграції, поступове стирання границь і створення різних міждержавних торговельних блоків; з іншого боку – поглиблення міжнародного поділу праці, градація країн на промислово розвинуті і відсталі.

Ціноутворення у міжнародній торгівлі

На ціноутворення впливає безліч факторів: сукупний попит і пропозиція, інфляція, конкуренція, витрати, податки, сезонність, валютний курс, політичний стан та інші ціноутворюючі фактори.

Формування ціни може залежати не лише від експортера (продавця). Наприклад, розрізняють початкові ціни і ціни проникнення на ринок. Початкова ціна – це ціна, що встановлюється при першому входженні на ринок, вона є високою, бо як правило це новий або удосконалений продукт, що не має аналогів. Таку ціну визначає сам експортер. У випадку з ціною проникнення – вона є нижчою у порівнянні з першою, тому що формується в умовах конкуренції. На ринку вже існують схожі товари, і виробник знижуючи ціну сподівається перехопити споживача у конкурентів.

Також світові ціни поділяються на дві групи: ціни на продукції обробної промисловості і ціни на сировину. У даному ціноутворенні враховується транспортування та його вид, важливим фактором є хто оплачує транспортування експортер чи імпортер, страхові платежі та податки також впливають на ціни.

Як вже було сказано ціна на одну і ту ж продукцію може різнитися. Тому важливу роль при створенні зовнішньоторгівельної ціни має характер угоди, що впливає на формування ціни.

Отже, зрозуміло, що ціни бувають різні і залежать вони від типу операції, виду розрахунків чи угод. Класифікуються світові ціни за різними характеристиками. Залежно від характеру товарних потоків ціни поділяються на експортні та імпортні.

Експортна – ціна, за якою ми реалізуємо товар за кордон.

Імпортна – ціна за якою ми можемо купити товар із-за кордону. Також впливають умови розрахунків, які бувають комерційні, трансфертні чи клірингові. В таких цінах враховані умови програм. Відрізняються ціни за фіксацією (тверда ціна, рухома, з наступною фіксацією, ціна для публікації), дані ціни різняться можливістю бути зміненими в ході виконання контракту, або ж мають залишатися постійно сталими, всі умови фіксації цін обговорюються в угодах. За врахуванням витрат ціни бувають нетто та споживчі.

Ціна нетто – витрати на виробництво товару.

Споживча ціна – враховує витрати на придбання та використання товару.

Класифікація показників міжнародної торгівлі здійснюється за показниками обсягів, показниками структури, показниками динаміки, показниками результатів.

До показників обсягів міжнародної торгівлі відносяться: експорт, реекспорт, імпорт, реімпорт, зовнішньоторговельний обіг, фізичний обсяг товару, спеціальну торгівлю, генеральну торгівлю.

Різницею між експортом та імпортом є те, що експорт показує суму вартостей товарів та послуг, які вивезено з країни закордон без їх зворотного повернення, а імпорт показує суму вартостей товарів та послуг, які завезено в

країну із-за кордону без їх зворотного повернення. Реекспорт показує суму вартостей тих товарів, які раніше були завезені в країну, не піддавались обробці в цій країні, а зараз вивезені з неї. Реімпорт показує суму вартостей тих товарів, які були вивезені за кордон, не піддавались за кордоном обробці, а зараз повернуті в країну, наприклад до реімпорту можна віднести повернення бракованого товару.

Зовнішньоторговельний обіг є сумою вартості товарів, які експортуються, тобто експорту, та вартості товарів, які імпортуються, тобто імпорту, певною країною за певний проміжок часу.

Для того, щоб визначити на скільки одиниць або у скільки разів зменшився або збільшився кількісний обсяг експорту або імпорту звітного періоду порівняно з базовим використовується показник фізичний обсяг торгівлі.

Генеральна або як її ще називають загальна торгівля є зовнішньоторговельним обігом, до складу якого окрім експорту та імпорту відносять транзитні товари.

Спеціальною торгівлею називають зовнішньоторговельний обіг за вирахування реекспорту та реімпорту.

До показників структури включають товарну структуру, географічну структуру, інституційну торгівлю, видову структуру.

Визначити, яка частка експорту або імпорту припадає на кожну товарну позицію можна за допомогою показника товарна структура, а скільки товарів та послуг міжнародної торгівлі припадає на певну країну, групу країн або регіон можна за допомогою показника географічна структура. За допомогою показника інституційної торгівлі товари та послуги міжнародної торгівлі можна розподілити за суб'єктами та методами товарообміну. Показник товарна структура показує, яка частка товарів та послуг міжнародної торгівлі припадає на кожний вид товарного обміну.

Що ж до показників динаміки міжнародної торгівлі, то ці показники поділяються на темпи росту (експорту, імпорту, зовнішньоторговельного обігу) та темпи приросту (експорту, імпорту, зовнішньоторговельного обігу) . Показники динаміки міжнародної торгівлі розраховуються у відсотках. Різницею між темпами росту та темами приросту є те, що темпи росту показують у скільки разів показник звітного періоду відрізняється від показника базового періоду, а темпи приросту показують на скільки відсотків показник звітного періоду відрізняється від показника базового періоду.

До показників результатів належать такі показники як сальдо торгового балансу, сальдо балансу послуг, сальдо некомерційних операцій, сальдо балансу поточних операцій, експортна квота, імпортна квота, квота зовнішньоторговельного обігу, експорт на душу населення, імпорт на душу населення, зовнішньоторговельний обіг на душу населення, індекс «умови торгівлі».

Сальдо торгового балансу показує різницю між вартістю товарів, які експортує країна та вартістю товарів, які імпортує країна. Сальдо торгового балансу може бути позитивним, тобто додатнім та негативним, тобто

від'ємним. Якщо вартість товарів, що експортує країна переважає вартість товарів, що імпортуються цією країною, то дана країна має позитивний торговий баланс, і навпаки, якщо вартість товарів, що експортує країна є меншою ніж вартість товарів, що імпортуються цією країною, то країна має негативний торговий баланс. Сальдо балансу послуг показує різницю між вартістю послуг, що експортуються країною та вартістю послуг, які імпортуються цією країною. Як і сальдо торгового балансу сальдо балансу послуг може мати додатне значення – позитивне сальдо балансу послуг або мати від'ємне значення – негативне сальдо балансу послуг. При позитивному сальдо балансу послуг вартість експортованих послуг є більшою ніж імпортованих, а при негативному – вартість імпортованих послуг є більшою ніж експортованих. Якщо країна має негативне сальдо торгового балансу або/та негативне сальдо балансу послуг, то уряду країни слід проаналізувати, які заходи буде доцільно вжити для збільшення експорту товарів або/та послуг. Сальдо некомерційних операцій показує різницю між некомерційними операціями, наприклад такими як доходи від інвестиційної діяльності, грошові перекази, внески, переміщення грошей по спадщині, тощо. Сума трьох попередніх сальдо називається сальдо балансу поточних операцій.

Визначити співвідношення між індексом цін експорту та індексом цін імпорту можна за допомогою індексу «умови торгівлі».

Для того, щоб розрахувати скільки експорту припадає на душу населення в певній країні необхідно обсяг експорту в цій країні звітного періоду поділити на кількість населення цієї країни. Аналогічно розраховується імпорт та зовнішньоторговельний обіг, замінюючи обсяг експорту на обсяг імпорту або обсяг зовнішньоторговельного обігу відповідно.

Для розрахунку експортної квоти необхідно обсяг експорту звітного періоду поділити на обсяг ВВП та помножити на 100%. Аналогічно розраховується імпортна квота та квота зовнішньоторговельного обігу, замінюючи обсяг експорту на обсяг імпорту або обсяг зовнішньоторговельного обігу відповідно.

Контрольні запитання:

1. Чим відрізняється експорт від імпорту?
2. Які існують показники результатів міжнародної торгівлі?
3. Що відображають умови торгівлі?
4. Назвіть показники структури міжнародної торгівлі.
5. Яка формула для розрахунку темпів росту експорту?
6. Яка формула для розрахунку темпів приросту зовнішньоторговельного обігу?
7. Класифікація світових цін?
8. Три основні категорії факторів впливу на ціну?
9. Які існують різновиди цін?

ТЕМА 4. РЕГУЛЮВАННЯ ТОРГІВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

Ключові терміни:

Зовнішньоторговельна політика – це політика держави, спрямована на зміцнення позицій країни на світовому ринку та підвищення ефективності зовнішньої торгівлі як фактору розвитку національної економіки. Держава впливає на торговельні відносини з іноземними країнами. Зовнішньоторгова політика держави спрямована на оптимізацію торгового і платіжного балансу країни.

Політика вільної торгівлі – напрям зовнішньоторговельної політики, який характеризується тим, що держава не втручається в торговельні відносини держави з іноземними країнами безпосередньо.

Протекціонізм (від лат. – прикриття, захист) – напрям зовнішньоторговельної політики, який характеризується захистом національної економіки від конкуренції з боку іноземних країн.

Прихований протекціонізм – здійснюється методами внутрішньої економічної політики.

Галузевий протекціонізм – форма протекціонізму, що захищає визначені вітчизняні галузі, насамперед сільське господарство.

Обґрунтований (селективний) протекціонізм – захист окремої галузі економіки, групи підприємств, а не всього національного виробництва, або протекціонізм у торгівлі з окремими країнами і за окремими групами товарів.

Колективний протекціонізм – форма протекціонізму, що проводиться об'єднаннями країн по відношенню до країн, що до них не входять з метою утворення більш вигідного ринку збуту

Неопротекціонізм – сучасні обмеження на міжнародну торгівлю, які застосовуються країнами як доповнення до традиційних форм обмеження небажаного імпорту або замість них.

Дискримінаційна міжнародна торгівля – міжнародна торгівля, що включає обмеження на певні експортно-імпорتنі операції.

Преференційна міжнародна торгівля – вид міжнародної торгівлі, при якій застосовуються пільги при оподаткуванні, щодо мита та інші.

Мито – непрямий податок на імпорт або експорт товарів, який сплачується на товари, що переміщуються через митний кордон, тобто ввіз/вивіз чи транзит.

Митний тариф – інструмент торгової політики і державного регулювання внутрішнього ринку країни при його взаємодії зі світовим ринком.

Митний тариф – це систематизований перелік ставок мита, що нараховуються при експорті або імпорті товару на його вартість.

Ескалація митного тарифу – це підвищення ставок мита в міру зростання ступеня обробки продукції;

Ефективний митний тариф – це встановлення низьких ставок для товарів, необхідних для розвитку виробництва з високою часткою новоствореної вартості.

Фіскальна функція мита – наповнення бюджету країни;

Захисна функція мита – функція, яка допомагає уникнути ввезення товарів на територію країни шляхом встановлення певних бар'єрів;

Регулятивна функція мита – функція за якої держава може контролювати обсяги товаропотоку, тобто стимулювати рух товарів або навпаки;

Стимулююча функція мита – функція, яка створює умови для збільшення експорту країни;

Політична функція мита – функція за якої відбувається вплив на діяльність інших держав, особливо шляхом надання їм митних пільг;

Протекціоністська функція мита – функція, яка відповідає за захист національних виробників від іноземної конкуренції;

Балансова функція мита – виробнику вигідніше експортувати товар, ніж продавати на внутрішньому ринку, якщо ціни є нижчими за світові;

Контрольна функція мита – функція за якою держава може контролювати переміщення товару з однієї країни до іншої

Вивізне мито – мито, що нараховується на товари та інші предмети при їх вивезенні за межі митної території України.

Ввізне мито – мито, що нараховується на товари та інші предмети при їх ввезенні на митну територію України.

Адвалорне мито – мито, що нараховується у відсотках до митної вартості товарів та інших предметів, які обкладаються митом.

Сезонне мито – мито, що встановлюється для оперативного регулювання ввезення і вивезення окремих товарів на строк до чотирьох місяців залежно від сезону.

Компенсаційне мито – особливий вид мита, що справляється у разі ввезення на митну територію України товару, що є об'єктом застосування компенсаційних заходів.

Транзитне мито – мито на товари, що переміщуються в режимі транзиту через митну територію України.

Антидемпінгове мито – особливий вид мита, що справляється у разі ввезення на митну територію країни імпорту товару, який є об'єктом застосування антидемпінгових заходів.

Вільна торгівля, або фритредерство (від англ. free trade – вільна торгівля) – це політика невтручання держави у зовнішньоекономічну діяльність суб'єктів господарювання.

Лібералізація (від лат. liberalis – вільний) – в широкому тлумаченні під цим поняттям мається на увазі пом'якшення державного або державно-бюрократичного тиску («контролю») на різні сфери суспільного життя: політику, економіку, право

Генеральна тенденція розвитку зовнішньоторговельної політики – від протекціонізму до вільної торгівлі, але це шлях не прямолінійний, оскільки супроводжується рецидивами протекціонізму.

Тарифні бар'єри, або митні збори (мита) – податки, що стягуються з імпортера при імпорті іноземної продукції, так чином зростає ціна на товари, що зменшує конкурентоспроможність іноземного виробника.

Нетарифні бар'єри – це певні обмеження для імпортерів на ввіз продукції, це може бути як повна заборона на ввіз, так і певні квоти.

Підтримка експорту – це фінансово-економічна підтримка вітчизняних виробників за рахунок пільгових умов продажів, більш низьких ставок кредитування і т.д.

Квотування – кількісне чи вартісне обмеження експорту (імпорту), що вводиться на певний термін на окремі товари і послуги визначених країн.

Тарифна квота (tariff quota) – це різновид змінних митних ставок, які залежать від обсягу імпорту товарів: при імпорті в межах певної кількості він оподатковується за базовою внутрішньоквотною ставкою мита (within-quota rate), тобто воно є контингентним, а при перевищенні певного обсягу імпорт оподатковується за надквотною ставкою (over-quota rate).

Технічні бар'єри – це перешкоди для імпорту іноземних товарів, зумовлені їхньою невідповідністю національним стандартам.

Імпортні депозити – форма задатку, який імпортер повинен внести у свій банк перед закупівлею іноземного товару.

Спорадичний демпінг – епізодичний продаж зайвих запасів товарів на зовнішній ринок за заниженими цінами.

Навмисний демпінг – тимчасове навмисне зниження експортних цін з метою витіснення конкурентів з ринку і подальшого встановлення монопольних цін).

Постійний демпінг – постійний експорт товарів за ціною нижче справедливої.

Лібералізація – розширення свободи економічних дій, скорочення кількості та зниження рівня обмежень у торгівлі з іншими країнами.

Автаркія – політика економічного відокремлення країни, спрямована на створення замкнутої, незалежної економіки, здатної забезпечити себе усім необхідним самостійно.

Добровільне обмеження експорту – нова форма торгівельних бар'єрів. Іноземні компанії вдаються до добровільного обмеження свого експорту у певні країни, щоб уникнути більш жорстких торгівельних бар'єрів.

Технічні бар'єри – велика група нетарифних обмежень, зумовлених дією національних промислових стандартів, систем вимірювання та інспекції якості товарів, вимогами техніки безпеки, санітарно-ветеринарними нормами, правилами пакування та маркування товарів тощо.

Організаційно-технічне сприяння експорту – система заходів з інформаційної, консультативної та організаційної підтримки національних експортерів.

Квотування – це визначення контингенту (обсягу) товарів, які підлягають експорту-імпорту.

Контингентування – державне регулювання торгівлі у формі встановлення експортних та імпортних квот – контингентів, що передбачає

обмеження ввезення або вивезення певних груп товарів та видачу відповідних ліцензій на здійснення цих операцій.

Добровільні обмеження експорту становлять собою зобов'язання одного із торгових партнерів зменшити або не розширювати експорт того чи іншого товару.

Субсидії – це грошові виплати, спрямовані на підтримку національних виробників і опосередковану дискримінацію імпорту.

Експортні кредити становлять собою фінансове стимулювання державою розвитку експорту вітчизняних товарів.

Експортний податок – оподаткування експорту, що зменшує його прибутковість, сприяє поверненню частини товару на внутрішній ринок.

Внутрішнє (національне) оподаткування імпортованих товарів – відповідно до положень ГАТТ національні податки та збори повинні застосовуватися до іноземних товарів у такому ж розмірі, як і до товарів вітчизняного виробництва.

Імпортні податки – це прикордонні податки які стягуються з товарів при перетинанні митних кордонів країни.

Демпінг – це просування товарів на зовнішній ринок за рахунок зниження експортних цін нижче нормального рівня всередині країни.

Специфічне мито – це мито у вигляді фіксованої суми з одиниці виміру (ваги, площі, об'єму тощо).

Ліцензування – це метод регулювання зовнішньоекономічної діяльності, який полягає у видачі повноважним органом дозволу (ліцензії) на здійснення протягом певного періоду зовнішньоекономічних операцій з товарами, що ліцензуються.

Зовнішньоторговельна політика створює вплив держави на вдосконалення торговельних відносин з різними країнами.

Зовнішньоторговельна політика – цілеспрямований вплив держави на торговельні відносини з іншими країнами.

Основні цілі зовнішньоторговельної політики:

- зміна ступеня і способу включення даної країни в мпп;
- зміна обсягу експорту й імпорту;
- зміна структури зовнішньої торгівлі;
- забезпечення країни необхідними ресурсами (сировиною, енергією тощо);
- зміна співвідношення експортних і імпортованих цін.

Термін «зовнішня торгівля» застосується тільки до окремо узятій країни.

Міжнародна торгівля як обмін товарами та послугами між виробниками та споживачами різних країн об'єктивно не повинна мати жодних обмежень, але реально обсяги, структура, регіональні напрями та динаміка експорту та імпорту залежать від:

- політичної орієнтації країни;
- належності до військових блоків або інтеграційних угруповань;
- зовнішньоторговельної політики власної та приймаючої країни (найвпливовіший чинник);
- відносин із відповідними міжнародними організаціями.

Існують такі види державного регулювання міжнародної торгівлі:

- одностороннє;
- двостороннє;
- багатостороннє.

Одностороннє регулювання полягає у застосуванні методів впливу урядами країн в односторонньому порядку без погодження або консультацій з торговими партнерами. Такі заходи вживають здебільшого під час загострення політичних відносин.

Двостороннє регулювання передбачає, що заходи торгової політики попередньо узгоджуються країнами – торговими партнерами. Кожна зі сторін попереджує свого торгового партнера про вживання будь-яких заходів, які, як правило, не вносять суттєвих змін у торгівлі відносини, а лише сприяють їм.

Багатостороннє регулювання передбачає узгодження і регулювання торгової політики багатосторонніми угодами.

За критерієм регулювання:

- звичайна міжнародна торгівля – здійснення регулювання в повному обсязі відповідно до національного законодавства;
- дискримінаційна міжнародна торгівля – введення обмежень державою на експортно-імпорتنі операції;
- преференційна торгівля – торгівля, при здійсненні якої застосовуються пільги (податкові, митні).

А ще є два важливі напрямки зовнішньоторговельної політики: вільна торгівля та протекціонізм.

Вільна торгівля – це політика держави, яка немає жодних бар'єрів, щодо товарів і послуг між різними країнами. Вільна торгівля має позитивні та негативні наслідки.

Позитивні наслідки: велика конкурентність на внутрішньому ринку, немає жодних обмежень щодо вибору різного товару споживачами, удосконалення виробництва продукції її якості взагалі самого обслуговування, а також зниження витрати виробництва та ціни.

Щодо негативних наслідків вільної торгівлі можна помітити, що відбувається продаж не досить якісної продукції, а саме морально застарілої від іноземних виробників, а також нав'язування інших поглядів для споживачів даної країни.

Протекціонізм – державна політика захисту внутрішнього ринку від іноземної конкуренції шляхом використання тарифних і нетарифних інструментів торговельної політики. Протекціонізм - це політика захисту свого товаровиробника від іноземних конкурентів. Вона може здійснювати двома способами:

Перший спосіб – це утримання імпорту висококонкурентної закордонної продукції, а другий спосіб це утримання експорту вітчизняної продукції.

В протекціоністській політиці також є позитивні та негативні наслідки.

До позитивних наслідків відносять: захист країни від зовнішнього боргу, стимулювання на модернізацію власного виробництва товарів та послуг, а

також підтримує досить високий та стабільний рівень зайнятості в країні.

До негативних наслідків належать: відсутність заохочення на зріст власного виробництва через низький рівень конкуренції на внутрішньому ринку, знижується якість виробництва в країні, досить великі ціни імпорту та вивозу вітчизняних товарів.

Протекціоністські заходи зазвичай займаються зростанням митних доходів держави, захистом робочих місць та іншим і це є досить привабливим для громадян, що складають основу електорату. Однак, якщо досконало розглядати всі аспекти щодо захисту протекціонізму можна помітити, що вони захищаються лише інтереси окремих виробників, а не все суспільство. Все ж таки деяким вдається повернути через свої лобістські організації. Зазвичай економічні рішення не завжди створюють на економічній теорії.

Форми протекціонізму:

- селективний – спрямований проти окремих країн або товарів;
- галузевий – захищає визначені галузі, насамперед сільське господарство;
- колективний – проводиться об'єднаннями країн відносно країн, що до них не входять;
- прихований – здійснюється методами внутрішньої економічної політики.

Міжнародні торговельні відносини регулюються за допомогою двох груп інструментів:

- тарифне регулювання;
- нетарифне регулювання.

Тарифні методи регулювання торгово-економічних відносин

Класичним і основним інструментом зовнішньоторговельної політики є митні тарифи. У сфері імпорту до тарифних методів належать не лише митні тарифи, а й податки і збори з товарів, які ввозять, імпортні депозити та ін. У сфері експорту – це податкові кредити експортерам, гарантії, субсидії, звільнення від податків, надання фінансової допомоги тощо.

Митний тариф – це систематизований перелік ставок мита;

Мито – це податок на імпорт або експорт товарів у момент перетинання ними митного кордону держави.

Для сучасного етапу розвитку мт характерна поступова лібералізація мт так, якщо в середині 90-х років середня величина митних тарифів становила у розвинутих країнах світу до 33%, то наприкінці 90-х років ХХ ст. – менше 5%.

Класифікація мита:

1. За напрямком руху товару мита бувають:

- імпортні – зустрічаються найчастіше, застосовуються для захисту національного виробництва, рівня внутрішніх цін, а також для фіскальних і політичних цілей;
- експортні – перешкоджають проникненню вітчизняних товарів на закордонні ринки, застосовуються значно рідше, зазвичай коли спостерігається недостача певної продукції усередині країни, а також у фіскальних цілях;
- транзитні – застосовуються дуже рідко.

2. За напрямком дії мито буває:

- преференційні мита встановлюються на рівні нижче мінімального з метою створення сприятливих умов для торгівлі яким-небудь товаром або з якою-небудь країною;

- дискримінаційні мита. Їхній рівень вище ставок першого стовпчика. Серед них можна виділити відповідні, компенсаційні, антидемпінгові мита;

- відповідні мита є реакцією на певні дії партнера. Вони можуть поширюватися на всю торгівлю або на окремі товарні групи і встановлюються для впливу на партнера з метою скорочення застосовуваних їм обмежень;

- компенсаційні мита є реакцією на субсидії експортерам в інших країнах і встановлюються з метою вирівнювання умов торгівлі;

- антидемпінгові мита є різновидом компенсаційних мит і встановлюються з метою протидії демпінгові для вирівнювання цін до рівня, що вважається нормальним.

3. За походженням:

- автономні – мита, що вводяться на підставі односторонніх рішень органів державної влади країни;

- договірні – мита, установлені на базі двосторонньої чи багатосторонньої угоди;

- преференційні.

4. За типом ставок:

- постійні – це ставки митного тарифу, встановлені органами державної влади, що не можуть змінюватися залежно від обставин;

- змінні – це ставки митного тарифу, що можуть змінюватися у встановлених органами державної влади випадках.

5. За способом обчислення:

- номінальні – митні ставки, зазначені в митному тарифі;

- ефективні (дійсні) – реальний рівень митних ставок на кінцеві товари, обчислені з урахуванням рівня мит, накладених на імпортні вузли і деталі цих товарів. Тобто це розмір ставки, який реально та ефективно захищає внутрішній ринок або регулює експорт і транзит.

6. За способом встановлення мита бувають:

- адвалорні – найбільш розповсюджені, встановлюються у відсотках від ціни товару. Середній рівень ставок адвалорних мит відносно невисокий (близько 6%);

- специфічні – встановлюються в абсолютному вираженні від одиниці виміру;

- комбіновані (змішані) – встановлюються двома способами, відзначеними вище.

7. Залежно від економічних цілей і результатів виділяються:

- фіскальні;

- протекціоністські;

- експансіоністські мита.

Фіскальні мита забезпечують максимально можливий приплив доходів у державну скарбницю. Прикладом можуть служити імпортні мита на товари, що у даній країні не виробляються (тропічні фрукти в Європі). Вони не можуть

зростати безмежно, тому що дохід держави в даному випадку визначається як добуток тарифної ставки на обсяг торгівлі даним товаром. Тому завжди доводиться шукати оптимальну ставку мита;

Протекціоністські мита встановлюються для захисту національної промисловості від більш конкурентоспроможної іноземної продукції. Вони звичайно застосовуються на етапі індустріалізації або розвитку окремих галузей. Тривале їхнє застосування може призвести до застою у виробництві, тому що через відсутність іноземної конкуренції знижується прагнення до підвищення продуктивності праці і технічного розвитку. Високі імпорتنі мита при встановленні монопольних цін на внутрішньому ринку можуть мати експансіоністський характер, тому що вони сприяють демпінгові й експортіві капіталу.

Мито виконує три основні функції:

- фіскальну, що виявляється в дії як імпортного, так і експортного мита, оскільки воно є однією зі статей доходної частини державного бюджету;
- протекціоністську (захисну), що виявляється в дії імпортного мита, оскільки з його допомогою держава захищає місцевих виробників від небажаної іноземної конкуренції;
- балансує, що виявляється в дії експортного мита, встановленого з метою запобігання небажаного експорту товарів, внутрішні ціни на які з певних причин нижче світових

Гребельник О. виділяє п'ять основних функцій мита:

- регулятивна – держава за допомогою мита може контролювати обсяги товаропотоку, тобто стимулювати рух товарів або навпаки. Така функція може реалізовуватися шляхом збільшення митної ставки залежно від ступеня обробки товару. Поряд з цим, регулятивна функція полягає в раціональному використанні іноземної валюти країнами, де валютні резерви є незначними. Так, на дорогі товари, які мають високу цінність, і на деякі готові вироби встановлюються високі тарифи для того, аби імпорт був значно меншим, а от товари, які широко використовуються людьми в повсякденному житті мають достатньо невелику ставку мита, щоб стимулювати товаропотоки до країни.

- фіскальна – збагачує бюджет країни. Таку функцію визнають всі науковці, адже мито завжди є податком. Той результат, який ми отримуємо залежить від ставки, яка встановлена. Якщо вона не велика, то ефект від такого податку буде незначним, якщо ж ставка буде збільшуватись, то податковий ефект буде при цьому збільшуватися. Однак, не великі ставки мита скорочують можливість виявити контрабанду.

Існує достатньо велика кількість моделей, які використовують мито для виконання фіскальної функції. Одна з них це обов'язкове встановлення ставки мита на широко розповсюджені товари, але для отримання якомога більшого обсягу доходів, вважається, що більш доцільно встановити достатньо не велику ставку. Поряд з цим, чим більше товарних позицій буде охоплено імпортним митом, тим більші надходження будуть до бюджету.

- захисна – допомагає уникнути ввезення товарів на територію країни шляхом встановлення певних бар'єрів. Навіть, якщо вітчизняна продукція не

конкурує з товарами з-за кордону, дана функція вже функціонує. Наприклад, коли ситуація в країні з платіжним балансом є проблемною, держава хоче зменшити валютні витрати населення, тому відбувається підвищення ставок мита. Це призводить до збільшення цін на іноземні товари, які не мають конкуренції серед вітчизняних, і тому споживання буде меншим.

Тобто, існує певна закономірність: щоб отримати фіскальний ефект встановлюються низькі ставки мита, а щоб отримати захисний ефект – високі.

- стимулююча – створює умови для збільшення експорту країни.

- політична – відбувається вплив на діяльність інших держав, особливо шляхом надання їм митних пільг. Грабельник вважає, що зміни, які відбуваються з митною ставкою, митні пільги, які надаються іншим країнам на певні види товарів несуть за собою політичні наслідки. Однак більшість науковці, стверджують, що окреме відокремлення політичної функції є недоцільним, адже в основі лежить, як правило, економічне підґрунтя використання інструментів торгівельного регулювання.

Що стосується споживача, то звісно, що для нього не має ніякої різниці, ким вироблено певний товар, адже головне – ціна та якість, і тому введення тарифу значною мірою впливає на нього. Введення мита – збільшує ціну імпортного товару, і тоді споживач, або змушений сплачувати більшу суму, або споживати такий товар у меншій кількості, або ж мати місце і те й інше. Окрім цього, за рахунок того, що імпорт зменшується, становище споживача щодо вибору товару при цьому погіршується, і він змушений задовольняти свої власні потреби шляхом використання товарів національного виробництва. Однак, така ситуація є найбільш вигідна для виробника, адже ціни на вітчизняні товари починають зростати на суму мита, і як наслідок його доходи також.

Нетарифні методи регулювання торгівельно-економічних відносин

Сьогодні, згідно класифікаційної схеми ГААТ\СОТ в світі існує більш, ніж 800 видів нетарифних заходів. При чому найактивніше вони використовуються державами з розвинутою ринковою економікою.

Таблиця 4.1 Класифікація нетарифних заходів регулювання

Безпосереднє обмеження іспорту\експорту метою захисту окремих галузей нац виробництва	Адміністративні формальності та технічні процедури (Методи прихованого протекціонізму)	Групи, спрямовані на стимулювання експорту та нац виробництва	Група інших супутніх заходів стосовно держрегулювання
Дана група є найбільш впливовою. (близько 50% заходів нетарифного регулювання відносяться до даної групи). Форми нетарифного	Сюди включаються умови проведення митних процедур, встановлення технічних стандартів, санітарних норм,	Дану групу формують заходи спрямовані на стимулювання експорту та національного виробництва.	В цю групу включають різноманітні інструменти макроекономічного регулювання, які впливають

<p>обмеження ЗТ:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ліцензії і квоти; - Обмеження експорту за згодою - Встановлення мінімальних імпорتنих цін - Імпортні депозити та податки - тощо 	<p>вимоги до упаковки та маркування, екологічні вимоги тощо. В цілому, адміністративні формальності являють собою правила проведення імпорتنих (експортних) операцій, які обмежують торгівлю між країнами</p>	<p>Серед них провідну роль грають експортні субсидії. Вони є формою стимулювання вітчизняних експортних галузей. Експортні субсидії — це пільги фінансового характеру, які надає держава експортерам для розширення вивозу товарів за кордон. В результаті таких субсидій експортери отримують можливість продавати товари на зовнішньому ринку за ціною нижче, ніж на внутрішньому.</p>	<p>на міжнародну торгівлю, наприклад, валютні обмеження, правила ввозу та вивозу капіталу, податкова політика, заходи організаційно-інформаційного забезпечення розвитку зовнішньоекономічних відносин тощо.</p>
--	---	--	--

Відповідно до правил ГААТ\СОТ нетарифні обмеження заборонені, але часто трапляються виключення з загальних правил або спеціальний режим. Цікавим є те, що зазвичай тарифні та нетарифні методи держвпливу на зовнішню торгівлю призводять до чистих втрат добробуту суспільства, але при цьому, їх широко використовують всі країни світу.

Слід зазначити, регулювання ТЕВ здійснюють державні органи і недержавні інститути і має на меті захист національної економіки і стимулювання розвитку торговельних відносин.

Для країн, що розвиваються, за всіх відмінностей між ними, вибір торговельної політики має особливі труднощі, пов'язані з рядом обставин:

- залежністю їх становища від ПРК;
- перехідним станом економіки, незважаючи на загальну орієнтацію на формування розвинутих ринкових відносин;

- в цілому нижчим рівнем розвитку продуктивних сил;
- такою структурою економіки, котра вимагає експортно-імпортової орієнтації.

Країни з перехідною економікою, хоч у своїй більшості і мають людський капітал на рівні ПРК з ринковою економікою, стикаються з проблемами, аналогічними проблемам країн, що розвиваються: зміна економічної структури, адаптація до ринкової економіки, модернізація виробничого апарату та інфраструктури і т.ін. Завдання ці не можуть бути вирішені лише за допомогою ринкових сил. В умовах спаду виробництва і масового безробіття "відкритість" економіки може стати руйнівним чинником, якщо не буде супроводитись системою нормального протекціонізму, тобто вибіркоким захистом окремих видів виробництв від іноземної конкуренції, якщо торговельні відносини з партнерами не матимуть характеру співробітництва і не ґрунтуватимуться на погодженні та координації економічної політики (на зразок ЄС).

Перед країнами, що розвиваються, і країнами з перехідною економікою стоїть дилема: з одного боку, неможливо відгородитись протекціоністськими бар'єрами, бо це обмежує можливість оволодіти досягненнями технологічної та управлінської революції, стимулюючий вплив міжнародної конкуренції на параметри виробництва; з іншого – дотримання принципів свободи торгівлі приводить до виникнення об'єктивної ситуації "економічного колоніалізму". У такій ситуації для цих країн особливо важливою є пересторога про неприпустимість маніхейства в галузі торговельної політики.

Мистецтво торговельної політики полягає в тому, щоб знайти точку рівноваги між двома тенденціями: вільної торгівлі і протекціонізму. Кожна політика має свої позитивні якості і недоліки, які залежать від обставин місця і часу її застосування.

Із середини 90-х років відбувся черговий сплеск неопротекціонізму, ініціаторами якого були ПРК, але торкнувся він насамперед країн, що розвиваються, які обрали шлях ринкової економіки. Це проявилось у тому, що посилювався двосторонній характер торговельних відносин (у формі самообмежень і компенсаційної торгівлі).

Оптимізувати відносини міжнародної торгівлі покликані насамперед міжнародні економічні інститути такі, як ГАТТ/СОТ, ЮНКТАД, ЮНСІТРАЛ та ін. економічні інститути, що регулюють міжнародну торговельну політику

Світоторговельні зв'язки – це досить розгалужена система, яка регулюється різними спеціалізованими міжнародними економічними інститутами.

Найважливішими з цих інститутів є:

Світова організація торгівлі (СОТ), Конференція Організації Об'єднаних Націй з торгівлі й розвитку (ЮНКТАД), Міжнародний торговельний центр (МТЦ), Комісія Організації Об'єднаних Націй з прав міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ), Міжнародні організації з урегулювання світових товарних ринків.

Нетарифні методи регулювання торгово-економічних відносин

- кількісні обмеження (QUANTATIVE RESTRICTIONS) – адміністративна форма нетарифного державного регулювання торговельного обігу, що визначає кількість і номенклатуру товарів, дозволених до експорту чи імпорту.

- квотування (контингентування) – це обмеження щодо вартості або кількості, які вводяться на імпорт або експорт певних товарів на певний період.

Види квот:

- глобальні – встановлюються для товарів без визначення конкретних країн, куди вони експортуються чи з яких вони імпортуються;

- групові – для товарів з визначенням групи країн, куди вони експортуються чи з яких вони імпортуються;

- індивідуальні – для товарів з визначенням конкретної країни, куди вони можуть експортуватися чи з якої вони можуть імпортуватися.

Ліцензування (licensing) – регулювання зовнішньоекономічної діяльності шляхом дозволу, який видається державними органами на експорт або імпорт товару в певній кількості за певний проміжок часу.

- "добровільні" обмеження експорту

- антидемпінгові заходи. **Демпінг (dumping)** – засіб фінансової нетарифної торговельної політики, що полягає в просуванні товару на зовнішній ринок за рахунок зниження експортних цін нижче нормального рівня цін, існуючого в цих країнах.

- технічні бар'єри. Це перешкоди для імпорту іноземних товарів, що виникають в зв'язку з їх невідповідністю до національних стандартів систем виміру та інспекції якості, вимог техніки безпеки, санітарно-ветеринарних норм, правил упаковки, маркерування та інших.

- заходи, пов'язані з виконанням митних формальностей. До них відносяться:

а) прикордонний податок, який накладається на товари за факт перетину кордону;

б) платежі, пов'язані з оформленням документів на митниці, митним оглядом товарів, перевіркою їх якості;

в) інші платежі (портові, статистичні, фітосанітарні і т.д.). Наприклад, в Україні за митне оформлення товарів в залежності від митної вартості при перевищенні 1000дол. США береться митний збір в розмірі 0,2% від митної вартості.

- імпортний депозит. Це попередня застава, яку імпортер повинен внести в свій банк перед закупівлею іноземного товару. Розмір застави залежить від вартості угоди. Імпортер не одержує по депозиту проценти, і через кілька місяців сума застави повертається. Протекціоністське значення імпортних депозитів полягає в тому, що вони збільшують витрати імпортера під час даної операції і підвищують ціну імпортного товару.

Найважливіші вимоги до учасників міжнародної торгівлі розробляються ГАТТ (генеральна угода по торгівлі і тарифам) - вони виконують пріоритетну роль і при розробці документів ЮНКТАД. З 1997 року ГАТТ вирішенням її

учасників було перетворено в всесвітню торгівельну організацію, (світову організацію торгівлі) (СОТ) (WTO) як спеціалізовану установу ООН.

Світова організація торгівлі (СОТ) (англ. World Trade Organization, WTO) – це провідна міжнародна економічна організація, членами якої вже є 153 країни, на долю яких припадає близько 96% обсягів світової торгівлі; її функціями є встановлення правил міжнародної системи торгівлі і вирішення спірних питань між країнами-членами, що підписані під близько 30-ма угодами організації. Після приєднання ряду країн, які зараз є кандидатами на вступ, у рамках СОТ здійснюватиметься майже весь світовий торговельний оборот товарів та послуг.

Факти про СОТ :

- місце розташування: Женева, Швейцарія;
- дата заснування: 1 січня 1995 року ;
- створена: за результатами переговорів Уругвайського раунду (1986 – 1994 рр.) ;
- члени: 153 країни;
- бюджет: 194 млн. швейцарських франків на 2010 рік (≈185 млн. американських доларів) ;
- штат Секретаріату: 637 співробітників ;
- глава: Паскаль Ламі (генеральний директор).

СОТ – законодавча і інституціональна основа міжнародної торговельної системи, механізм багатостороннього узгодження і врегулювання політики країн-членів в сфері торгівлі товарами та послугами, врегулювання торговельних спірних питань і розробки стандартної зовнішньоторговельної документації.

СОТ є як організацією, так і свого роду кодексом правових норм, що розповсюджуються на сферу міжнародного обміну товарами, послугами і предметами інтелектуальної власності.

СОТ :

- контролює виконання торговельних угод;
- веде спостереження за торговельною політикою членів СОТ;
- організовує проведення нових багатосторонніх торговельних переговорів;
- займається вирішенням торговельних суперечок між членами СОТ.

Цілі СОТ:

- підвищення життєвого рівня;
- забезпечення повної зайнятості;
- постійне зростання доходів і ефективного попиту;
- розширення виробництва товарів і послуг та торгівлі ними;
- оптимальне використання світових ресурсів у відповідності з цілями сталого розвитку;
- захист і збереження навколишнього середовища;
- забезпечення для країн, що розвиваються і найменш розвинених країн такої участі в міжнародній торгівлі, яка б відповідала потребам їх економічного розвитку.

Найважливіші принципи, на яких базується сучасна міжнародна торговельна система:

- торгівля без дискримінації;
- лібералізація міжнародної торгівлі;
- застосування заходів, які обмежують імпорту, тільки на основі правил СОТ – відмова країн від використання протекціонізму як засобу торговельної політики;
- передбачуваність торговельної політики;
- сприяння конкуренції.

Переваги СОТ для споживачів:

- система СОТ заохочує конкуренцію і знижує торговельні бар'єри, внаслідок чого споживачі виграють. Найочевидніша вигода вільної торгівлі для споживача – це зниження вартості життя;
- митні тарифи, державні виробничі субсидії і кількісні обмеження імпорту ведуть не до захисту вітчизняного ринку, а до підвищення вартості життя;
- ширший вибір товарів і послуг;
- у результаті активнішого товарообміну розвиваються нові технології, як це відбулося, наприклад, з мобільним зв'язком;
- збільшення експорту вітчизняної продукції також збільшує доходи виробників, податкові надходження в бюджет, а отже і доходи та добробут населення в цілому.

Контрольні запитання:

1. Що таке політика вільної торгівлі?
2. Що таке зовнішня та міжнародна торгівля? Яка різниця між ними?
3. Дайте визначення поняттям « політика вільної торгівлі» і «протекціоністська торговельна політика».
4. Що таке зовнішньоторговельна політика та які існують її варіації та напрямки? Визначення зовнішньоторговельна політика.
5. Які є основні цілі зовнішньоторговельної політики?
6. Назвати два важливі напрями зовнішньоторговельної політики.
7. Що таке захисні заходи, спрямовані проти окремих країн?
8. Які основні негативні риси вільної торгівлі?
9. У чому особливість політики вільної торгівлі?
10. Назвати позитивні та негативні наслідки вільної торгівлі
11. Розказати, що таке протекціонізм, навіщо його використовують? У чому особливість протекціоністської політики?
12. Які основні цілі протекціоністської політики?
13. Назвати позитивні та негативні наслідки протекціонізму.
14. Назвати форми протекціонізму.
15. Що таке галузевий протекціонізм?
16. Що таке колективний протекціонізм?
17. Які є методи регулювання МТ?
18. Який найпоширеніший метод обмеження є?
19. Охарактеризувати поняття «митний тариф» та «мити»?

20. Що таке митний тариф та які існують його види?
21. Яка закономірність існує між фіскальною та захисною функціями мита?
22. Якими Законами України здійснюється митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності країни та встановлення розміру ставок мита?
23. Який вплив здійснює митний тариф на споживачів?
24. Назвати функції мита та пояснення щодо кожної функції ?
25. Які можуть бути наслідки мита ?
26. Навіщо потрібен митний тариф ?
27. Які види мита застосовують в Україні ?
28. Як мито впливає на конкуренцію, споживання, виробництво ?
29. За якими ознаками класифікують мито?
30. Назвіть інструменти нетарифного регулювання торгово-економічних відносин.
31. Демпінг та форми демпінгу.
32. Що таке квотування?
33. Що таке ліцензування?
34. Що таке неолібералізм, та у чому відмінність від протекціоністської політики?
35. Які існують механізми державного регулювання вітчизняного ринку і міжнародної торгівлі?

ТЕМА 5. СВІТОВА ВАЛЮТНА СИСТЕМА

Ключові терміни:

Світова валютна система – це закріплена міжнародними угодами форма організації валютних відносин.

Світовий валютний ринок – це не проста арифметична сума національних, регіональних та міжнародних ринків, а певним чином субординувана, взаємопідпорядкована система ринкових сегментів, між якими існує взаємообумовлений прямий та зворотний зв'язок.

Міжнародна валютна система – це сукупність грошових відносин, пов'язаних із формуванням, а також із розподілом валютно-фінансових і кредитних фондів, використанням розрахункових та платіжних засобів у сфері міждержавних економічних зв'язків.

Валюта – грошова одиниця, що використовується як засіб розрахунку в торгових операціях.

Валютний курс – вираз ціни грошової одиниці однієї країни в грошових одиницях іншої.

Міжнародна валютна ліквідність – це переміщення валютних ресурсів, що забезпечують гарантію вчасної сплати зобов'язань у міжнародній сфері.

Ямайська валютна система – валютна система, що характеризується демонетизацією золота, переходом до використання національних валют у міжнародних розрахунках, прийняття системи плаваючих курсів та ін.

Європейська валютна система – це визначені правила розрахунків між країнами-членами ЄС.

Валютні ринки – це офіційні центри, де відбувається купівля-продаж валют на основі попиту і пропозиції.

Валютний кліринг – угоди між урядами двох або декількох країн про обов'язковий залік взаємних міжнародних вимог і зобов'язань.

Страховання (або хеджування) валюти – це дії, спрямовані на недопущення ні чистих активів, ні чистих пасивів у даній валюті.

Спекуляція – це операції банків, фірм, юридичних та фізичних осіб для отримання прибутку від зміни валютних курсів.

Європейська валютна система – це визначені правила розрахунків між країнами-членами ЄС.

Валютний ринок – це складова сфери обміну національної та міжнародної економіки, в якій здійснюється торгівля національними та наднаціональними грошовими одиницями і валютними цінностями, що обслуговують міжнародні платіжні операції.

Міжнародні розрахунки – це грошові розрахунки між установами, підприємствами, банками та окремими особами, пов'язані з рухом товарно-матеріальних цінностей та послуг у міжнародному обороті.

Валютне обмеження – система законодавчих або адміністративних правил, спрямованих на обмеження операцій з іноземною валютою, золотом та деякими іншими валютними цінностями.

Валютний паритет – це співвідношення між валютами різних країн, що встановлюється законодавчо.

Валютний кліринг – угода між двома урядами двох і більше країн про обов'язковий взаємний залік міжнародних вимог і зобов'язань.

Котирування – офіційно встановлений центральним банком ринковий курс (ціна) національної валюти щодо відповідних іноземних валют на день проведення операцій.

Євровалюта – це валюта, що розміщена на депозитах банків поза межами країни, якою вона була випущена. Наприклад, депозит у доларах США розміщений в українському банку є євровалютним депозитом, або конкретніше – євродоларовим депозитом.

Валютна політика – сукупність заходів, які здійснюються державою у сфері міжнародних валютних та інших економічних відносин відповідно до поточних і стратегічних цілей країни.

Структурна валютна політика – сукупність довгострокових заходів, спрямованих на здійснення структурних змін у міжнародному валютному механізмі, що реалізується через участь держави в міжнародних угодах і впливає на поточну валютну політику (проведення валютних реформ).

Поточна (короткострокова) валютна політика – сукупність регулятивних заходів центрального банку щодо оперативного повсякденного впливу на динаміку обмінного курсу, кон'юнктуру валютного ринку, обсяги валютних операцій у країні.

Валютне регулювання – це діяльність держави в особі уповноважених органів, що передбачає проведення законодавчих, економічних і організаційних заходів, які визначають порядок здійснення операцій з валютними цінностями на території країни.

Валютний контроль – це сукупність заходів, спрямованих на забезпечення виконання встановлених державою законів, норм і правил проведення валютних операцій.

Девальвація валюти – це зниження курсу національної валюти по відношенню до іноземних валют або міжнародних лічильних одиниць (СДР, ЕКЮ).

Валютна інтервенція – це втручання держави через центральний банк в операції на валютному ринку з метою впливу на курс національної валюти шляхом продажу чи купівлі іноземної валюти.

Валютні обмеження – це система нормативних правил, встановлених законодавчим або адміністративним чином і спрямованих на обмеження валютних операцій.

Диверсифікація валютних резервів – політика держав, банків, монополій, яка направлена на регулювання структури валютних резервів шляхом включення до їх складу різних валют з метою забезпечення міжнародних розрахунків, проведення валютної інтервенції і захисту від валютних втрат (продаж нестабільних валют і купівля більш стійких валют).

Валютна блокада – сукупність примусових валютних заходів, які використовуються одними державами по відношенню до інших з метою добитися виконання тих чи інших вимог.

Валютний кліринг – угоди між урядами двох або декількох країн про обов'язковий залік взаємних міжнародних вимог і зобов'язань.

Страхування (або хеджування) валюти – це дії, спрямовані на недопущення ні чистих активів, ні чистих пасивів у даній валюті.

Спекуляція – це операції банків, фірм, юридичних та фізичних осіб для отримання прибутку від зміни валютних курсів.

Валютні обмеження – система правових, організаційних та економічних заходів, які регламентують операції з національною та іноземною валютою.

Євроринок – це частина світового ринку валют та позикових капіталів, на якій операції здійснюються у євровалютах.

Євровалюта – це валюта, що розміщується в іноземних банках, розташованих за межами країни – емітента даної валюти.

Євродепозит – це операція, згідно з якою будь-яка особа (депонент) вкладає на визначений термін суму грошей, що виражена у певній національній валюті, у банк, розташований за межами країни – емітента даної валюти, під визначений процент та за умов повернення основного капіталу після закінчення встановленого в угоді терміну.

Європейська валютна система (ЄВС) – форма міждержавного регулювання валютних відносин країн європейського інтеграційного комплексу.

Світова (міжнародна) валютна система – це форма організації міжнародних валютних відносин, що обумовлюється розвитком міжнародної економіки як цілісної системи і закріплюється міждержавними угодами.

Євродепозитний сертифікат – це депозит із правом перевідступлення, що виражений у єрвалютах та має форму банківського векселя у вигляді письмового свідчення про те, що в даному кредитному інституті депоновано певну суму на визначений період та під установлений процент.

Валютний опціон – договір про право купівлі і зобов'язання продажу заздалегідь визначеної кількості валюти за курсом зафіксованим у момент затвердження угоди на визначену дату.

Євродолари – кошти у доларах США розміщені на депозиті у банку поза межами Сполучених Штатів. Форма єрвалюти.

Євроноти – коштовні папери, що випускаються корпораціями на ринку єрвалют строком на 3-6 місяців по ставці, що змінюється, заснованій на Лібор (з премією за банківські послуги).

Лондонська міжбанківська ставка пропозиції (англ. London Interbank Offered Rate, LIBOR) – середньозважена відсоткова ставка за міжбанківськими кредитами, що надаються банками один одному, на різний час у різній валюті на лондонському міжбанківському ринку (від доби до року).

Бреттонвудська валютна система – система, що базувалася на золотовалютному і золотодоларовому стандартах і функціонувала за допомогою міждержавного регулювання через Міжнародний валютний фонд.

Міжнародний валютний фонд, МВФ (англ. International Monetary Fund, IMF) – спеціальне агентство Організації Об'єднаних Націй (ООН), засноване 29-ма державами, з метою регулювання валютно-кредитних відносин країн-членів і надання їм допомоги при дефіциті платіжного балансу шляхом надання коротко- і середньострокових кредитів в іноземній валюті.

Міжнародний поділ праці – вищий ступінь розвитку суспільного поділу праці між країнами, який спирається на стійку, економічно вигідну спеціалізацію виробництва окремих країн на тих чи інших видах продукції і веде до взаємного обміну результатами виробництва.

Доларовий стандарт (dollar standard) – світова валютна система, заснована на пануванні долара. Доларовий стандарт утвердився в рамках Бреттон-Вудської валютної системи (1944 р) після 2-ї світової війни.

Валютна система – це договірно-правова форма організації валютних відносин між усіма чи переважною більшістю країн світу.

Фіксований курс валюти – це курс, який на певний термін (від місяця до кількох років) установлюється як незмінний, незалежний від поточних змін у попиті та пропозиції валюти.

Ревальвація (ревалоризація) – підвищення курсу вартості національної валюти відносно іноземних чи міжнародних валют.

Девальвація (від лат. de – префікса, що означає рух униз, та лат. valeo – маю значення) – офіційне зменшення золотого вмісту грошової одиниці чи

зниження курсу національної валюти щодо золота, срібла, певної іноземної валюти.

Золотий стандарт – це грошова система, у якій головним видом грошей є золоті монети, а всі інші види грошей можуть розмінюватися на них за твердим курсом.

Золотомонетний стандарт – це класична форма золотого стандарту, за якого золото виконувало всі функції грошей, а в обігу перебували як золоті монети так і банкноти вільно розмінні на золото.

Конвертування валюти – це її здатність до вільного обміну на інші валюти за визначеним курсом.

Золотий паритет – співвідношення валют різних країн, вимірюване співвідношенням їхнього золотого вмісту.

Емісія грошей – випуск в обіг нових грошових знаків (від лат. Emissio – випуск), є однією із найважливіших функцій центрального банку, якому належить монопольне право емісії національної валюти та організації її обігу.

Депозитна форма грошей – один із видів сучасних грошей, на який припадає 80-90% усієї грошової маси країн Заходу. Основою депозитних грошей є депозит – тимчасово вільний грошовий капітал на поточному рахунку клієнта в банку. Рух депозитних грошей пов'язаний, по-перше, з чеками, по-друге, з кредитними картками.

Інфляція – надмірне, проти потреб товарообігу, збільшення кількості паперових грошей з наступним їх швидким знеціненням. Проявляється зростанням загального рівня цін та зниженням купівельної спроможності грошей.

Золотозлитковий стандарт – процес, при якому центральні банки обмінювали банкноти тільки на золоті злитки стандартної ваги (близько 12,5 кг).

Золотодевізний стандарт – система, при якій центральні банки багатьох країн обмінювали свої банкноти не на золото, а на валюту, що вважалася розмінною на золото. Для цього центральні банки тримали значні валютні резерви.

Світова валютна система

Світова валютна система – сукупність валютно-кредиторських відносин, а також розподіл коштів, використання платіжних засобів у міжнародних розрахунків.

Основною функцією світової валютної системи є сприяння ефективності міжнародної торгівлі та досягнення вигоди всіма учасниками зовнішньоекономічної діяльності.

У цій системі є певні елементи, що її складають. Це сама валюта, валютні курси, умови конвертованості, форми розрахунків, міжнародні валютні ринки, обмеження обсягів та міжнародні валютні організації, норми, стандарти.

Золотовалютні резерви являють собою запаси активів, які в подальшому можуть бути використані на міжнародні розрахунки, розрахунки по зобов'язанням державними установами, комерційними установами певної держави чи міжнародними організаціями. Золотовалютні резерви знаходяться у

власності держфін установ, тобто у центральних банків, валютних фондах, міністерствах фінансів. Ці резерви складаються з конвертованої валюти, золота, позиції в МВФ та прав запозичення.

Золоті резерви – це запаси золотих зливків та золотих монет.

Резерви вільно конвертованих валют – запаси у безготівковій формі, у формі цінних паперів, що зберігаються на рахунках у валюті.

До країн, що мають найбільші запаси золота належать США, Німеччина, Італія, Франція, Китай.

Резервна позиція в МВФ – спеціальна форма активів, яка дає право на отримання іноземної валюти в межах квоти.

Здійснюючи міжнародні розрахунки в зовнішньоекономічній торгівлі та в інших міжнародних зв'язках, з'являється потреба в обміні валюти між країнами. Учасниками таких відносин є банки та великі підприємства.

Валютні відносини – невід'ємні взаємозв'язки між країнами, що базуються на засадах конкуренції.

Світова валютна система (СВС) виступає тут же формою валютних відносин.

Валюта – будь-який товар, який виконує роль в обміні в світових розрахунках; частина грошових коштів, яка обмінюється у формі монет та банкнот. Валюта об'єднує національне господарство з світовим. Валюта буває національною, іноземною, міжнародною.

Валютна політика (international monetary policy, exchange rate policy) – сукупність заходів, що здійснюються у сфері міжнародних валютних відносин та інших економічних відносин відповідно до поточних і стратегічних цілей країни. **Валютний курс** (exchange rate) – ціна однієї валюти в одиницях іншої.

Курс національної валюти залежить від трьох основних чинників:

- співвідношення рівнів внутрішніх і зовнішніх цін;
- характеру та інтенсивності торговельних потоків;
- інтенсивності перетікання капіталів.

Валютне котирування (quotation of price, quotation of rate) – це фіксування курсу національної грошової одиниці стосовно іноземних грошових одиниць.

Існують такі види котирування: **пряме** (direct quotation) – ціна одиниці іноземної валюти, виражена в одиницях національної валюти (наприклад, 1 \$ США = 5 грн.); **зворотне** (invert quotation) – ціна одиниці національної валюти, виражена в одиницях іноземної валюти (1 грн. = 0,02 \$ США); **крескотирування** (cross quotation) – співвідношення між двома валютами (А і В), що розраховується за допомогою валюти третьої країни (С): $(A/C) \times (C/B) = A/B$.

Курси валют поділяються на реальний, номінальний ефективний та реальний ефективний.

Коротко охарактеризуємо сутність теорій валютних курсів:

- теорія паритету купівельної спроможності: валютний курс визначається співвідношенням між рівнями цін двох країн, а рівень цін залежить від кількості грошей в обігу.

- теорія регульованої валюти: стабілізація купівельної спроможності грошей здійснюється маневруванням золотим паритетом грошової одиниці.
- теорія ключових валют: необхідність орієнтації валютної політики всіх країн на ключову валюту та підтримки її як резервної навіть на шкоду їх національним інтересам.
- теорія фіксованих паритетів і курсів: режим фіксованих паритетів, які змінюються лише при фундаментальній нерівновазі платіжного балансу.
- теорія плаваючих валютних курсів: валютний курс має вільно коливатися під впливом попиту та пропозиції, а держава не повинна його регулювати.
- нормативна теорія валютного курсу: валютний курс базується на паритетах і угодах, встановлених міжнародними організаціями.

Конвертованість (convertibility) – це здатність вільного обміну національної грошової одиниці на інші валюти або золото. Конвертованою вважається та валюта, країна походження якої прийняла на себе зобов’язання за статтею VIII Угоди про МВФ. Дана Угода передбачає, що владні органи країни мають право впроваджувати заходи контролю щодо руху капіталу та не повинні обмежувати можливості використання своєї валюти чи валюти інших членів Фонду для поточних платежів і зобов’язані викуповувати в інших членів Фонду залишки коштів у своїй валюті, якщо вони утворились у результаті платежів за поточними операціями.

Конвертованість національної валюти (види конвертованості наведені на рис. 5.1):

Рис. 5.1. Класифікація валют залежно від конвертованості

Основними критеріями конвертованості є:

- наявність розвиненого й динамічно зростаючого внутрішнього ринку, який базується на основі конкурентних цін;
- достатньо розвинений і диверсифікований рівень національного господарства в поєднанні з регулярними імпортними закупівлями;
- розширення виробничого потенціалу узгоджується з внутрішніми потребами та можливостями зовнішнього ринку;

- наявність валютних резервів, які необхідні для підтримки стабільності міжнародних розрахунків за можливих тимчасових відхилень рівноваги платіжного балансу.

Залежно від місця перебування суб'єкта розрізняють конвертованість зовнішню та внутрішню. За режиму зовнішньої конвертованості свободою обміну національних грошей на іноземні валюти користуються лише нерезиденти, а за режиму внутрішньої конвертованості – лише резиденти.

Розрізняють повну та часткову конвертованість. Повна конвертованість означає відсутність будь-яких валютних обмежень у поточних і фінансових операціях, часткова – збереження тих чи інших обмежень.

Одержавши статус конвертованої, деякі валюти починають виконувати функції загального платіжного та купівельного засобу. Цієї властивості набувають тільки валюти економічно сильних країн з розвинутою і розгалуженою по всьому світі банківською системою. Такі валюти відносяться до резервних. Зараз налічується п'ять резервних валют – долар США, євро, японська єна, англійський фунт стерлінгів, швейцарський франк.

Валютний ринок має функції: кредитування, переказ коштів, кліринг та хеджування.

Спекулятивні валютні операції – це операції з валютою, коли спекулянт може отримати прибуток або збиток після продажу іноземної валюти при цьому здійснюючи вплив на валютний ринок.

Валютні ризики – втрати при здійсненні валютних операцій, які зв'язані з інфляцією та нефіксованими валютними курсами. Ризики курсів бувають економічні, бухгалтерські, операційні.

Міжнародні розрахунки – це розрахунки, що відбуваються між підприємствами та країнами, банками, окремими суб'єктами, які пов'язані зобов'язаннями, торгівлею, грошовими переказами.

Міжнародний валютний фонд – фонд, який заснований 29 державами, основною функцією якого є регулювання валютно-кредитних відносин між країнами та у разі дефіциту платіжного балансу надання кредитів в іноземній валюті, розширення торгівлі та сприяння стабільності курсів.

МВФ створений у грудні 1945-го року після підписання угоди з валютно-фінансових питань. Через 2 роки фонд почав свою роботу. Є основною інституційною одиницею світової валютної системи. Країна, яка є членом фонду робить вступний внесок, а потім може отримувати допомогу від фонду.

У МВФ існує валютний резерв, а саме долар, євро, британський фунт, японська єна, китайський юань. МВФ знаходиться у Вашингтоні США.

Міждержавне регулювання валютно-фінансових відносин

Валютне регулювання є засобом реалізації валютної політики, яка являє собою сукупність заходів у сфері валютних відносин відповідно до стратегічних цілей держави.

Міждержавне регулювання валютно-фінансових відносин базується на основі узгодження валютної політики окремих країн, що передбачає валютне регулювання і контроль, міжнародне валютно-фінансове співробітництво, в

тому числі членство в міжнародних організаціях, взаємодію між центральними банками.

Валютна політика – сукупність заходів, які здійснюються державою у сфері міжнародних валютних та інших економічних відносин відповідно до поточних і стратегічних цілей країни.

Стратегічними завданнями валютної політики є:

- забезпечення стійкого економічного зростання;
- підтримання стабільного рівня цін (низького рівня інфляції);
- сприяння високому рівню зайнятості в національному господарстві;
- забезпечення зовнішньоекономічної рівноваги (рівноваги платіжного балансу країни).

Специфічними завданнями валютної політики є:

- забезпечення стабільного функціонування внутрішнього валютного ринку країни і недопущення кризових та спекулятивних явищ;
- сприяння нормальній організації грошового обігу в країні для забезпечення товарообмінних операцій у зовнішньоекономічній сфері;
- створення адекватних правових умов організації валютних відносин для розвитку ЗЕД суб'єктів господарювання і припливу іноземних інвестицій;
- підтримання стабільного рівня обмінного курсу національної валюти на грошовому ринку й забезпечення належної купівельної спроможності національної грошової одиниці;
- оперативне регулювання сальдо платіжного балансу для своєчасного погашення зовнішньої заборгованості;
- лібералізація або обмеження можливостей суб'єктів господарювання у здійсненні валютних операцій залежно від загальних цілей економічної політики.

Залежно від цілей і форм, валютна політика поділяється на:

- структурну валютну політику – сукупність довгострокових заходів, спрямованих на здійснення структурних змін у міжнародному валютному механізмі, що реалізується через участь держави в міжнародних угодах і впливає на поточну валютну політику (проведення валютних реформ);

- поточну (короткострокову) – сукупність регулятивних заходів центрального банку щодо оперативного повсякденного впливу на динаміку обмінного курсу, кон'юнктуру валютного ринку, обсяги валютних операцій у країні.

Практична реалізація валютної політики може набувати таких форм – валютне регулювання та валютний контроль.

Валютне регулювання – це діяльність держави в особі уповноважених органів, що передбачає проведення законодавчих, економічних і організаційних заходів, які визначають порядок здійснення операцій з валютними цінностями на території країни.

Залежно від виду використовуваних державою інструментів валютне регулювання може бути прямим або опосередкованим.

Валютний контроль – це сукупність заходів, спрямованих на забезпечення виконання встановлених державою законів, норм і правил проведення валютних операцій.

У практиці валютного регулювання застосовують такі інструменти:

- девальвація валюти – це зниження курсу національної валюти по відношенню до іноземних валют або міжнародних лічильних одиниць (СДР, ЕКЮ). Об'єктивною основою для проведення девальвації є завищення офіційного валютного курсу у порівнянні з реальною купівельною спроможністю грошових одиниць. Причинами цього явища є нерівномірність розвитку інфляції, нестабільність платіжних балансів і світової економіки в цілому.

- ревальвація валюти – це підвищення офіційного курсу національної валюти по відношенню до інших валют.

- валютна інтервенція – це втручання держави через центральний банк в операції на валютному ринку з метою впливу на курс національної валюти шляхом продажу чи купівлі іноземної валюти.

- дисконтна (облікова) політика – одна з форм грошово-кредитної політики нац. банків, яка спрямована на регулювання економіки країни, через збільшення або зменшення відсоткових ставок з метою впливу на попит і пропозицію позикового капіталу, темпи інфляції, стан платіжного балансу країни і валютного курсу.

- валютні обмеження – це система нормативних правил, встановлених законодавчим або адміністративним чином і спрямованих на обмеження валютних операцій. Валютні обмеження передбачають регулювання переказів і платежів за кордон; заборону вільного продажу і купівлі іноземної валюти; обов'язкову передачу державі іноземної валюти в обмін на національну валюту за офіційним курсом.

- диверсифікація валютних резервів – політика держав, банків, монополій, яка направлена на регулювання структури валютних резервів шляхом включення до їх складу різних валют з метою забезпечення міжнародних розрахунків, проведення валютної інтервенції і захисту від валютних втрат (продаж нестабільних валют і купівля більш стійких валют).

- механізм регулювання платіжного балансу – це застосування експортних субсидій, митних тарифів, страхування від втрат викликаних коливаннями валютних співвідношень.

- валютна блокада – сукупність примусових валютних заходів, які використовуються одними державами по відношенню до інших з метою добитися виконання тих чи інших вимог. До валютної блокади належать такі заходи: блокування рахунків, кредитна блокада та валютні обмеження.

Валютний ринок: євроринок та євровалюти .

Важливу роль у функціонуванні міжнародного ринку капіталів грає євроринок. Розвиток євроринків та свфтова фінансова інтеграція – позитивні елементи для розвитку світової економіки. Вони дозволяють краще перерозподіляти фінансові ресурси на світовому масштабі, пропонують вирішення проблем, які виникли через порушення рівноваги зовнішніх

платежів, надають економічним агентам важливі засоби захисту від ризиків. Вони стимулюють конкуренцію та дозволяють скоротити вартість фінансового та банківського посередництва. Розвиток євроринків дозволило створити можливість вільного відношення попиту та пропозиції на фінансові ресурси у світовому масштабі. Розвиток пропонує підприємствам задовольняти їх потреби у фінансуванні, не звертаючись до їх внутрішньому ринку капіталів, який може бути дуже вузьким або дуже регламентованим, або до внутрішніх ринків інших країн, які можуть бути важкодоступними.

Євроринок – частина фінансового ринку (наднаціональний инок), на якому проводяться операції щодо кредитів у євровалютах.

Ринок євровалют включає як міжбанківські угоди, так і операції з небанківськими клієнтами. Характерною особливістю ринку євровалют є специфіка відсоткових ставок, усі вони орієнтуються на ставки міжбанківського ринку провідних фінансових центрів. Зазвичай це лондонська міжбанківська відсоткова ставка.

Євровалюта – будь-яка грошова одиниця, яка вкладена у кредитні заклади за межами країни походження та яка знаходиться поза контролем та юрисдикцією органів цієї країни.

Незважаючи на префікс «євро», такою валютою може стати будь-яка та в будь-якому регіоні світу.

Євроринки не мають статусу державних ринків, а операції на них не підпадають під державне податкове або валютне регулювання конкретної країни. Існує ряд міжнародних фінансових центрів, в яких сконцентровані багаточисельні кредитно-фінансові заклади. Такі ринки склалися та діють у провідних індустріальних країнах, а віднедавна сформувалися і в інших країнах, у тому числі і що розвиваються. На даний момент до світових євроринків відносяться Нью-Йорк, Лондон, Франкфурт-на-Майні, Токіо, Сингапур, Сянган.

Відмінними рисами цих ринків від регіональних та національних є великі обороти фінансових ресурсів, використання вільно конвертуючих валют та міжнародних платіжних одиниць, універсалізація валютно-кредитних операцій, використання новітніх засобів зв'язку та комунікації, жорстке структурування. Євроринки грають позитивну роль в процесі фінансування зовнішніх дефіцитів та переливу збиткових капіталів. У перерозподільчій діяльності вони мають найголовнішу перевагу – вони політично нейтральні.

Валютна система – сукупність валютно-економічних відносин, що історично склалися на засадах інтернаціоналізації господарських зв'язків і закріплена національним законодавством з урахуванням норм міжнародного права. Розрізняють національну, регіональну та світову валютні системи.

Складовими елементами світової валютної системи є:

- форми міжнародних засобів платежу (золото, вільно конвертовані валютні запаси держав, міжнародні гроші);
- уніфікований режим валютних паритетів і курсів;
- режим валютних ринків (наприклад, ринок золота);

- міжнародні валютно-фінансові організації (МВФ, МБРР, Міжнародна фінансова корпорація, Банк міжнародних розрахунків та інші).

На рис 5.2 представлено схематичне зображення еволюції валютних систем.

Рис. 5.2. Схематичне зображення еволюції валютних систем

Перша міжнародна грошова система була введена в кінці 19 століття і відома в історії під назвою «золотий стандарт», адже основні валюти в ті часи обмінювались на золото за фіксованим «золотим стандартом».

Така система проіснувала до 1944 року, після чого була створена Бреттон-Вудська валютна система, що названа за місцем проведення міжнародної валютної конференції.

З другої половини 60-х років на світовому ринку почався відхід від Бреттон-Вудської валютної системи її місце зайняла Ямайська валютна система. Рішення про запровадження такої системи було прийнято в межах МВФ.

Основні принципи Ямайської валютної системи:

- демонетизація золота
- перехід до використання національної валюти у міжнародних розрахунках
- прийняття системи плаваючих курсів (регулювання під впливом попиту і пропозиції)
- надання статусу головного резервного засобу міжнародної валютної системи так званим спеціальним правам запозичення (СПЗ), які випускає МВФ.

СПЗ – це безготівкові гроші у вигляді запису на спеціальних рахунках МВФ.

Бреттонвудська валютна система – це система, яка була утворена на базі золотовалютного та золотодоларового стандартах. Вона діяла за допомогою міждержавного регулювання через Міжнародний валютний фонд.

В США 1944 році здійснилась Бреттонвудська конференція в якій взяли участь представники понад 44 країни світу, а також на ній ухвалили вердикт,

щодо здійснення інституціональних засадів світової валютно-фінансової системи та визначили організаційну структуру повоєнної міжнародної економіки. Цей вердикт винесли Міжнародний валютний фонд та Світовий банк.

Також існувало такі два плани щодо реорганізації міжнародної валютної системи:

Перший план пов'язаний на утворенні стабілізаційного фонду, який має розмір приблизно 5 млрд дол. США шляхом складання міжнародної угоди між США та їхніми спільниками засновником цього плану був заступник міністра фінансів США, Гарі Декстером Уайтом. Всі кошти фонду були спрямовані на застосування їх у вигляді короткострокових позик основним завданням було використовувати їх для фінансування дефіцитів та відповідно їхніх платіжних балансів. Але це негативно вплинуло на зовнішню торгівлю через це знизилась валютні обмеження, а також спинилось використання протекціоністських заходів.

А от другий план був створений для багатосторонньої платіжної системи та утворення колективної відповідальності за врегулювання міжнародних валютних і платіжних відносин. Цей план запропонував британський економіст Джоном Мейнардом Кейнсом. Для цього необхідно започаткувати Міжнародний кліринговий союз, що буде проводити емісію власної валюти, світові кредитні кошти, які могли бути основними міжнародними засобами ліквідності та найголовніше поміняти золото, та зробити національною валютою.

Основними принципами цієї системи були:

- перше золото, яке виступало за основу валютної системи та виконувало головні функції міжнародного платіжного засобу та резервного засобу.
- другим був долар США, який мав таке ж значення як і золото. В іноземних центральних банках міняли долар на золото.
- третім принципом є взаємна конвертація валют це курсовий взаємоз'язок грошей, який складатися на фіксованих валютних паритетах і вони відображаються у доларах.
- не менш значну роль резервних валют виконував долар США та британський фунт стерлінгів.
- курс ринку грошей змінювався відображеного у доларах, зазвичай не більше ніж на 1 % як зростав так і знижувався. Якщо відбувалося велике зростання курсу, то центральні банки країн вдавалися до валютної інтервенції, яка велась у доларах.

В кінці 60-х та початок 70-х років відбулося падіння Бреттонвудської системи на це вплинула внутрішня економіка США та світова. Країна почала марно використовувати своє монопольне становище. В той час починається формування трьох центрів світового економічного суперництва в які входять: США, Західна Європа та Японія. Це становище значно по впливало на Бреттонвудську систему через це з'являтися ідея щодо створення нової системи та більш ефективнішої валютної системи.

Зародження цього напрямку відбувається зі створення міжнародних платіжних засобів – спеціальних прав запозичення та згідно з переміщенням до плаваючих грошових курсів та заміною валютного паритету "валютним кошиком"

Контрольні запитання:

1. Хто є суб'єктами валютного ринку ?
2. Зв якими ознаками класифікують світовий валютний ринок ?
3. Як формувався світовий валютний ринок ?
4. На основі чого розвиваються світові валютні відносини ?
5. Що є механізмом валютного ринку ?
6. Що таке світова валютна система?
7. Назвати види світових валютних систем в історії її розвитку.
8. Що таке валютна політика?
9. Назвіть специфічні і стратегічні завдання валютної політики.
10. Назвіть форми валютної політики (валютне регулювання і валютний контроль). Дайте їм визначення.
11. Дайте визначення прямому і опосередкованому валютному регулюванню.
12. Назвіть інструменти валютного регулювання і охарактеризуйте один з них.
13. Що можна віднести до єврогрошей?
14. Які різновиди мають єврооблігації?
15. Основні риси євровалют.
16. Дати визначення Бреттонвудська валютна система
17. Які основні риси Бреттонвудської системи?
18. Де та в якому році здійснилась Бреттонвудська конференція в якій взяли участь представники понад 44 країни світу?
19. Які існували плани щодо реорганізації міжнародної валютної системи та хто їх заснував?
20. Які держави входили до формування трьох центрів світового економічного суперництва?
21. Що таке золотий стандарт?
22. Які існують особливості золотого стандарту?
23. Що таке золотомонетний стандарт?
24. На які види, під час проведення грошових реформ, поділяється золотомонетний стандарт та охарактеризуйте їх?
25. На вашу думку, назвіть переваги та недоліки золотомонетного стандарту?
26. Яка валютна система передувала Ямайській валютній системі?
27. Назвати основні принципи Ямайської валютної системи.

ТЕМА 6. МІЖНАРОДНІ РОЗРАХУНКИ

Ключові терміни:

Міжнародні розрахунки – являють собою систему організації та регулювання платежів у сфері міжнародних відносин.

Фінансові корпорації – це банки, фінансові компанії, що здійснюють посередництво або надають допоміжні фінансові послуги.

Інкасо – це форма розрахунку за угодою, яка полягає в тому, що експортер доручає своєму банку одержати від імпортера певну суму валюти при передачі останньому відповідних товарних документів.

Банківський переказ – є розрахунковою банківською операцією, яка здійснюється через подання телеграфного, поштового або електронного доручення одного банку іншому.

Авансові розрахунки – це форма розрахунку, за якою оплата товарів імпортером здійснюється до відвантаження, а інколи навіть до виробництва товару.

Розрахунки з відкритим рахунком – зводяться до періодичних платежів імпортера експортеру після одержання товару.

Валютний кліринг – це угода між керівництвом двох і більше країн про обов'язковий взаємний залік міжнародних вимог і зобов'язань.

Чеки – спеціальні документи, які містять письмове розпорядження банку видати вказану суму грошей особі, яка підписала чек.

Вексель – боргове зобов'язання однієї особи сплатити вказану суму іншій особі.

Уніфіковані правила та звичаї акредитивів – правила, які регламентують міжнародні рахунки.

Акредитив – розрахунковий або грошовий документ, який містить доручення імпортера його банкові (банку-емітенту) сплатити певну суму коштів експортові (бенефіціарові), на користь якого відкрито акредитив, за умови що експортер надасть відповідно до вимог акредитива документи у встановлений термін;

Акредитив документарний (товарний) – акредитив для розрахунків за товари та послуги, згідно з яким банк зобов'язується виплатити відповідно до інструкцій покупця певну суму коштів продавцеві після пред'явлення товаророзпорядчих документів.

Документарні акредитиви – платежі за якими здійснюються після подання до банку комерційних документів: рахунку фактури, транспортних і страхових документів, сертифікатів тощо.

Акредитив грошовий (циркулярний або фінансовий) – іменний документ, виданий банком особі, яка, внівши певну суму, має намір отримати її в іншому місці впродовж певного часу;

Авізуючий банк – банк, який за проханням банку-емітента повідомляє бенефіціара про відкриття акредитива на певних умовах;

Покриття за акредитивом – це сума грошових коштів, які надаються банком-емітентом виконуючому банку при відкритті акредитива для здійснення виплат за акредитивом;

Відшкодування за акредитивом – це сума грошових коштів, які надаються банком-емітентом виконуючому банку як компенсація коштів, уже сплачених бенефіціару за акредитивом;

Покритий акредитив – акредитив, при відкритті якого банк (банк-емітент, який відкриває акредитив) перераховує власні кошти платника або наданий йому кредит у розпорядження виконуючого банку;

Непокритий акредитив – акредитив, оплата за яким гарантована банком без попереднього депонування коштів платника;

Відкличний акредитив – акредитив, що може бути змінений або анульований банком-емітентом без попередньої згоди постачальника товарів та послуг;

Відкличний непідтверджений акредитив – банк-кореспондент лише авізує бенефіціару відкриття акредитиву. У цьому випадку він не бере ніякого зобов'язання платежу і, таким чином, не зобов'язаний його здійснювати на основі документів, що пред'явлені бенефіціаром.

Безвідкличний акредитив – дає бенефіціару високий ступінь впевненості, що його поставки або послуги будуть оплачені, щойно він виконає умови акредитива, який у випадку, коли пред'явлені всі документи і дотримані всі його умови, складає тверде зобов'язання платежу банку-емітента).

Безвідкличний підтверджений акредитив – якщо банк-кореспондент підтверджує бенефіціару акредитив, то цим самим він зобов'язується здійснити платіж за документами, що відповідають акредитиву і подані вчасно.

Покриті акредитиви – акредитиви, при відкритті яких банк-емітент заздалегідь надає в розпорядження виконуючого банку валютні кошти (покриття) у сумі акредитиву на термін дії зобов'язань банку-емітента з умовою можливості їх використання для виплат по акредитиву.

Виконуючий банк – банк, який наведено в акредитиві як платника бенефіціару (експортеру) певної суми коштів проти документів передбачених акредитивом.

Банк-емітент – банк, який відкриває акредитив.

Банківський переказ – це доручення банку своєму банку-кореспонденту на виплату певної суми грошей за розпорядженням і за рахунок переказодавця іноземному одержувачу (бенефіціару) чи іншому суб'єкту із зазначенням способу відшкодування банку-платнику виплаченої ним суми.

SWIFT – це міжнародна міжбанківська організація фінансових розрахунків за допомогою телексу.

Кліринг – отримання, звірка та поточне оновлення інформації, підготовка бухгалтерських та облікових документів, необхідних для виконання угод щодо цінних паперів, визначення взаємних зобов'язань, що передбачає взаємозалік, забезпечення та гарантування розрахунків за угодами щодо цінних паперів.

Банківська система – сукупність різних видів національних банків і кредитних установ, що діють в рамках загального грошово-кредитного механізму. Включає Центральний банк, мережу комерційних банків і інших кредитно-розрахункових центрів. Центральний банк проводить

державну емісійну і валютну політику, і є ядром резервної системи банківських операцій.

PayPal (укр. ПейПал) – міжнародна електронна платіжна система. Це найпоширеніший у світі спосіб розрахунків в Інтернеті. Нині PayPal використовують понад 230 мільйонів людей у 190 країнах світу. PayPal виступає посередником між продавцем і покупцем, забезпечуючи надійність оплати платіжними картками VISA, MasterCard, American Express та інших платіжних систем.

Поняття міжнародних розрахунків

Міжнародні розрахунки – система, за допомогою якої здійснюється організація та регулювання за проведеними платежами у сфері міжнародних відносин.

На світовому ринку використовують такі основні форми розрахунків між країнами:

- акредитив – форма розрахунків, яка є найскладнішою і витратомісткою, представляє собою доручення однієї установи іншій здійснити платіж на основі резервних коштів.

Щодо розрахунків акредитивами у міжнародній торгівлі, то імпортер і експортер повинні виконувати певні зобов'язання, для першого - це сплата високої комісії, для другого – забезпечити надійність розрахунків і своєчасну оплату.

Таким чином, можна сказати, що акредитивна форма розрахунків є не найкращою на сьогоднішній день.

- інкасо – така форма розрахунку за якою, укладається певна угода, в якій дві сторони, з однієї банк експортера, який повинен отримати певну суму коштів від другої – імпортера, надавши йому відповідні документи.

Виокремлюють чисте та документарне інкасо. При першому платіж проходить на основі чеків, розписок та інших видів платіжних документів, щодо другого підвиду розрахунків, то це платежі фінансових документів, що супроводжуються секретними комерційними документами.

Однак, розрахунки інкасової форми мають свої переваги та недоліки, які сприяють постійному пошуку більш нових і зручніших форм розрахунку. Недоліком цієї форми є довготривалий період очікування платежу, а також неймовірний ризик відмови, щодо переваг, то це юридичне право розпоряджатися товаром до його оплати.

- банківський переказ – така форма міжнародних розрахунків, яка характеризує певну банківську операцію, яка проходить найчастіше у електронному вигляді (бувають інші різновиди) через доручення банків один одному.

Щоб здійснити такий переказ, потрібно провести ряд операцій:

а) експортер повинен передати імпортеру документи, які необхідні для здійснення переказу;

б) імпортер в свою чергу відправляє до свого банку платіжне доручення;

в) на рахунок експортера приходять кошти від покупця;

г) з рахунку платника списуються кошти на рахунок отримувача;

д) експортера повідомляють про надходження певної суми коштів на його рахунок.

- авансові розрахунки – це така форма розрахунків, при якій товари оплачуються до того як вони відвантажуються, рідше бувають випадки, коли оплата проходить до початку вироблення товару.

Також важливо зазначити, що така форма розрахунку є найбільш доцільною для експортера.

- розрахунки з відкритим рахунком – така форма розрахунків, при якій платежі експортеру проводяться періодично після отримання товару.

Така форма розрахунку має високий ризик, наприклад такі:

- курс валюти ;

- ризик невиконання обов'язків.

- валютний кліринг – така форма розрахунків, при якій укладається угода між двома і більше країнами, щоб виконувати взаємні вимоги чи зобов'язання.

Від того скільки країн беруть участь у валютному клірингу розрізняють двосторонній і багатосторонній вид клірингу.

Також, важливим є обсяг операцій. Операція, яка охоплює майже всю частину платіжного обороту, називається повним клірингом, частковий кліринг – такий, який розповсюджується тільки на деякі операції.

- чеки – особливі документи, в яких вказано суму коштів, які банк повинен видати особі, що підписала цей чек.

Різновиди чеків:

а) чек на пред'явника;

б) іменний чек;

в) ордерний чек.

- вексель – це певне зобов'язання особи виплатити необхідну суму векселедавцю.

Банківський переказ

В даний час існує величезна кількість різних варіантів переказу коштів між фізичними та юридичними особами. Великої популярності набувають перекази з карти однієї особи іншій використовуючи систему електронних платежів, різноманітні сервіси чи електронні гаманці, а також міжнародна система переказу коштів – SWIFT. Хоча переказ коштів без рахунковим шляхом через термінали банків чи перекази на мобільні рахунки все ж незмінно популярні серед громадян України.

Але все ж таки, в епоху електронних систем, банківські перекази набувають все більшої популярності. Даний метод передбачає переказ рух грошових коштів між суб'єктами, а саме: рух коштів між власними рахунками чи переказів коштів третім особам. Банківські перекази дають можливість перевести кошти у майже будь-яке місто світу.

Переваги використання банківських переказів:

- висока швидкість проведення переказу коштів;

- високий рівень безпеки;

- конфіденційність інформації.

Банківський переказ - це доручення банку своєму банку-кореспонденту на виплату певної суми грошей за розпорядженням і за рахунок переказодавця іноземному одержувачу (бенефіціару) чи іншому суб'єкту із зазначенням способу відшкодування банку-платнику виплаченої ним суми.

Також значною перевагою банківських переказів – є не лише вищезазначені переваги, а й менші ризики при волатильності валюти, оскільки закупівля будь-якої валюти відбувається майже у той же самий час, що і відбувається переказ коштів, а також у даному варіанті відсутні сплати відсотків на капітал, що присутні при поштових переказах. Тим більш банківські перекази частіше використовуються при грошових переказах у значних сумах, а поштові – при менших розмірах.

Також банківські перекази часто використовують в товарних розрахунках:

- до відправки товару, у вигляді авансу;
- після одержання товару, як оплата боргу;
- комбінація цих способів.

У заяві на переказ обов'язково зазначається спосіб передачі платіжного доручення за кордон - застосовується одна із загальноприйнятих форм переказу: поштою або каналами SWIFT.

SWIFT – це міжнародна міжбанківська організація фінансових розрахунків за допомогою телексу.

Контрольні запитання:

1. Що являють собою міжнародні розрахунки?
2. Хто є суб'єктами міжнародних розрахунків?
3. Які є види акредитивних розрахунків?
4. Визначте основні форми міжнародних розрахунків.
5. Які фактори впливають на вибір форми міжнародних розрахунків?
6. Що передбачає акредитив для імпортера та експортера ?
7. Що таке акредитив і які він має види?
8. Перерахувати обов'язкові реквізити договору про акредитив.
9. Назвати відмінності між відкличним і безвідкличним видом акредитиву.
10. Який строк дії акредитиву?
11. Дати визначення поняттям «бенефіціар» та «заявник акредитиву».
12. Якими способами може надаватися покриття акредитиву?
13. Як регламентується використання акредитивів?
14. Який найпопулярніший метод переказу коштів в Україні?
15. Які переваги банківських переказів?
16. Які банківські системи ви знаєте та які є найбільш розповсюджені для міжнародних переказів?

ТЕМА 7. ПЛАТІЖНИЙ БАЛАНС ТА МАКРОЕКОНОМІЧНА РІВНОВАГА

Ключові терміни:

Платіжний баланс – статистичний звіт, у якому відображено зовнішньоекономічні операції між резидентами певної держави та резидентами інших держав за певний період часу: за рік, квартал або півріччя. Платіжний баланс – співвідношення між сумою грошових надходжень, отриманих країною із-за кордону, і сумою платежів за кордон протягом певного періоду.

Баланс руху капіталів і кредитів (англ. capital account) – співвідношення надходження та відтоку державних і приватних капіталів, а також наданих і одержаних міжнародних кредитів.

Торговельний баланс – показує співвідношення вартості експорту й імпорту країни за певний відрізок часу, як правило, за рік.

Рахунок товарів та послуг – відображає операції з експорту та імпорту товарів та послуг і визначає товарний торговельний баланс та баланс торгівлі товарами та послугами.

Рахунок односторонніх трансфертів – відображає трансферти за кордон та з-за кордону.

Рівновага платіжного балансу – має місце, коли надходження (доходи) та видатки збалансовані, й офіційні резерви не змінюються.

Дефіцит платіжного балансу – перевищення платежів за кордон над надходженнями

Позитивне сальдо платіжного балансу – перевищення надходжень з-за кордону над платежами за кордон.

Резидент – економічний суб'єкт, який проживає на території даної країни більше року, здійснює господарську діяльність та економічні операції, має намір продовжувати здійснювати господарську діяльність та економічні операції.

Нерезидент – юридична особа, яка здійснює економічну діяльність в одній країні, а зареєстрована в іншій або фізична особа, яка здійснює економічну діяльність в одній країні, а постійно проживає в іншій.

Економічна територія – географічна територія, адміністративна керована урядом країни, в межах якої робоча сила, капітал, товари можуть вільно переміщатися.

Трансфертні операції – це операції, які пов'язані з безкоштовною передачею матеріальний та фінансових цінностей, за цими операціями не виникають фінансові зобов'язання.

Ринкова ціна – ціна, за якою товари (роботи, послуги) передаються іншому власнику за умови, що продавець бажає передати товар (роботи, послуги), а покупець бажає отримати товар (роботи, послуги) добровільно, продавець і покупець є обізнаними, тобто володіють достатньою інформацією про такі товари (роботи, послуги), та незалежними між собою, а також ціни, що склалися на ринку ідентичних або однорідних товарів (робіт, послуг) у порівнянних економічних умовах.

Система подвійного запису – це концепція, за якою будь-яка операція повинна бути записана по дебету одного рахунка та по кредиту іншого.

Сутність платіжного балансу

Взагалі **платіжний баланс** – звіт, який включає в себе зовнішньоекономічні операції між резидентами певної держави та резидентами інших держав за деякий період часу, наприклад, за рік, квартал або півріччя. Тобто платіжний баланс показує скільки коштів ввійшло в країну скільки коштів вийшло з неї за певний період часу. Країни, які є членами МВФ повинні обов'язково складати платіжний баланс за встановленою методологією. В Україні платіжний баланс повинен складатися у кожному кварталі на 75 день після закінчення звітного періоду, тобто кварталу, та опубліковуватися на сторінці НБУ.

Платіжний баланс складається з прибуткових статей, тобто статей кредиту та витратних статей, тобто статей дебету. Прибуткові статті відображають операції, пов'язані з експортними операціями та одержанням валюти із-за кордону, а витратні пов'язані з імпортними операціями та витратою валюти. Наприклад, до прибуткових статей платіжного балансу відносять експорт товарів та послуг, ввіз капіталу, продаж золота нерезидентам, транспортні послуги, що надані нерезидентам, продаж національної валюти нерезидентам, тощо; до витратних статей належать імпорт товарів та послуг, вивіз капіталу, використання транспорту інших держав, придбання золота за кордоном, купівля іноземної валюти, тощо. Платіжний баланс повинен бути в рівновазі.

Існують такі основні принципи побудови платіжного балансу:

- система подвійного запису означає, що будь-яка господарська операція завжди повинна бути відображена за дебетом одного рахунку та кредитом іншого;

- економічна територія є географічною територією по якій робоча сила, капітал та товари можуть вільно переміщуватися;

- резиденти та нерезиденти означає, що у платіжний баланс враховуються операції, які здійснені між резидентами і нерезидентами, Щодо термінології, то резиденти – особи, які проживають на території даної країни протягом року або більше, займаються господарською діяльністю та мають за мету продовжувати займатися господарською діяльністю та здійснювати економічні операції. До резидентів відносять громадян даної країни, а також осіб без громадянства та іноземців, які протягом або більше року проживають на території цієї країни. Нерезиденти – юридичні та фізичні особи, які здійснюють господарську діяльність та економічні операції в одній країні, а зареєстровані або постійно проживають в іншій;

- ринкова ціна означає, що у платіжному балансі операції відображаються у ринкових цінах, тобто цінах за якими укладаються реальні угоди між обізнаними, незалежними між собою покупцем і продавцем ;

- час реєстрації означає, що при здійсненні операції запис у дебеті та кредиті повинен бути здійснений у один і той самий час, а саме у час здійснення операції;

- розрахункова одиниця, відповідно до рекомендацій МВФ кожна країна може скласти платіжний баланс у своїй національній грошовій одиниці, а потім показники, перераховувати у долари США, тобто розрахункову одиницю.

За типами операції платіжного балансу поділяються на операції з реальними активами, фінансові операції, трансфертні операції, помилки та упущення.

До операцій з реальними активами відносять експорт товарів та послуг, імпорт товарів та послуг, туристичні видатки і т.д..

Фінансові операції включають в себе прямі та портфельні інвестиції, обслуговування зовнішнього боргу, іноземні позики.

Трансфертні операції – операції, за якими здійснюється безкоштовна передача матеріальних та фінансових цінностей. Особливістю трансфертних операцій є те, що за цими операціями не виникають фінансові зобов'язання.

Помилки та упущення включають в себе операції за допомогою, яких відбувається вирівнювання платіжного балансу.

Як висновок можна зазначити, що платіжний баланс займає важливе місце у міжнародній діяльності країни, адже за допомогою платіжного балансу можна визначити скільки валюти прийшло в країну та скільки вийшло з неї. У випадку, якщо валюти вийшло з країни більше ніж прийшло (дефіцитний платіжний баланс), то необхідно проаналізувати, які доцільно вжити заходи для того, щоб у країну почало приходити більше валюти.

Платіжний баланс є одним з об'єктів державного регулювання. Одним з важливіших завдань економічної політики держави є боротьба з інфляцією та безробіттям і забезпечення високих темпів економічного зростання.

Державне регулювання платіжного балансу – це сукупність економічних (валютних, фінансових, грошово-кредитних) заходів спрямованих на формування платіжного балансу.

Методи регулювання платіжного балансу стимулюють або обмежують зовнішньоекономічні операції, залежно від економічного становища та стану міжнародних розрахунків держави.

Основними методами є :

- зупинити потоки торгівлі та капіталу;
- скоректувати внутрішні економічні перекося;
- примусово або не примусово змінити курс валют.

В середині 70-х років стали пробувати виробити принципи колективного регулювання балансу міжнародних розрахунків, зокрема під час зустрічей на вищому рівні країн «Великої сімки».

До основних заходів міжнародного регулювання платіжних балансів є:

- узгодження умов експортних кредитів;
- короткострокові взаємні кредити центральних банків та двосторонні урядові кредити у національних валютах.

- кредити міжнародних валютно-кредитних та фінансових організацій (в першу чергу МВФ).

Рівновага платіжного балансу відбувається тоді, коли доходи та видатки збалансовані і не змінюються офіційні резерви.

Головними умовами рівноваги платіжного балансу є :

- нульове сальдо (коли дебіт та кредит рівні);
- повна зайнятість у середині країни;
- нема конкретних обмежень щодо міжнародних операцій.

Існує 5 основних джерел нерівноваги платіжного балансу:

- сезонна та випадкова нерівновага;
- циклічна нерівновага (спекуляція та втеча капіталів, зміни валютного регулювання);
- структурна нерівновага(недостатня швидкість пристосування попиту на експорт та імпорт);
- дестабілізуючі валютні спекуляції та відтік капіталу;
- не належний до економічної ситуації валютний курс (коли надходження з-за кордону перевищують платежі).

Аналіз рівноваги платіжного балансу ґрунтується на:

- баланс поточного рахунку;
- базисний баланс;
- баланс рахунку офіційних резервів.

Існує довгострокова (нульове сальдо торгівлі товарами та послугами поточного рахунку), середньострокова (нульове сальдо базисного балансу (сальдо поточне + сальдо рахунку капіталу)) та короткострокова (нульове сальдо рахунку офіційних резервів (сальдо поточне + сальдо капіталу+ сальдо резервів)) рівноваги.

Короткострокова рівновага діє до 1 року та визначається чистим балансом рахунку офіційних резервів. Середньострокова діє від 3 до 5 років та визначається базисним балансом. Довгострокова рівновага діє понад 5 років та визначається чистим балансом поточного рахунку.

Контрольні запитання:

1. Дайте визначення платіжного балансу. В чому полягає його економічний зміст?
2. Назвіть основні рахунки платіжного балансу.
3. Перелічіть основні фактори, які впливають на платіжний баланс.
Які основні принципи побудови платіжного балансу?
4. 2-3 приклади прибуткових статей платіжного балансу?
5. 2-3 приклади витратних статей платіжного балансу?
6. Які є типи операцій платіжного балансу?

ТЕМА 8. МІЖНАРОДНИЙ КРЕДИТ

Ключові терміни:

Міжнародний кредит (МК) – це економічні відносини, які виникають між кредиторами і позичальниками різних країн з приводу надання, використання та погашення позики.

Забезпечений міжнародний кредит – це кредит, який надається лише після внесення застави у вигляді товарно-матеріальних цінностей та комерційних документів

Фінансовий міжнародний кредит – це кредит, який видається або в валюті країни кредитора, або в валюті країни позичальника, або в третій валюті, або в декількох валютах;

Бланковий капітал – капітал, який наданий без гарантій застави і комерційних документів певних умов.

Комерційний МК – первинна форма кредиту, яка називається також фірмовим кредитом, - позика, яка надається підприємством (фірмою), як правило, експортером однієї країни імпортерів іншої країни у вигляді відстрочення платежу за продані товари.

Невиробничий міжнародний кредит – це кошти, які використовуються для підтримання армії, погашення заборгованості, яка виникла раніше, утримання державного апарату;

Разовий міжнародний кредит – це кошти, які надаються в певній сумі та повинні бути повернуті в визначений термін;

Інвестиційний міжнародний кредит – це кошти, якого надаються для будівництва конкретного об'єкта або на покращення стану вже існуючих будівель;

Товарний міжнародний кредит – це надається кредит у вигляді товарів;

Акцептний кредит – це банківський кредит, який отримується експортером або імпортером шляхом передання комерційному банку переважно короткострокових торгових векселів.

Пропорційні міжнародні кредити – це кредити, які погашаються рівними частинами протягом визначеного терміну.

Застава – це спосіб забезпечення зобов'язань.

Форфейтинг – одна з нових форм кредитування зовнішньої торгівлі.

Овердрафт – це короткостроковий кредит, що надається банком надійному клієнту в межах залишку коштів на поточному рахунку.

Лізинг (довгострокова оренда) – кредитування купівлі машин, обладнання, споруд виробничого призначення на основі укладання орендної угоди, за якої орендар сплачує орендну плату частинами та орендодавець зберігає право власності на товари до кінця терміну лізингу.

Компенсаційні угоди – форма довгострокового кредитування, за якої в рахунок погашення кредиту здійснюються зустрічні поставки продукції, виробленої на обладнанні, під купівлю якого був наданий кредит.

Лібор – ставка, запропонована на Лондонському міжбанківському ринку депозитів.

Єврокредити – кредити, що надаються у валюті, яка є іноземною для банку - євровалюті, єврокредити видаються на євrorинку.

Світовий кредитний ринок – це частина ринку позичкових капіталів, де здійснюється рух капіталу на основі терміновості, повернення та сплати відсотків.

Світовий фінансовий ринок – це частина ринку позичкових капіталів, де переважно здійснюється емісія, купівля-продаж цінних паперів, у тому числі й в євровалютах.

Євrorинок – це частина світового ринку позичкових капіталів, на якому проводяться операції з кредитів та позик в євровалюті.

Світовий ринок – це система відносин, яка формується на підставі аналізу попиту і пропозицій на капітал, що функціонує як міжнародний купівельний та платіжний засіб.

Міжбанківський ринок – це система або сукупність відносин між банком з приводу надання короткострокових позик.

Емісія цінних паперів – це сукупність дій емітента, що проводяться в установленій законодавством послідовності і спрямовані на розміщення емісійних цінних паперів серед їх перших власників;

Суб'єкти міжнародного кредиту: держава; фірми; групи держав; банки; страхові компанії; транснаціональні компанії; міжнародні організації; державні установи.

Функції міжнародного кредиту:

- дає перерозподіл фінансових і матеріальних ресурсів.
- ефективне використання фінансових і матеріальних ресурсів.
- накопичення ресурсів для подальшого їх використання.
- дозволяє реалізовувати товари, міжнародна торгівля.
- методи конкретної боротьби на світовому ринку.
- вирішує і допомагає вирівняти економіку деяких країн.
- платоспроможність країн, які виступають позичальниками, що підвищує їх рівень заборгованості кредиторам.

Види міжнародного кредиту

Міжнародний кредит (МК) – це економічні відносини, які виникають між кредитором і позичальником з приводу надання, використання та погашення позики. При цьому основною метою міжнародного кредиту є отримання максимального доходу у вигляді відсотків. В залежності від того, яку ознаку обирають за класифікатора міжнародний кредит буває:

1. За термінами кредитування:

- надкороткостроковий – кредит, який надається на строк до одного місяця;
- короткостроковий – кредит, який має строк до 1 року;
- середньостроковий – кредит, який має строк сплати від 1 до 5 років (у певних випадках – понад 7 років)
- довгостроковий – кредит, який має строк сплати понад 5 років (у певних випадках понад 7 років).

2. За характером забезпечення:

- забезпечений міжнародний кредит – кредит, який надається лише після внесення застави у вигляді товарно-матеріальних цінностей та комерційних документів;

- бланковий капітал – кошти, які надаються без застави, під просте зобов'язання боржника своєчасно погасити свою заборгованість.

3. За об'єктами кредитування:

- комерційний міжнародний кредит – найпростіша форма надання кредиту, який ґрунтується на наданні позики підприємством однієї країни, іншому підприємству з-за кордону за придбані товари у вигляді відстрочення платежу. Широко використовується в міжнародній торгівлі, але існують певні обмеження під час зустрічного постачання товарів, які будуть використані під час модернізації та реконструкції.

- фінансовий міжнародний кредит – кредит, який видається або в валюті країни кредитора, або в валюті країни позичальника, або в третій валюті, або в декількох валютах.

4. За суб'єктами надання:

- приватні міжнародні кредити – грошові кошти або матеріальні цінності, які надаються приватними організаціями, установами та банками.

- урядові – кредити, які надаються урядовими кредитними установами, і є більш вигіднішими ніж приватними, наприклад, вони можуть бути безпроцентними або на довготривалій період.

- кредити міжнародних організацій – надаються Міжнародним валютним фондом, структурами Світового банку, ЄБРР, регіональними банками розвитку і іншими фінансовими інститутами.

- змішані – кредити, які можуть надаватися приватними організаціями, фірмами і відповідними державними органами.

5. За цільовим призначенням:

- зв'язаний міжнародний кредит – кошти, які надаються на певну ціль, яка обов'язково повинна бути вказана в договорі, контракті. Такий кредит поділяється на:

- комерційний – кошти, якого надаються на купівлю товарів, продукції, сировини і матеріалів;

- інвестиційний – кошти, якого надаються для будівництва конкретного об'єкта або на покращення стану вже існуючих будівель;

- фінансовий міжнародний кредит – кошти, які позичальником можуть використовуватись не за своїм цільовим призначенням, а за його вподобаннями;

- емісія цінних паперів – розміщення грошових коштів в цінні папери позичальником, де посередником між кредитором та інвестором виступає банк.

6. За напрямом використання:

- виробничі – кошти, які як планується вплинуть на економічний розвиток тієї країни, якій вони були надані;

- невиробничі – кошти, які використовуються для підтримання армії, погашення заборгованості, яка виникла раніше, утримання державного апарату.

7. За умовами використання:

- разові міжнародні кредити – кошти, які надаються в певній сумі та повинні бути повернуті в визначений термін;
- поновлювані – встановлюється ліміт кредиту, термін його використання, а та частин, яка погашається автоматично поновлюється.

8. За способом погашення:

- пропорційні – кредити, які погашаються рівними частинами протягом визначеного терміну;
- прогресивні – суми, якими погашається кредит постійно зростають;
- одноразові – в певний термін одноразово здійснюється погашення кредиту всією сумою.

9. За формою надання міжнародного кредиту:

- товарний – надається кредит у вигляді товарів;
- валютний – надаються валютні цінності.

10. Залежно від умов реалізації:

- готівка – кошти надаються імпортерам;
- акцептні – позика надається експортером або імпортером за рахунок надання банку своїх векселів, виставлених на конкретний банк.

За допомогою міжнародного кредиту країна може подолати внутрішню кризу та вирішити проблему ресурсного обмеження. Держави, що більш економічно розвинуті використовують міжнародний кредит, як спосіб подолання проблеми нагромадження капіталу. Шляхом міждержавних кредитів збільшується мобільність перерозподілу фінансових коштів, та пришвидшується розвиток зовнішньоекономічної діяльності окремих країн.

Країни позичальники використовуючи міжнародний кредит поглиблюють диспропорцію, оскільки таким чином сприяють розширенню виробництва найбільш прибуткових галузей, оминаючи галузі до яких він не залучається. Країни – позичальниці знаходяться в ситуації коли значну частину доходу необхідно віднести на сплату відсотків і дивідендів, що шкодить розвитку національної економіки. Міжнародний кредит може бути ефективним і корисним для країн боржників лише за умови продуманого і правильного його розподілу. Якщо ж відбувається неефективне використання позик і їхня кількість зростає це загрожує економічній стабільності та може перетворитися в кризу зовнішньої заборгованості.

Попри всі вище згадані позитивні та негативні наслідки, міжнародний кредит активно використовується в світовій економіці і є невід’ємною її частиною. Міжнародне кредитування може бути приватним, банківським та урядовим. Міжнародний кредит різниться за багатьма характеристиками. За терміном розрізняють надстрокові (до 3-х місяців), короткострокові (до 1 року), середньострокові (від 1 до 5 років) та довгострокові (понад 5 років) кредити.

Також розрізняються позики за призначенням, зазвичай, має бути затверджене цільове використання кредиту, що проговорюється в угоді позичання, такий кредит носить назву зв’язний. Фінансовий на відміну від зв’язного може використовуватися на будь, які цілі, наприклад, будівництво, придбання цінних паперів, погашення зовнішнього боргу.

Форми надання міжнародних кредитів. При експортно-імпортних операціях надається товарний кредит. Імпортеру у формі відстрочки платежу за наданий товар експортером, тоді як імпортер також може надати кредит експортеру у вигляді авансу за бажаний товар.

Валютний або готівковий кредит надається банками у грошовій формі.

Акцептний кредит – вид банківського кредитування за якого банк бере на себе зобов'язання імпортера сплатити кошти експортеру у відповідний термін.

Облігаційний – надання коштів позичальнику шляхом придбання емітованих ним облігацій.

Факторинговий – проводиться шляхом купівлі грошових вимог експортера до імпортера та стягнення боргу.

Форфейтинговий – купівля векселів форфейтером, що були виписані при торгових поставках без права їх повернення експортеру при доплаті додаткового забезпечення останнім.

Кредитні операції можуть проводитися у валюті країни позичальника, країни кредитора або ж у валюті третьої країни.

За кредитним забезпеченням розрізняють беззаставний та заставний кредити. Вони відрізняються тим, що при заставному кредиті позичальник має передати право власності кредитору на товари або нерухомість як гарантія того, що борг буде виплачений, у разі невиконання зобов'язання позичальником кредитор за рахунок застави може покрити свої збитки.

Крім терміну, застави та форми кредиту у договорі про надання позики прописуються умови способу нарахування відсотків за кредит (пропорційний, прогресивний, регресивний) та розглядаються умови розрахунку за кредитом (пільговий, безкоштовний, ролловерний, з фіксованою ставкою відсотка).

У разі використання кредиту, боржник зобов'язаний сплатити його. Як наслідок, у країні боржника виникає валовий зовнішній борг – це загальний обсяг усіх заборгованостей, що мають бути сплачені. У випадку коли країна знаходиться у критичному становищі і протягом трьох років не може погасити хоча б якусь із заборгованостей уряд визнає в країні боргову кризу. Тобто, це ситуація в якій країна не здатна спираючись лише на власні ресурси своєчасно та в повному обсязі виконувати свої боргові обов'язки. У такому разі необхідно розробити стратегію подолання заборгованості, вона може бути на основі допомоги від міжнародних фінансово-кредитних організацій, або ж на національному рівні, шляхом контролю і управління зовнішнім боргом.

У разі відмови боржником виконувати свої платіжні зобов'язання, країни кредитори можуть застосувати до них кредитну дискримінацію. Вона проводиться шляхом обмеження розміру кредитів, скорочення терміну виплати, підвищення відсоткових ставок, скасування пільг або ж і зовсім припинення використання кредиту.

Для регулювання дискримінації та і взагалі процесу кредитування були створені міжнародні кредитно-фінансові інститути. Це міжнародні інститути, правила, створені на основі міжнародних домовленостей з метою регулювання кредитно-фінансових відносин між країнами.

До всесвітніх міжнародних кредитно-фінансових інститутів входять Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, Паризький та Лондонський клуби. Всі перераховані організації займаються стабілізацією відносин у міжнародній валютній сфері, вирішують найбільші проблеми міжнародних фінансів, розробляють програми виходу із кризи зовнішньої заборгованості та стратегії фінансової політики, що посприяють майбутній економічній співпраці держав.

Міжнародний кредит сприяє розвитку продуктивних сил та масштабу торгівлі. Також може призводити і до негативних наслідків, коли неправильно використовують. Така заборгованість є причиною зупинення економічного зростання країн.

Міжнародні кредити можуть бути не лише в національній валюті позичальника, а й в іноземній. Такий вид є банківським кредитом, в такому разі експортер має більше переваг, бо є перевищення отримання ним коштів, це сприяє обігу капіталу.

Також існують єврокредити. Це такі кредити, що надаються в іноземній валюті та видаються на євrorинку. Цей ринок вільний від державного регулювання, він є пільговий. Банки ці кошти використовують для кредитування клієнтів з інших країн. Цей кредит дають на умовах «ролловер» на 5-10 років. Ці кредити, на умовах «ролловер» не мають точного і загально встановленого розміру. Коли отримують такий кредит обговорюють лише зміну ціни та обсягу такого кредиту (складається зі ставки та маржі). Базою є відсоткові ставки, наприклад лібор. В ньому ставка, де провідні банки Лондона дають капітал для позик у валюті іншим банкам. Така маржа від 0,25-2%. Також існує як лібор – фібор.

Міжнародний кредит поширює застосування синдикатних кредитів. Вони надаються різними банками одному позичальнику. Це допомагає об'єднати ресурси його учасників. Розмір такого кредиту може бути в мільярдах. Строк від 7 до 10 років.

В цілому роль міжнародних кредитів посідає важливе місце в веденні діяльності фізичними та юридичними особами. По-перше, зміцнюються міжнародні економічні зв'язки між країнами, по-друге, підвищується ефективність здійснення зовнішньої торгівлі та світового товарообороту, по-третє, відбувається перерозподіл фінансових і матеріальних ресурсів між країнами після чого вони ефективно використовуються. Окрім цього, використання тимчасово вільних грошових коштів інших країн для фінансування капіталовкладень в інших країнах призводить до того, що нагромадження зростають в межах усього світового господарства.

Світовий ринок позичкових капіталів

Світовий ринок позичкових капіталів- сукупність попиту і пропозиції на позичковий капітал та кредиторів, основна мета якого акумуляція та перерозподіл фінансових ресурсів за допомогою посередників.

Виділяють 4-ри структури:

- функціональну;
- інституціональну;

- географічну;
- валютну.

Зміст функціональної структури:

Вона складається з світового грошового ринку та світового ринку капіталів.

Під грошовим ринком розуміється ринок короткострокових операцій між банками та ін. кредитно-фінансовими інститутами. Світовий ринок в свою чергу включає міжбанківський ринок, який характеризує відносини з приводу надання короткострокових позик на суму не менше 1-го млл. доларів США.

Щодо світового ринку капіталів, то він базується на попиті і пропозиції капіталу для фінансування капіталовкладень, який також характеризується як джерело довгострокових інвестиційних ресурсів.

Світовий ринок капіталів поділяється:

- світовий кредитний ринок(кредитні відносини, попит на пропозиція в кредитній сфері);
- світовий ринок цінних паперів(попит та пропозиція цінних паперів на міжнародному рівні).

Основні етапи розвитку функціональної структури складаються з поступового переключення позичальника з кредитних форм надання позики на випуск цінних паперів та активізація ринку цінних паперів.

Інституціональна структура ринку відображає відносини між постачальниками, посередниками(транснаціональні банки, фін. компанії, фондові біржі)та кредиторами(приватні фірми, банки, пенсійні фонди) світового ринку капіталів.

Головними позичальниками світового ринку є державні органи та регіональні організації.

Основні тенденції розвитку інституціональної структури є:

- зменшення ролі банків;
- підвищення ролі держави в експорті капіталів;
- підвищення ролі міжнародних економічних організацій.

Географічна структура СРПК, відображає рух між країнами, групами країн здебільшого через міжнародні фін. центри, передумовами яких є високий рівень розвитку країни, політична стабільність, активна участь в МЕВ, пільгове валютне та податкове законодавство, вигідне географічне положення.

Основними міжнародними фінансовим центрами є Нью-Йорк, Лондон, Цюріх, Франкфурт-на-майні, Токіо, Сінгапур.

Тенденції розвитку географічної структури ПК:

- перевищення ввозу капіталу до країн розвинутих над ввозом да країн що розвиваються;
- посилення руху капіталу у країн розвинутих;
- зниження частки капіталу на ринках країн що розвиваються.

Валютна система світового ринку капіталів складається з :

- національний ринок(проводять операції виключно нац. валютою) ;
- міжнародний ринок(сукупність нац. Ринків валюти ;

- європейський ринок(грошові засоби у валюті, що функціонують як позичковий капітал поза країною їхнього походження).

Зміст операцій на євроринку є таким, що банки розміщені поза межами країнами-емітента приймають за певні відсотки депозити, а потім надають їх в кредит за вищі відсотки.

Тенденції розвитку валютної структури:

- підвищення ролі єровалют;
- зниження ролі долара США.

Контрольні запитання:

1. Охарактеризувати поняття «міжнародний кредит»?
2. Хто є суб'єктами міжнародного кредиту?
3. Яку роль посідає міжнародний кредит в розвитку світового господарства?
4. Назвати декілька класифікаційних ознак міжнародного кредиту та охарактеризувати їх складові.
5. Які негативні наслідки несе за собою міжнародний кредит?
6. За умовами використання які є міжнародні кредити ?
7. Назвати усі види міжнародного кредиту.
8. Що таке кредитування зовнішньої торгівлі?
9. На що поділяється світовий ринок капіталів?
10. Що таке міжбанківський ринок?
11. Які основні тенденції розвитку інституціональної структури?
12. Які є основні міжнародні фінансові центри?

ТЕМА 9. СВІТОВИЙ РИНОК ПРАЦІ ТА МІЖНАРОДНА ТРУДОВА МІГРАЦІЯ

Ключові терміни:

Робоча сила – сукупність фізичних, розумових та організаторських властивостей людини, набутих знань і досвіду, які вона застосовує у процесі виробництва споживних вартостей.

Трудові ресурси – це частина населення, яка має фізичний розвиток, розумові здібності і знання, які необхідні для роботи в економіці (чоловіки віком від 15 до 70 років та жінки віком від 15 до 65 років).

Світовий (міжнародний) ринок праці – це система відносин, що виникають між державами з приводу узгодження попиту та пропозиції світових трудових ресурсів, умов формування робочої сили, оплати праці та соціального захисту.

Глобалізація ринку праці – формування єдиного механізму узгодження попиту та пропозиції робочої сили незалежно від країни проживання тієї чи іншої людини, розвивається на фоні глобалізації економіки.

Міжнародна організація праці (МОП) – одна з найстарших і найбільших міжнародних організацій. Вона створена у 1919 р. у складі Ліги

Націй за ініціативою і активною участю західної соціал-демократії для сприяння соціальному прогресу, встановлення і підтримання соціальної злагоди. З 1946 р. МОП діє як спеціалізована установа Організації Об'єднаних Націй.

Міжнародна конференція праці – вищий керівний органом МОП, який збирається раз на рік у Женеві. Конференція розробляє та приймає міжнародні конвенції та рекомендації, ухвалює бюджет та програму роботи Організації, обирає Адміністративну раду МОП, слугує форумом для обговорення актуальних проблем у соціально-трудовій сфері.

Міжнародна організація з питань міграції (МОМ) – міжурядова міжнародна організація, створена й діюча для розв'язання численних міграційних проблем у сучасному світі; є провідною міжурядовою організацією в міграційній галузі та тісно співпрацює із урядовими, міжурядовими та громадськими установами та організаціями.

Міжнародне бюро праці (МБП) – постійно діючий секретаріат МОП зі штаб-квартирою в Женеві (Швейцарія).

Міграція робочої сили – це переміщення працездатного населення з однієї країни в іншу з метою пошуку роботи, нових сфер застосування своїх здібностей і кращих умов життя

Міжнародна міграція робочої сили – це процес організованого або стихійного переміщення працездатного населення з країни до країни, викликаний причинами економічного характеру.

Еміграція – вимушена чи добровільна зміна місця проживання окремих груп людей (емігрантів, переселенців), переселення зі своєї батьківщини, країни, де вони народилися і виростили, в інші країни глобального суспільства з економічних, політичних або релігійних причин.

Імміграція – в'їзд громадян інших держав у країну на довгострокове перебування або постійне проживання.

Реєміграція – повернення емігрантів на батьківщину, на постійне місце роботи.

Легальна міграція – це переміщення осіб однієї країни на територію іншої з повним оформленням необхідних документів і дотриманням всіх правових норм, що встановлені на міжнародному і національному рівні з боку країни походження і приймаючої країни.

Нелегальна міграція – незаконне переміщення осіб однієї країни на територію іншої. За даними МОМ близько 10 – 15 % мігрантів мають нелегальний статус.

Міграційне сальдо – це різниця між кількістю осіб, які прибули на будь-яку територію, і кількістю осіб, які вибули звідти за один і той самий проміжок часу. Сальдо міграції може бути позитивним і негативним.

Міжнародна міграція робочої сили – це переміщення працездатного населення з однієї країни в іншу в межах міжнародного ринку праці на термін більше року.

Міграція робочої сили – це переміщення працездатного населення через кордони певних національних економік зі зміною місця постійного проживання або періодичним поверненням до нього.

Постійна міграція – це виїзд (в'їзд) населення в іншу країну на постійне місце проживання.

Організована міграція – переміщення населення згідно з національним законодавством.

Тимчасова міграція – це робота за кордоном протягом певного обмеженого часу з подальшим поверненням на батьківщину або переїздом в іншу країну.

Еміграція робочої сили – це виїзд працездатного населення з країни за її кордони.

Реєміграція робочої сили – це повернення емігрантів на батьківщину на постійне проживання.

«Відплив умів» – це міжнародна міграція висококваліфікованих кадрів.

Міжнародна міграція робочої сили (labour force migration) – це переміщення працездатного населення з однієї країни в іншу в межах міжнародного ринку праці на термін більше року, обумовлене характером розвитку продуктивних сил та виробничих відносин, дією економічних законів.

Зовнішня міграція – це переміщення населення за межами певної країни.

Внутрішньоконтинентальна міграція – це переміщення населення між країнами в межах одного континенту.

Міжконтинентальна міграція – це переміщення населення між країнами різних континентів.

Тимчасова міграція – це робота за кордоном протягом певного обмеженого часу з подальшим поверненням на батьківщину або переїздом в іншу країну.

Сезонна міграція – це щорічна міграція на період певного сезону (як правило, для збирання врожаю сільськогосподарських культур) з подальшим поверненням на батьківщину.

Маятникова міграція – це постійна робота в одній країні при проживанні в іншій, як правило, прикордонній країні за наявності необхідних міжнародних угод між країнами.

Міжнародна міграція робочої сили – це переміщення робочої сили між країнами, процес організованого або стихійного переміщення працездатного населення із однієї країни в іншу.

Причини міграції робочої сили можна поділити на: економічні, соціально-політичні, релігійно-етичні, природні, міграційна політика інших держав.

- економічні: нерівномірний економічний розвиток країн світового господарства; рівень розвитку НТП; рівень економічного розвитку держави; рівень соціального розвитку; рівень зайнятості населення (безробіття); рівень доходів населення.

- соціально-політичні: соціально-політичний розвиток окремих регіонів; політична нестабільність; військові і політичні перевороти;
- релігійно-етичні – повернення емігрантів на батьківщину; міграція релігійних сект із країни в країну;
- природні – стихійні лиха.

Міграційна політика, яку проводять деякі країни: політика залучення іноземних вчених і спеціалістів (США 50-60 рр. та нові індустріальні країни у 80-90 рр.)

Основні етапи міжнародної міграції робочої сили (ММРС):

- 1725-1880рр. – масова еміграція із Європи у Північну Америку та Австралію.

- 1880-1914рр. – еміграція робочої сили зі Східної Європи, Китаю, Індії, Японії, Східної Африки на Американський континент.

- 1918-1939рр. – збільшення масштабів міграції; найбільша еміграція із Західної України у США та Австралію.

- 1945-1980рр. – збільшення масштабів ММРС; характерний виїзд із країн Східної Європи у Західну Європу та США.

- з 1980р. до наших часів – збільшення масштабів міграції із країн з перехідною економікою.

Головними центрами міграції робочої сили є:

- Західна Європа;
- США – найбільший центр тяжіння міграції робочої сили;
- міграція у нафтодобувні країни (країни ОПЕК у 60-70 рр.);
- міграція в країни Латинської Америки (Аргентина, Чилі, Бразилія);
- міграція на Африканський континент;
- міграція у нові індустріальні країни (Південна Корея, Гонконг, Тайвань, Сінгапур у 80-90 рр.).

Проблеми міжнародної міграції робочої сили призвели до створення широкої системи державного і міждержавного регулювання.

До методів регулювання міжнародної міграції належать:

- адміністративно-правові.

а) національні законодавства які визначають юридичний, політичний і професійний статус іммігрантів в даній країні;

б) національні служби іміграції, в тому числі: контроль на в'їзд в країну іммігрантів, видача дозволу на в'їзд в країну; видача дозволу на роботу.

- економічні методи регулювання здійснюються шляхом вербування іноземних робітників. Іноземцям надаються престижні місця роботи, високий рівень заробітної плати, житло, здобуття освіти, гарантії про медичне обслуговування.

Міграція робочої сили регулюється на національному, міжнародному та інтеграційному рівнях.

На національному рівні держава здійснює заходи по регулюванню міграційної політики лише в своїй країні.

Національна міграційна політика здійснюється на рівні таких органів: міністерство праці, міністерство внутрішніх справ, міністерство юстиції, національні міграційні служби.

На міжнародному рівні здійснюються заходи по регулюванню міжнародної міграції робочої сили в рамках світового господарства. Міжнародне регулювання здійснюється міжнародною організацією праці (МОП) і міжнародною організацією міграції (МОМ). Членами МОП є уряди країн-учасниць, профспілки, організації підприємців.

Інтеграційний рівень – заходи по регулюванню міжнародної міграції робочої сили в рамках інтеграційного об'єднання.

Наслідки міграції робочої сили є досить різноманітними. Вони проявляються як у країн, що експортують робочу силу, так і у країн-імпортерів, і приносять певні вигоди і втрати обом.

Країни, що приймають робочу силу, отримують такі переваги:

- в країні, що ввозить робочу силу, особливо кваліфіковану, прискорюються темпи зростання економіки: додатковий попит на товари та послуги іммігрантів;

- підвищується конкурентоспроможність вироблених країною товарів внаслідок зменшення витрат виробництва, пов'язаного з більш низькою ціною іноземної робочої сили і можливістю стримувати зростання заробітної плати місцевим робітникам через підвищену конкуренцію на ринку праці;

- країна-імпортер виграє за рахунок податків, розмір яких залежить від кваліфікаційної та вікової структури іммігрантів;

- значний доход приносить трансфер знань з країни еміграції. При імпорті кваліфікованих працівників і наукових кадрів приймаюча країна економить на витратах на освіту та професійну підготовку;

- іноземні робітники часто розглядаються як певний амортизатор на випадок зростання безробіття: вони можуть бути звільнені у першу чергу.

- іммігранти поліпшують демографічну картину розвинутих країн, які потерпають від старіння населення. У Німеччині, Франції, Швеції 10% усіх новонароджених з'являються в сім'ях переселенців, у Швейцарії - 24%, у Люксембурзі – 38%.

До негативних наслідків, спричинених імміграцією, належать: соціальні чвари, конфлікти, загострення міжнаціональних проблем, злочинність.

Сучасна міграція до країн Європейського Союзу породжує низку специфічних проблем. *До основних з них слід віднести:*

- після 2000 року помітно збільшується частка іноземців, які працюють у сфері

послуг, а не у виробничій сфері (в сталеливарній, металообробній промисловості);

- поширення ЄС породжує проблему масової міграції населення з країн, що приєдналися до "багатих" країн Союзу;

- значне збільшення нелегальних мігрантів. Кількість "нелегалів", що знаходяться в країнах ЄС, зросла в 1993 - 2005 рр. з 2 до 3,5 млн чол.; в основному це вихідці з країн Північної Африки та Азії.

Країни - експортери робочої сили також отримують певні вигоди:

- зниження рівня безробіття і, як наслідок, - соціального напруження в країні;

- безоплатне для країни-експортера навчання робочої сили новим професійним навичкам, ознайомлення з передовою технологією, організацією праці тощо;

- отримання доходів у ВКВ внаслідок грошових переказів емігрантів (приватні перекази).

Негативними наслідками еміграції для країни є: скорочення податкових надходжень через зменшення числа платників податків; відбувається відлив у інші країни кваліфікованих працівників, що призводить до уповільнення темпів зростання науково-технічного і культурного рівня вітчизняної країни.

Можливими шляхами зняття негативних наслідків еміграції робочої сили можуть бути: заборона еміграції; введення податку на «відплив кращих умів», компенсувати державні капіталовкладення в емігрантів; створення державою високоприбуткових галузей, які здійснюють експорт робочої сили.

Регулювання міжнародних міграційних процесів

Політика держави регулює імміграційні та еміграційні процеси. Починаючи з кінця 18 століття, країни Європи почитають укладати між собою двосторонні конвенції з регулювання міжнародної трудової міграції. У 20 рр. 20 століття більшість держав починають вводити законодавчі обмеження міграції. Однією з найважливіших форм державного регулювання міграції є встановлення кількісних квот на в'їзд мігрантів до країни та окремих її регіонів і галузей. Квота має певні якісні критерії відбору. Особи, які мають великий фінансовий капітал та інтелектуальний потенціал, як правило, є пріоритетними на в'їзд. Такі іммігранти займаються діяльністю, яка є джерелом економічного підйому для приймаючої країни. Також розвинуті країни зацікавлені у некваліфікованих працівниках, які згодні за мінімальну плату виконувати важкі, непрестижні та шкідливі роботи. Як правило, разом з квотуванням мігрантів регулюється термін їх перебування в країні. Країни, що приймають мігрантів, нерідко реалізують програми зі стимулювання рееміграції.

Міжнародне регулювання міжнародних процесів здійснюється шляхом заключення двусторонніх згод та шляхом діяльності міжнародних організацій, таких як МОП (Міжнародна організація праці), МОМ (Міжнародна організація з міграції) та інших.

Міжнародна організація праці (створена у 1919 р.) розробила ряд рекомендацій та конвенцій про працю, яких повиння притримуватись усі країни, та за виконанням яких стежить МОП. До них відносяться: захист робітників-мігрантів, створення нормальних умов праці, рівноправність громадян країни та іноземців в області соціального забезпечення, полегшення повернення мігрантів на батьківщину, сприяння возз'єднанню сімей.

Міжнародна організація з міграції розробляє програми, які націлені на упорядкування міграційних потоків та надає допомогу національним міграційним службам щодо організації міграції.

Велику роботу щодо захисту біженців та їхньої репатріації проводить Управління Верховного комісару з прав біженців при ООН. Різного роду служби з питань міграції наявні також у Євросоюзі та Організації економічної співпраці та розвитку.

Щодо регулювання міграційних процесів в нашій країні можна сказати, що наявна недостача ефективного та належного законодавства у сфері міграційних процесів, самостійної міграційної служби, а також ресурсів для того, щоб вирішити наявні міграційні проблеми. Механізм регулювання міграційних процесів в нашій країні розглядається як сукупність трьох аспектів: державне регулювання, ринкове саморегулювання і громадянське регулювання. Види міжнародної міграції робочої сили класифікуються за напрямками руху робочої сили, її якістю, часом і організацією переселення тощо. За напрямками її руху розрізняють еміграцію (виїзд робочої сили за межі країни), імміграцію (в'їзд робочої сили в країну), рееміграцію (повернення іммігрантів на батьківщину на постійне проживання). За якістю робочої сили, тобто залежно від рівня її кваліфікації, можлива міграція як малокваліфікованої робочої сили, так і висококваліфікованих спеціалістів. Переміщення малокваліфікованої робочої сили відбувається, як правило, з країн менш розвинутих у більш розвинуті. Переміщення спеціалістів відбувається головним чином між розвинутими країнами (наприклад, всередині ЄС), а також їх імміграція в розвинуті країни з менш розвинутих. Цей процес дістав назву "відплив умів". Він може відбуватися як у явній формі, коли спеціаліст переселяється в іншу країну або ж залишається в ній після завершення навчання, так і в прихованій формі, коли спеціаліст нікуди не переселяється, але влаштовується на роботу на підприємство, що належить іноземному капіталу. Сьогодні проблема еміграції робочої сили, в тому числі і проблема "відпливу умів", гостро постала і перед постсоціалістичними країнами. За часом переміщення міграцію поділяють на остаточну (виїзд населення в іншу країну на постійне місце проживання), тимчасову (виїзд в іншу країну на певний термін), сезонну (виїзд населення в іншу країну в певну пору року і на певний термін, скажімо, на проведення сільськогосподарських робіт), маятникову, яка характерна для! прикордонних районів країн і проявляється в тому, що працівники живуть в одній країні, а працюють постійно чи тимчасово в іншій. За характером організації міграцію поділяють на добровільну (непримусове переселення), примусову (виселення громадян із своєї країни на підставі рішення судових органів), організовану (її здійснюють спеціальні інститути згідно з національним законодавством), самодіяльну (нелегальне переміщення населення за межі своєї країни).

До економічних причин міжнародної трудової міграції належать:

- нерівномірність економічного розвитку країн;
- прискорення інтернаціоналізації виробництва;
- нерівномірність процесів накопичення капіталу у різних країнах;
- зміни у розміщенні виробництва;
- кон'юнктура ринків праці та структура зайнятості;
- суттєва різниця в оплаті однакової за кількісними і якісними показниками праці в різних країнах.

Регулювання міжнародних міграційних процесів

У наш час існує економічний розподіл країн на країни промислово розвинуті, країни з перехідною економікою та країни що розвиваються. Як

правило у двох останніх групах країн, наявні проблеми з працевлаштуванням населення, нестачею робочих місць. Звідси, з'являється таке явище як міжнародна міграція робочої сили. Громадяни однієї країни в пошуках робочих місць мігрують до іншої країни де необхідна додаткова робоча сила.

Міжнародна міграція робочої сили – це переміщення працездатного населення з однієї країни в іншу в межах міжнародного ринку праці.

Міжнародна трудова міграція може класифікуватися за різними характеристиками. Наприклад, залежно від просторового переміщення можна виокремити: зовнішня, внутрішньоконтинентальна та міжконтинентальна міграції. Залежно від терміну перебування розрізняють міграції: постійна, тимчасова, сезонна, маятникова. Також професійний склад мігрантів можна розділити на робітників та спеціалістів.

Особливу увагу при міграційних процесах надають юридичним засадам, адже міграція може бути: організована (легальна) – переміщення населення згідно із законодавством та міжнародними угодами; і нелегальна – самовільне переміщення щодо кордонів країн всупереч встановленим законам. Задля усунення нелегальних переміщень та організації направлення робочої сили в країни, які потребують її, проводиться регулювання міжнародних міграційних процесів.

Державна політика має контролювати процеси імміграції та еміграції. Регулювання здійснюються шляхом укладання угод. Країни союзники можуть домовлятися про трудову міграцію своїх громадян та отримати дозвіл працювати в межах іншої країни. У ході домовленості країн встановлюється кількісні квоти на в'їзд мігрантів до країни також окремо можуть розглядатися певні регіони та галузі, які мають найбільшу потребу в робочій силі. Також можуть бути встановлені критерії відбору мігрантів, перевага надається особам які володіють професійними навичками та мають перспективи розвитку у подальшому. Такі іммігранти можуть позитивно вплинути на майбутній розвиток економіки. Попит існує не тільки на кваліфікованих фахівців, а також на робітників не високої кваліфікації, що нажаль виконують важку та шкідливу роботу за відносно не велику заробітну плату.

Крім дозволеної кількості мігрантів, регулюється їхній термін перебування в країні. Як вже було вище згадано міграція може бути постійна, тимчасова, сезонна, маятникова. Країни, що приймають мігрантів намагаються сприяти їхньому поверненню на батьківщину та проводять так звані програми рееміграції. На сьогодні переважає тимчасова та сезонна міграції, зазвичай це робітники, які виконують важку сезонну роботу і після завершення сезонних робіт повертаються до рідної країни.

Трудова міграція має досить великі світові масштаби, тому для її регулювання крім політики окремої держави були створені міжнародні організації. Одним з таких органів регулювання являється Міжнародна організація праці (МОП) спеціалізована структура ООН, до її складу входять 170 держав-членів. Дана організація розробляє та встановлює певні рекомендації щодо міжнародних правил переміщення та працевлаштування мігрантів. Окрема увага надається питанню соціального захисту працюючих за

кордоном, адже вони мають менше прав ніж громадяни країн. Міжнародна організація з міграції (МОМ) створює програми у сферах організації та регулювання переміщення трудових ресурсів, сприяє вирішенню міграційних проблем на національному рівні окремих держав, займається питаннями переселення, працевлаштування та захисту біженців.

Отже, трудова міграція досить поширена, тому потребує контролю з боку держав та міжнародних організацій. Міграційні процеси проводяться на основі міжнародних угод в яких обговорюються всі умови щодо кількості і кваліфікації працюючих. На міжнародному рівні проводяться програми щодо вирішення міграційних проблем, покращення умов праці та соціального захисту біженців. Розглядаються нормативно-правові акти щодо імміграційної політики та використання іноземної робочої сили.

Контрольні запитання:

1. Що являє собою міжнародна міграція робочої сили, які існують її види?
2. Які основні причини існування міжнародної трудової міграції?
3. Охарактеризуйте сучасні ознаки міжнародної трудової міграції.
4. Вкажіть позитивні та негативні сторони від участі країн у процесах трудової міграції.
5. Які міжнародні організації задіяні у регулюванні міжнародної міграції?
6. Назвіть причини глобалізації ринку праці.
7. Назвіть керівні органи МОП.
8. Які спеціальні програми розроблені МОМ у галузі трудової міграції?
9. Назвіть основні причини міграції та на які види вони поділяються ?
10. Які міжнародні організації регулювання трудової міграції ви знаєте ?
11. Назвати методи регулювання міжнародної міграції.
12. Проаналізуйте міграційну ситуацію в Україні.
13. Які основні чинники міжнародної міграції робочої сили?
14. Охарактеризуйте основні види міжнародної міграції робочої сили.
15. Назвіть економічні причини трудової міграції.

ТЕМА 10. МІЖНАРОДНІ ІНВЕСТИЦІЇ

Ключові терміни:

Міжнародні інвестиції – це економічна категорія, котра виражає цілу систему економічних відносин між країнами, а також підприємствами й організаціями, які функціонують і розвиваються на території різних країн. Міжнародні інвестиції – це капітали, експортовані з однієї країни і вкладені в справу або підприємство на території іншої країни, тобто за кордоном.

Міжнародна інвестиційна діяльність – це послідовна сукупність дій її суб'єктів (інвесторів та учасників) із втілення інвестицій з метою отримання прибутку. Кожна країна як суб'єкт інвестиційної діяльності визначає правові, економічні та соціальні умови цієї діяльності у своєму законодавстві.

Інвестиційний цикл – це сукупність заходів з моменту прийняття рішення про інвестування до завершення певного проекту.

Інвестиційний процес – це залучення вільних міжнародних інвестиційних ресурсів конкретними суб'єктами. Це поняття пов'язується з реалізацією реальних інвестицій, із здійсненням реальних інвестиційних проектів. Інвестиційний процес складається з декількох інвестиційних циклів.

Ввезення капіталу – періодичний приплив іноземного капіталу; а іноземні інвестиції – загальна сума накопиченого іноземного капіталу в національній економіці за певний період.

Іноземні інвестиції – загальна сума накопиченого іноземного капіталу в національній економіці за певний період.

Прямі інвестиції – це вкладання капіталу з метою отримання прибутку та забезпечення довготривалих економічних інтересів у країні вкладення. Вони дозволяють експортеру капіталу встановлювати контроль над об'єктом, в який здійснюється інвестування.

Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) – капіталовкладення в іноземні підприємства, які забезпечують контроль над об'єктом розміщення капіталу і відповідний дохід.

Портфельні інвестиції – вкладення в іноземні підприємства або цінні папери, які приносять інвесторові відповідний дохід, але не дають право контролю над підприємством.

Міжнародний рух капіталу – однобічне переміщення за кордон певної вартості у товарній чи грошовій формі з метою отримання прибутку;

Лицензування – купівля-продаж права на нематеріальну власність (патенти, авторські права, програми, торгові марки, ноу-хау) на певний період;

Франчайзинг – це передача продавцем права на використання своєї торгової марки покупцю (франшизі);

“Проекти під ключ” – це укладання контрактів на будівництво підприємств, які передаються власникові для експлуатації у стані їх повної готовності;

Вільні економічні зони (ВЕЗ) – це територія однієї країни, на якій товари не підлягають звичайному митному контролю та відповідному оподаткуванню;

Спільне підприємництво – це діяльність, заснована на співробітництві з підприємцями, підприємствами і організаціями країни-партнера та їхньому спільному розподілі доходів і ризиків від здійснення цієї діяльності;

Спільне підприємство – це організаційно-правова форма поєднання зусиль партнерів різних країн з метою здійснення спільної підприємницької діяльності.

Реінвестування – повторне, додаткове інвестування власного (або іноземного) капіталу у економіку, за рахунок прибутку, отриманого з попереднього інвестування.

Міжнародний рух капіталу – транснаціональне переміщення певної вартості в товарній чи грошовій формі з метою отримання прибутку чи підприємницької вигоди.

Реальні інвестиції – це вкладання коштів в реальний (основний та оборотний) капітал, спрямоване на приріст виробничих фондів та матеріально-технічних запасів.

Фінансові інвестиції – це вкладення коштів чи інших активів у цінні папери суб'єктів господарської діяльності.

Інтелектуальні інвестиції – вклад коштів у підготовку спеціалістів на курсах, вивчення досвіду, ліцензії, „ноу-хау“, спільні наукові розробки.

Компанії переважного володіння – це змішані компанії, в яких іноземному інвестору належить більше від половини акцій

Змішане підприємство з участю іноземного капіталу – змішані компанії, в яких іноземний інвестор має менше ніж 50% акцій.

Вільна (спеціальна) економічна зона – це частина території держави, на якій встановлено особливий режим, який виражається в встановленні податкових пільг, спеціальних митних умов, забезпеченні сприятливої валютної діяльності тощо для національних або іноземних підприємств.

Офшорні зони – це невеликі держави чи території, що залучають іноземні капітали через надання податкових та інших пільг у проведенні фінансово-кредитних операцій з іноземними резидентами і в іноземній валюті.

Митні відносини – сукупність стосунків між суб'єктами цих відносин, що виникають у зв'язку з переміщенням товарів і транспортних засобів через митний кордон

Податкові пільги – переваги, що надаються окремим платникам податків, включаючи можливість не сплачувати податок або сплачувати його в меншому розмірі.

Фінансові пільги – це пільги, які передбачають надання державою суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності податкових пільг, субсидій, кредитів.

Адміністративні пільги – це пільги, які надаються у вигляді спрощення процедур реєстрації підприємств, надання різних послуг, спрощеного порядку здійснення митних процедур.

Територія пріоритетного розвитку (ТПР) – територія, на якій склалися несприятливі соціально-економічні умови та на якій запроваджується спеціальний режим інвестиційної діяльності для створення нових робочих місць.

Офшорна компанія – це компанія, що є стосовно країни реєстрації не резидентської і цілком звільненої від податків.

Зовнішньоторговельні зони – частина території держави, де товари іноземного походження можуть зберігатися, купуватися та продаватися без сплати мита і митних зборів або з її відстроченням.

Зони прикордонної торгівлі – частина території держави на кордонах із сусідніми країнами, де діє спрощений порядок перетину кордону і торгівлі.

Міжнародні інвестиції

На сьогодні міжнародні або іноземні інвестиції є однією з складових економічного розвитку тієї або іншої держави.

Міжнародна інвестиція – це економічні відносини між країнами, коли капітал з однієї країни вкладається в підприємство або справу в іншій країні для його подальшого збільшення, тобто отримання прибутку.

Ввезення капіталу не є міжнародною інвестицією. Ввезення капіталу – це коли іноземний капітал надходить час від часу в країну, а іноземні інвестиції – це сума іноземного капіталу, яка незалежно від того був ввезений новий капітал чи ні, за певний період буде накопичуватися.

Існує дві основні форми міжнародної інвестиції: прями та портфельні.

Прямі іноземні інвестиції – це вкладання капіталу в підприємства іншої держави, яке забезпечує контроль над діяльністю підприємства, внаслідок отримання контрольного пакету акцій.

За міжнародною класифікацією прями іноземні інвестиції діляться на:

- вкладення за кордон компаніями власного капіталу;
- реінвестування прибутку;
- переміщення капіталу всередині корпорації у формі кредитів або позик між прямими інвесторами і дочірніми філіями та компаніями.

Портфельні іноземні інвестиції – це розміщення капіталу в цінні папери

(боргові чи акціонерні) іноземних підприємств. Ці інвестиції приносять доходи, але інвестор не має реального права контролю над підприємством.

Є декілька методів, якими може здійснюватися інвестування, а саме:

- придбання і злиття підприємств;
- створення дочірніх компаній, власних філій, спільних підприємств;
- через розвиток контрактних форм співробітництва:
  - а) торгівля послугами та товарами (експорт – імпорт);
  - б) купівля або продаж права на нематеріальну власність на певний час (ліцензування);
  - в) передача продавцем права на використання своєї торгової марки покупцю (франчайзинг);
  - г) залучення частини управлінського персоналу для підтримки фірми в іншій країні (контракти на управління)
  - д) міжнародний поділ праці та внутрішньогалузева спеціалізація (підрядне виробництво);
  - е) “Проект під ключ”.

Інвестиції бувають наступних видів:

- реальні. Передбачають вкладення коштів, як у матеріальні, так і в нематеріальні, тобто реальні, активи. Отже, це вкладення капіталу у предмети споживання та засоби виробництва.

- фінансові. Вкладення коштів у банки або цінні папери, щоб отримати дохід у майбутньому.

- інтелектуальні. Вкладення капіталу у підготовку спеціалістів, “ноу-хау”, вивчення досвіду, спільні наукові розробки.

Однією з керуючих сил процесу глобалізації міжнародних економічних відносин світової економіки виступають транснаціональні корпорації, для діяльності яких найбільш типовим є вивезення капіталу та його результативне

розміщення. Спільні валютні резерви цих корпорацій у декілька разів більші ніж резерви усіх центральних банків світу узятих разом.

Мотиви використання ТНК зарубіжних інвестицій:

- виробничо-економічні;
- маркетингові;
- пропагандистські;
- персональні;
- екологічні.

Поширюючи інвестиційну діяльність фірми створюють власні зарубіжні фірми та форми спільного підприємства:

- дочірні компанії – самостійні компанії з власним балансом, які контролює батьківська фірма. Батьківська компанія володіє всім капіталом або частиною акцій;
- змішані компанії, вони підлягають меншому впливу батьківської фірми;
- відділення – повністю належать батьківській фірмі і не є самостійними компаніями;
- спільні підприємства.

Країна, де знаходиться головна компанія – це країна базування, а країни у яких розташовані філії – приймаючі країни.

Внаслідок конкуренції на світових ринках, внаслідок спільних науково-виробничих та науково-дослідницьких проектів, створюються спільні підприємства, тобто об'єднання діяльності партнерів двох або декількох країн у виробничо-господарської діяльності. Але існують, як переваги так і недоліки спільного підприємства. З одного боку є можливість об'єднати капітал, отримати певні пільги, також спільне підприємство дає можливість працювати на ринках країн, де заборонена чи обмежена діяльність фірм іноземних держав. Але з іншого боку може з'явитися зіткнення інтересів партнерів.

Нова форма співпраці між гравцями на світовому ринку – є стратегічні альянси.

Що ж до іноземного інвестування в Україну то воно регулюється Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність», Законом України «Про захист іноземних інвестицій», Законом України «Про режим іноземного інвестування», іншими Законами України та постановами Кабінету Міністрів України.

Інвестори хочуть інвестувати свої кошти в Україну через те Україна має вигідне географічне положення – Україна є географічним центром Європи, Україна має велику кількість робочої сили, яка є висококваліфікованою але більш дешевшою, наприклад, порівнюючи з країнами Західної Європи, низький курс національної валюти України, а також можливість вивезення отриманого на території України прибутку.

Велика кількість інвесторів не хочуть довго чекати, щоб отримати прибуток, а тому вкладають інвестиції у короткострокові проекти.

Окрім факторів, що зацікавлюють інвесторів вкладати свої кошти в українські проекти, існують також фактори, що перешкоджають інвестуванню в

Україну. До таких факторів відносять: незбалансованість економіки України, слаборозвинену інфраструктуру, слаборозвинену культуру праці, недоконвертованість гривні, недостатню гнучкість податкової системи України, а особливо політичну на економічну нестабільність, що пов'язана з ризиком втратити інвестовані кошти.

Уряд кожної держави, зокрема і України, намагається залучити якомога більше іноземних інвестицій, для цього, наприклад, застосовують податкові пільги, відбувається поглиблення ринкових реформ, тощо.

Для того щоб збільшилися іноземні інвестиції в Україну необхідно: стабільне законодавство, яке буде гарантувати захист українських та іноземних інвесторів, державний контроль за цільовим використанням інвестиційних коштів, заборона завозити в Україну застаріле технологічне обладнання з інших держав.

Для того щоб збільшити активізацію інвестицій створюються вільні економічні зони. Вільні економічні зони – територія країни, якій на товари не підлягають оподаткуванню та митному контролю.

За типами вільні економічні зони поділяються на безмитні торгові зони, наприклад, до них відносять порти, зони прикордонної торгівлі; експортно-промислові зони – це ті вільні економічні зони, які є зорієнтованими на зовнішню торгівлю; імпоротно-промислові зони – вільні економічні зони, які пов'язані з забезпеченням суспільства імпортними товарами та послугами; парки технологічного розвитку – вільні економічні зони, для залучення інвестицій у які застосовуються ноу-хау, управлінський, іноземний управлінський, маркетинговий, комерційний досвід; банківські і страхові безмитні зони – економічні зони на яких створено пільговий режим для здійснення страхових та банківських операцій; комплексні зони – великі території у яких переплітаються ознаки різних вільних економічних зон.

Також розрізняють великотериторіальні та точкові економічні зони. До територіальних економічних зон відносять цілі держави або інші адміністративно- територіальні одиниці, а до точкових – окремі міста, порти, невеликі райони, підприємства.

Деякі вільні економічні зони відносять до «офшорних зон». Офшорні компанії мають право здійснювати різного роду торговельні та фінансові операції без будь-якого обмеження, а також до них застосовується прощений митний режим.

Форми міжнародних інвестицій

Міжнародні інвестиції – це економічна категорія, яка виражає цілу систему економічних відносин між країнами, підприємствами й організаціями, які функціонують і розвиваються на території різних країн.

Також термін міжнародні інвестиції можна розглядати як капітали, експортовані з однієї країни і вкладені в справу або підприємство на території іншої країни.

Державна іноземна допомога (інвестиції) є важливою складовою міжнародної інвестиційної діяльності. У процесі задіяні країни- донори, які

надають інвестиційну допомогу, і країни-реципієнти, в які вкладаються іноземні інвестиції для власного економічного розвитку.

Розрізняють дві основні форми іноземних інвестицій:

- прямі іноземні інвестиції;
- портфельні іноземні інвестиції.

Прямі іноземні інвестиції – капіталовкладення в іноземні підприємства, які забезпечують контроль над об'єктом в який вкладається капітал і відповідний дохід.

Прямі інвестиції можуть здійснюватися в таких формах:

- придбання контрольних пакетів акцій у фірмах країн-реципієнтів через пряму купівлю акцій на місцевому фондовому ринку. Цей спосіб також використовується при обміні акцій на борги підприємств як державної, так і приватної форми власності.

- вихід із ринку з мінімальним ризиком завдяки ліцензійним угодам з країнами-реципієнтами. Тнк передає права на виробництво продукту чи послуги або на використання процесу, технології та будь-якої іншої інтелектуальної власності, яка повинна буде відповідати за виробництво та маркетинг на місцевому ринку.

- більша присутність на місцевому ризику, завдяки стратегічним альянсам. Вони мають менший ризик ніж пряма купівля місцевої фірми або створення власної дочірньої компанії. Це дає можливість пошуку джерел фінансування для зросту для дрібних компаній.

- великі вигоди місцевим фірмам приносить придбання контрольних пакетів акцій у фірмах реципієнтів іноземними інвесторами. Це в свою чергу, стимулює економіку країни в цілому, але при цьому вимагає від інвесторів виконання ще більше зобов'язань та тривалішого часу отримання прибутку.

Контрольні пакети акцій можуть бути отримані за допомогою прямої купівлі акцій, приватизації, обміну акцій на борги та іншими методами.

- на ринках, що мають найбільший потенціал отримання прибутку створюється більше власних дочірніх підприємств країн-реципієнтів. Вони мать найбільші зобов'язання з боку інвестора та найбільший ризик.

- іноземний інвестиційний кредит - це економічні відносини між державами, іноземними банками і фірмами з приводу фінансування інвестиційної діяльності за умови повернення у певні строки та із виплатою процента.

- важливою складовою міжнародної інвестиційної діяльності є державна іноземна допомога.

Портфельні інвестиції – вкладення в іноземні підприємства або цінні папери, які приносять інвесторові відповідний дохід, але без права контролю над підприємством. Такими цінними паперами можуть бути акціонерні або боргові цінні папери (прості векселі; боргові зобов'язання; інструменти грошового ринку та інші).

Вільні економічні зони

Вільна (спеціальна) економічна зона – це частина території держави, на якій встановлено особливий режим, який виражається в встановленні

податкових пільг спеціальних митних умов, забезпеченні сприятливої валютної діяльності тощо для національних або іноземних підприємців.

Країнами - лідерами за кількістю спеціальних вільних економічних зон є Індія, Китай та Росія. Найбільш успішними серед вільних економічних зон, є зони DMCC (ОАЕ), Tanger Med Zones (Марокко), Innovation Technology Park SEZ (Казахстан), Katowice Special Economic Zone (Польща), Zona Francade Bogotá (Колумбія).

Варто зазначити, що через виявлені зловживання пільгами які працювали у вільних економічних зонах, в Україні було скасовано ці переваги для інвесторів, хоч і формально існування таких зон не було ліквідоване.

При створенні вільні економічні зони проходять три етапи формування. Кожний з яких характеризується різним рівнем інвестування та обсягів експорту. Так, перший етап (етап розвитку) характеризується зростаючими тенденціями з боку іноземного інвестування та експорту, що призводить до збільшення прибутковості. Другий етап (етап зрілості) пов'язаний із стійким зростанням експорту та стабілізацією рівня інвестицій. Третій етап (етап спаду) зниженням рівнів експорту та іноземного інвестування у поєднанні із падінням основних показників діяльності та домінуванням національних інвестицій.

З точки зору економічного аспекту вільні економічні зони призначені для залучення інвестицій з боку іноземних та національних партнерів, підвищення рівня економічного розвитку територій, а також раціонального використання ресурсних та фінансових переваг окремої території. Соціальна мета створення вільних економічних зон полягає у забезпеченні потреб споживачів щодо якісних товарів та послуг, та соціального розвитку регіонів та країни в цілому. Науково-технічний аспект створення вільних економічних зон сприяє швидкому впровадженню інновацій, базованих на сучасних наукових розробках, що потребує висококваліфікованих спеціалістів.

Створюючи вільні економічні зони до уваги береться економічний розвиток, наявність корисних копалин в певній місцевості, інших ресурсів сировинного ринку, наявність трудових ресурсів, транспортних зв'язків, політичні та соціальні чинники.

Основними особливостями та характерними рисами вільних економічних зон можна вважати наявність конкретних територіальних кордонів, наперед встановленого періоду існування, закону що регулює їх створення. Поряд з цим, управління вільними економічними зонами здійснюється із залученням спеціально створених органів.

Вільні економічні зони мають багаторівневу організаційно-функціональну структуру. Їх поділяють, в залежності від географічного розташування на внутрішні та зовнішні. Внутрішня розташовані всередині країни, а зовнішні поблизу чи на її периферії. За ступенем впливу на економіку, вільні економічні зони бувають інтеграційні та анклавні. Інтеграційні зони об'єднують суб'єктів господарювання як всередині так і за межами вільних зон. Щодо анклавних зон, то вони існують у територіально обмеженому просторі з низьким рівнем взаємодії із зовнішніми суб'єктами господарювання.

За функціональним призначенням вільні економічні зони поділяються на зовнішньоторговельні, комплексні, науково-технічні, туристично-рекреаційні, банківсько-страхові (офшорні), сервісні та зони прикордонної торгівлі.

Зовнішньоторговельні зони, як правило створюються на території або поблизу морських портів, аеропортів тощо. Вони характеризуються наданням митних переваг - товари, що зберігаються чи продаються на їх території не підлягають звичайному митному контролю. Зони даного типу є найбільш поширені у всьому світі, проте більша їх частина сконцентрована у промислово розвинених країнах. Комплексні зони мають складну внутрішню структуру та охоплюють різні сторони експортно-імпоротної, виробничої та інноваційної діяльності. У науково-технічних зонах концентруються національні та іноземні, дослідницькі, науково-виробничі фірми, які користуються єдиною системою податкових та фінансових пільг. Туристично-рекреаційні зони - це території на яких ведуться туристично-рекреаційна діяльність, створення, розвиток чи реконструкція об'єктів туризму та відпочинку. У банківсько-страхових (офшорних) зонах створюються пільгові умови для операцій нерезидентів с іноземною валютою. Сервісні зони являють собою територію із пільговим режимом для фірм, які надають різноманітні фінансово-економічні, страхові та інші послуги. Зони прикордонної торгівлі в свою чергу надають спрощений порядок перетину кордону.

Зазначимо, що найбільш розповсюдженим інструментом підвищення економічної привабливості вільних економічних зон є податкові пільги. Розміри пільг коливаються від 50% до 100%.

Таким чином, однією із характерних рис сучасного світового інтеграційного процесу є глобальний розвиток вільних економічних зон, диверсифікація їх структур та еволюція форм їх створення та функціонування.

Отже, створення вільних економічних зон та залучення іноземних інвестицій є вигідним для національної економіки. Раціональне використання іноземних капіталів сприяє розвитку промисловості, обміну провідними технологіями, створенню нових робочих місць, збільшенню продуктивності праці а також економічному розвитку регіонів. Поряд з цим, залучення іноземного капіталу збільшує податкову базу держави та може стати стабільним джерелом формування доходів державного бюджету.

Контрольні запитання:

1. Що таке міжнародні інвестиції?
2. Які відмінності між інвестором та кредитором?
3. Перерахувати об'єкти міжнародної інвестиційної діяльності.
4. Які існують методи інвестування?
5. Які інвестиції називають «активними», а які «пасивними»? Чому?
6. За суб'єктами та формами власності міжнародні інвестиції класифікуються як?
7. Чим відрізняються країни-донори від країн-реципієнтів?
8. Які компанії вважаються компаніями переважного володіння?

9. Які підприємства вважаються змішаним підприємством з участю іноземного капіталу?
10. В чому полягає сутність вільних економічних зон?
11. Які чинники враховуються при створенні вільних економічних зон?
12. Які перспективи розвитку вільних економічних зон в Україні?
13. Які пільги та стимули передбачають вільні економічні зони?
14. Чи впливає географічний і ресурсний потенціал країни на створення вільних економічних зон?
15. Що таке фінансові інвестиції?
16. Яка сутність портфельних інвестицій?
17. На які два види поділяються реальні інвестиції?
18. Які розрізняють інвестиційні активи?
19. Обґрунтуйте важливість інтелектуальних інвестицій для нації та окремої особистості.

ТЕМА 11. МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІЧНА ІНТЕГРАЦІЯ

Ключові терміни:

Міжнародна економічна інтеграція – процес зближення та взаємопроникнення національних господарств групи країн, спрямованих на створення єдиного господарського механізму.

Зона вільної торгівлі – пільгова зона регіонального типу, у межах якої підтримується вільна від митних і кількісних обмежень міжнародна торгівля країн, які входять у гаку зону.

Митний союз – спільна митна територія двох і більше країн з повною ліквідацією мит у взаємних відносинах і з єдиним митним тарифом відносно третіх країн.

Спільний ринок – об'єднання національних ринків декількох країн в єдиний великий ринок з вільним переміщенням у його межах капіталів, товарів, послуг і робочої сили.

Економічний союз – об'єднання національних економік декількох країн на основі митного союзу, спільного ринку, уніфікації фінансових систем і проведення спільної валютної політики.

Політичний союз – об'єднання країн на основі укладення спільного договору з метою проведення спільної політики у всіх сферах суспільного життя.

Міжнародні організації, угруповання, комплекси – об'єднання країн чи інших суб'єктів за окремими інтересами (або групою окремих інтересів) для спільного здійснення різноманітних заходів, спрямованих на їхнє задоволення.

Міжнародна економічна інтеграція – це процес господарсько-політичного об'єднання країн на основі розвитку глибоких стійких взаємозв'язків і розподілу праці між національними економіками, взаємодії їх виробничих структур на різних рівнях і в різних формах.

Міжнародна економічна інтеграція

У процесі посилення міжнародного поділу праці, активного розвитку торгівлі, під впливом глобалізаційних процесів між країнами неминуче починають виникати стійкі зв'язки, які ведуть до зближення національних економік та подальшому поглибленні взаємодії господарств у різних формах. Цей процес має назву міжнародна економічна інтеграція, тобто процес часткового або повного об'єднання та взаємного пристосування двох або більше країн, що веде до зближення ринків, ліквідації численних обмежень у процесі торгівлі між господарствами, проведення ними узгодженої політики тощо. Отже, міжнародна економічна інтеграція являє собою форму співробітництва між країнами, що характеризується високим ступенем інтернаціоналізації національних економік.

Міжнародна інтеграція є вищим рівнем розвитку міжнародних відносин, що веде до створення нового цілісного господарського комплексу декількох країн. Інтернаціональний механізм регулювання сприяє структурним зрушенням усіх країн – учасниць, тому цей процес потребує зважених та узгоджених дій держав, зокрема, за рахунок створення міждержавних структур.

Інтеграційні процеси між країнами пов'язана з такими основними передумовами:

- географічна близькість та подібність економічного розвитку країн, що інтегруються;
- наявність усталених економічних зв'язків, що підвищують імовірність їх подальшого розвитку в умовах інтеграції;
- наявність спільних проблем, які потребують вирішення тощо.

Міжнародна економічна інтеграція існує на двох рівнях: мікрорівні (взаємодія між підприємствами та організаціями окремих країн – створення транснаціональних корпорацій) та макрорівні (об'єднання двох і більше держав).

На практиці виокремлюють такі основні форми міжнародної інтеграції: зона преференційної торгівлі; зона вільної торгівлі; митний союз; спільний ринок, економічний та політичний союзи.

Зона преференційної торгівлі – зона з пільговим торговельним режимом. Преференційні торгові угоди укладаються на першому етапі інтеграційного процесу і полягають у взаємному скороченні тарифів між деякими країнами, при цьому до інших країн зберігається звичайний рівень тарифів.

На другому етапі створюють зону вільної торгівлі, що полягає у повній ліквідації внутрішніх тарифів та кількісних обмежень між країнами – учасницями. Це сприяє поживленню торгівлі між країнами, що входять в цю зону, однак рівень митних тарифів з третіми країнами зберігається.

На наступному етапі створюється митний союз – спільна митна територія двох або більше країн, у межах якої відбувається вільна торгівля без митних обмежень, при цьому встановлюється єдині зовнішні тарифи та єдина зовнішньоекономічна політика стосовно третіх країн.

На четвертому етапі виникає спільний ринок – це об'єднання країн, в межах якого, крім вільної торгівлі товарами між країнами – партнерами та

єдиного зовнішнього тарифу, наявне вільне переміщення послуг, факторів виробництва (капіталів та робочої сили) та проведення узгодженої економічної політики. Такий тип економічного співробітництва притаманний здебільшого для Європейського Союзу. Проте перш, ніж створювати спільний ринок, варто вирішити такі питання : проведення спільної політики пріоритетних галузей економіки даного об'єднання; створення сприятливих умов для вільного руху факторів виробництва, інформації, технологій тощо; створити спільні фонди сприяння розвитку.

На п'ятому етапі формується економічний союз, який враховує всі вищеперераховані типи економічної інтеграції та доповнюється гармонізацією економічної політики країн – учасниць, уніфікацією законодавства, функціонування єдиної грошової одиниці.

Політичний союз виникає на основі економічного, закріплюється спільним договором, і означає повну уніфікацію законодавства та проведення спільної внутрішньої та зовнішньої політики.

Отже, міжнародна економічна інтеграція означає співробітництво між національними господарствами різних країн, ліквідацією бар'єрів між країнами, зближення ринків з метою створення єдиного спільного ринку.

Переваги економічної інтеграції: збільшення розмірів ринку, за рахунок збільшення масштабів виробництва; посилення конкуренції між країнами; створення більш сприятливих умов торгівлі; залучення нових для країн технологій тощо.

Недоліки економічної інтеграції: можливість відтоку факторів виробництва до більш розвинених країн-партнерів з чого випливає небезпека банкрутства.

На даному етапі розвитку інтеграційним процесам притаманні такі особливості:

- динамічний розвиток процесу міжнародної економічної інтеграції;
- наявність на рівні з інтеграційними процесами дезінтеграційних;
- більш широке поширення регіональних економічних об'єднань.

Серед великої кількості міжнародних економічних угруповань, яких нараховується понад 20 в усьому світі, *основними інтеграційними блоками є:*

- у Західній Європі – Європейський союз (ЄС) і Європейську асоціацію вільної торгівлі (ЄАВТ);

- у Північній Америці – Північноамериканську угоду про вільну торгівлю (НАФТА);

- в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні – Тихоокеанське економічне співтовариство (АТЕС).

Інтеграція на мікрорівні. Структура інтеграційного процесу. Рівень, форми та типи

Економічна інтеграція – це процес інтернаціоналізації господарського життя, зближення та об'єднання економік різних країн.

Інтеграція на мікрорівні полягає в внутрішньо-фірмових ринках.

Класифікація інтеграції:

- горизонтальна – мінімізація трансакційних витрат;

- вертикальна – мінімізація втраченої користі;
- комбінована – компроміс між мінімізацією витрат та втраченої користі;
- діагональна – диверсифікація ризику, тиск на партнерів;
- гнучка – погодження інтересів;
- жорстка – угода, що юридично зобов'язує.

На мікрорівні інтеграція являє собою міждержавні інтеграційні групування.

Форми інтеграції на макрорівні:

- зона преференційної торгівлі – дає преференційне право на доступ до певних продуктів країн, з якими попередньо було заключено торговельну угоду;
- зона вільної торгівлі – зона преференційної торгівлі зі збільшеним обсягом зниження тарифів, виділяють:
- багатосторонні, наприклад: Організація економічного співробітництва (ОЕС), Всезагальна система преференцій і інші;
- двосторонні, наприклад: Європейський Союз – країни АКТ, Індія – Маврикій і т.і.;
- митний союз – це угода, що заключається двома або більше країнами, що передбачає відміну внутрішніх тарифів та встановлення спільного - зовнішнього;
- спільний ринок – форма економічної інтеграції, що дозволяє вільне переміщення товарів, робіт і послуг через кордони країн, що є членами спільного ринку;
- економічний союз;
- політичний союз – об'єднання країн на основі укладення спільного договору з метою проведення спільної політики у всіх сферах суспільного життя.

В свою чергу зона преференційної торгівлі, зона вільної торгівлі та митний союз утворюють тип торговельної інтеграції. А спільний ринок, економічний та політичний союз утворюють тип виробничої інтеграції.

Контрольні запитання:

1. Етапи еволюція міжнародної економічної?
2. Виділити численні інтеграційні угруповання?
3. Основні завдання Європейського Союзу?
4. Завдання ЄАВТ?
5. Мета створення НАФТА?

ТЕМА 12. ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У СВІТОВОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ ПРОСТОРИ

Ключові терміни:

Глобалізація економічного розвитку – об'єктивний процес підпорядкування напрямків економічного розвитку окремих країн закономірностям і напрямкам розвитку світового ринкового господарства.

Глобальна економіка – саморегулююча, відкрита система, що знаходиться в стані реальної взаємодії з зовнішнім середовищем –окремими економіками, яка виявляється в загальному виді в обміні речовиною, енергією й інформацією.

Глобальні проблеми – сукупність життєво важливих проблем людства, від розв'язання яких залежить його саме існування та перспективи розвитку.

До недавнього часу вважалося, що головні кризові чинники вже належно локалізовані, і країни набули певного імунітету до недосконалого управління макроекономічними, у т.ч. міжнародними, процесами. Однак, останні два роки система глобальної лібералізації руху товарів, послуг, капіталів, яка була характерною ознакою початку ХХІ ст., почала підпадати під виразний тиск популізму і протекціонізму. Причому, ініціаторами перегляду міжнародних, інституційно встановлених засад світової економіки виступили країни, які довгий час вважалися лідерами економічних свобод та глобальної інтеграції. Перша хвиля захисту національних ринків, започаткована шляхом тарифних обмежень США, яка стала сигналом до «торговельної війни» і перерозподілу потоків капіталів, на деякий час «захлинулась» на початку 2019р. завдяки успішності торговельного та економічного діалогу між США та Китаєм – найбільшими світовими економіками. Однак, як і передбачала переважна більшість міжнародних експертів, нова кризова хвиля – у сфері економіки, торгівлі, фінансів – не забарилася. І весь 2019р. можна сміливо назвати роком як суперечностей і протистоянь, так і пошуків і кроків позитивних консолідаційних зусиль для недопущення розгортання нових негативних тенденцій. Тому сьогодні вкрай актуально вчасно, а краще упереджуючи, отримувати сигнали стосовно кризових ризиків та викликів, передбачати можливі сценарії розвитку світової економіки, ролі і місця країни у сучасному середовищі швидких економічних змін.

Характерною особливістю початку ХХІ століття стало прискорення глобалізації, в основі якого лежить зменшення (аж до повної ліквідації) обмежень на транскордонний рух товарів і послуг, капіталів, людей загалом і робочої сили зокрема, культурних та ідеологічних віянь і надбань. Поряд з позитивними рисами глобалізації дедалі більше висловлюється занепокоєнь, зумовлених взаємним і легким проникненням не лише позитивних складових розвитку (добробут, торгівля, знання), але й «токсичних» ризиків і викликів (економічні та фінансові кризові процеси, зростання соціально-економічних розривів). Крім того, дедалі частіше виявляються «сигнали» про послаблення вигод глобалізації, зниження проявів позитивних результатів водночас із посиленням негативних тисків у глобальних і національних середовищах. Вимір глобалізації. Важливим є розуміння і оцінка того, як країни «вписуються» у той чи інший світовий процес і наскільки відповідають вимогам, генерованими такими процесами. Швейцарським економічним інститутом (KOF Swiss Economic Institute) створений т.зв. Індекс глобалізації країн світу (KOF Index of Globalization). Індекс, як у більшості випадків подібних методик, є комбінованим показником, за яким можна оцінити рівень

інтеграції та активності тієї чи іншої країни у світовий простір, що й визначає ступінь глобалізації. Узагальнений індекс формується з трьох підіндексів, які демонструють рівень глобалізації у сферах:

- економіки (економічна глобалізація) – рівень міжнародної ділової активності, торговельні потоки, міжнародні інвестиції, умови торгівлі тощо;
- соціального середовища (соціальна глобалізація) – міжнародні контакти, транскордонні грошові та інформаційні потоки, міжнародний туризм, інформаційно-комунікаційна інфраструктура тощо;
- політики (політична глобалізація) – участь і активність країни у міжнародних організаціях, міжнародних місіях, ратифікація міжнародних договорів, представництво в інших країнах та інше.

Контрольні запитання:

1. Які основні причини формування глобалізаційних процесів?
2. Чим характеризується процес глобалізації на рівні окремої країни?
3. Які головні показники визначають ступінь інтегрованості економік різних держав у глобальну економіку?
4. Яким чином глобалізація пов'язана з регіоналізацією світового господарства?
5. У чому полягають негативні наслідки процесу глобалізації?

3 КОНТРОЛЬ ТА ОЦІНКА ПОТОЧНИХ ЗНАТЬ

Політика дотримання академічної доброчесності ґрунтується на «Кодексі академічної доброчесності Національного університету “Чернігівська політехніка”», погодженого вченою радою НУ “Чернігівська політехніка” (протокол № 6 від 31.08.2020 р.) та введеного в дію наказом ректора НУ “Чернігівська політехніка” від 31.08.2020 р. №26.

Оцінювання знань ЗВО здійснюється відповідно до «Положення про поточне та підсумкове оцінювання знань ЗВО Національного університету «Чернігівська політехніка»», погодженого вченою радою НУЧП (31 серпня 2020 р. протокол № 6) та затвердженого наказом ректора НУЧП від 31 серпня 2020 р. № 26.

Поточний контроль проводиться шляхом спілкування із студентами під час лекцій, практичних занять та консультацій, рішення економічних задач під час виконання самостійної і контрольної роботи та опитувань студентів під час лекцій та практичних занять. За темами змістового модуля №1 та змістового модуля №2 проводиться модульний контроль. Бали, які набрані студентом під час поточного контролю, дораховуються до модульних оцінок.

Підсумковий контроль включає поточний, проміжний та семестровий контроль. Модульний контроль проводиться у вигляді письмової відповіді на тестові завдання. Семестровий контроль проводиться у формі іспиту (заліку) і оцінюється за національною шкалою та шкалою ECTS.

У випадку, якщо ЗВО протягом семестру не виконав в повному обсязі передбачених робочою програмою всіх видів навчальної роботи або не набрав мінімально необхідну кількість балів (20), він не допускається до складання

заліку (екзамену) під час сесії, але має право ліквідувати академічну заборгованість у порядку, передбаченому «Положенням про поточне та підсумкове оцінювання знань ЗВО Національного університету «Чернігівська політехніка»».

Повторне складання екзамену з метою підвищення позитивної оцінки не дозволяється. За результатами семестру в екзаменаційну відомість виставляється оцінка відповідно до шкали оцінювання.

4 РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Міжнародні економічні відносини та менеджмент в умовах посилення глобалізаційних процесів. Навчальний посібник [ред. С.М. Шкарлет та ін.]. – К.: ЦУЛ, 2016. – 528 с.
2. Гронтковська Г.Е., Ряба О.І., Венцурик А.М., Красновська О.І. Міжнародна економіка: навч. посіб. К.: «Центр учбової літератури», 2018. 384 с.
3. Міжнародні економічні відносини : підручник / А.А. Мазаракі, Т.М. Мельник, Л.П. Кудирко та ін. ; за заг. ред. А.А. Мазаракі, Т.М. Мельник. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. – 612 с.
4. Міжнародні економічні відносини: практикум [Електронний ресурс] : навч. посіб. для студ. галузі знань 0305 «Економіка та підприємництво» напряму підготовки 6.030503 «Міжнародна економіка» / В.В. Дергачова, О. М. Згуровський, І.М. Манаєнко; КПІ ім. Ігоря Сікорського. – Електронні текстові дані (1 файл: 832 Кбайт). – Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2018. – 80 с.
5. Козак Ю. Г. Міжнародна економіка: в питаннях та відповідях [текст] підруч./ Ю. Г. Козак. – К.: Центр учбової літератури, 2017. – 228 с.
6. . Міжнародна економіка та міжнародні економічні відносини: навчальний посібник / А.О. Босак, О.Ю. Григор'єв, Ю.В. Малиновський, В.П. Далик. – Львів: Міські інформаційні системи, 2017. – 365 с.
7. Дергачова В.В., Голюк В.Я. Міжнародні кредитно-розрахункові і валютні операції: навч. посіб. – Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2017. – 132 с.
8. Дергачова В.В., Згуровський О.М., Чорній В.В. Проблемні аспекти економічного розвитку України в світогосподарському просторі // Актуальні проблеми економіки та управління. – К.: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2017. – №11.
9. Войтко С.В., Гавриш О.А., Згуровський О.М., Нараєвський С.В. Економіка зарубіжних країн. – Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2017. – 400 с.
10. Міжнародні економічні відносини: практикум [Електронний ресурс] : навч. посіб. для студ. галузі знань 0305 «Економіка та підприємництво» напряму підготовки 6.030503 «Міжнародна економіка» / В.В. Дергачова, О. М. Згуровський, І.М. Манаєнко; КПІ ім. Ігоря Сікорського. – Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2018. – 80 с.
11. Амеліна І.В. Міжнародні економічні відносини / Амеліна І.В., Попова Т.Л., Владимиров С.В. – К.: Центр учбової літератури, 2017. – 256 с.
12. Gerber J. International Economics. 7th ed. GE. Pearson, 2017. 512 p.

13. Krugman Paul R., Obstfeld Maurice, Melitz Marc J. *International Economics. Theory and Policy*. 11th ed. Pearson, 2018. 803 p.
14. Pugel T.A. *International Economics*. 16th Ed. McGraw-Hill Education, 2015. 800 p. Artjoms Ivlevs & Roswitha King, 2015. "Family Migration Capital and Migration Intentions," *Journal of Family and Economic Issues*, Springer, vol. 33(1), pages 118-129, March.
15. Amelie F. Constant & Annabelle Krause & Ulf Rinne & Klaus F. Zimmermann, 2016. "Economic preferences and attitudes of the unemployed: Are natives and second generation migrants alike?," *International Journal of Manpower*, Emerald Group Publishing, vol. 32(7), pages 825-851, November.
16. Eduardo Strachman & José Ricardo Fucidji, 2012. "The Current Financial And Economic Crisis: Empirical And Methodological Issues," *Journal of Advanced Studies in Finance*, Association for Sustainable Education, Research and Science, vol. 0(1), pages 95-123, June.
17. Khomenko I. O., Gurnak V.M., Volynets L.M. Imperatives of multimodal transport development in accordance with the trends of the transformational changes of the national economy in the conditions of european integration. *Economics. Ecology. Socium*. Odessa, 2018. 2 (1). P. 75-88.
18. Хоменко І.О., Волинець Л.М. Аналіз стану та перспективи вдосконалення дозвільної системи у сфері міжнародних перевезень. Сучасні питання економіки і права: зб. наук. праць. К.: КиМУ, 2018. Випуск 1(7). С. 193-208.
19. Шкарлет С.М., Хоменко І.О., Волинець Л.М. Імплементация європейських стандартів як основа механізму удосконалення державного регулювання у транспортній галузі. *Управління проектами, системний аналіз і логістика*. Ч.2: Серія «Економічні науки» К.: НТУ, 2017. Вип. 20. С.95-101.
20. Khomenko I. O., Gurnak V.M., Volynets L.M. Imperatives of multimodal transport development in accordance with the trends of the transformational changes of the national economy in the conditions of european integration. *Economics. Ecology. Socium*. Odessa, 2018. 2 (1). P. 75-88.
21. Хоменко І.О., Волинець Л.М., Шамкало А.О. Особливості надходження прямих іноземних інвестицій та їхній вплив на економіку України. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2021. № 1 (25). С. 15-26.
22. Шкарлет С.М., Хоменко І.О., Волинець Л.М. Імплементация європейських стандартів як основа механізму удосконалення державного регулювання у транспортній галузі. *Управління проектами, системний аналіз і логістика*. Ч.2: Серія «Економічні науки» К.: НТУ, 2017. Вип. 20. С.95-101.
23. Хоменко І. О, Волинець Л. М., Чубикіна А. О. Стратегічні засади інвестування в людський капітал для забезпечення розвитку національної економіки України. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2020. № 1 (21). С. 38-45.
24. Хоменко І.О., Волинець Л.М., Колоток М.О. Транзитний потенціал України та розвиток міжнародних перевезень. Сучасні питання економіки і права: зб. наук. праць. – К.: КиМУ, 2020. – Випуск 2(12). – С.152-154.